

EL IRIS DEL PUEBLO, ÒRGAN DEL
REPUBLICANISME FEDERAL A
MALLORCA (1869-1873)

“Memòria d’investigació”

AUTOR: Ana Isabel Gargallo Astrom
DIRECTOR: Antoni Marimon Riutort

Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts
Universitat de les Illes Balears
28 de setembre de 2010

ÍNDIX

	Pàg.
Introducció.....	4
1. La revolució de 1868 i les seves conseqüències.....	8
1.1. Àmbit polític.....	8
1.2. Àmbit econòmic.....	9
1.3. Àmbit social.....	12
1.4. Àmbit cultural.....	13
2. El republicanisme a Mallorca (1868-1874)	18
2.1. Els orígens.....	18
2.2. Caracterització ideològica.....	20
2.3. El Partit Republicà Democràtic Federal de Mallorca.....	21
2.4 Participació electoral.....	22
3. El panorama de la premsa mallorquina durant el Sexenni Democràtic.....	30
3.1. Publicacions de caire republicà.....	30
3.2. Altres publicacions.....	36
4. Anàlisi d'una publicació: <i>El Iris del Pueblo</i>	37
4.1. Antecedents.....	37
4.2. Aspectes formals.....	38
4.3. Noms propis.....	40
4.4. Definició ideològica i objectius.....	44
4.5. Fonts del diari.....	46
5. <i>El Iris del Pueblo</i> com un mitjà de sociabilitat.....	51
5.1. Extracció social de redactors i lectors.....	51
5.2. Associacionisme i difusió d'actes republicans.....	52
6. Els grans debats a <i>El Iris del Pueblo</i>	55
6.1. Política.....	55
6.2. Economia i fiscalitat.....	69
6.3. Organització de l'Estat.....	77
6.4. Ideologia.....	82
6.5. Educació.....	89
6.6. Moviment obrer.....	93

6.7. Situació de les dones.....	96
6.8. Les quintes i el paper de l'exèrcit.....	101
6.9. El paper de l'Església.....	106
6.10. Higienisme.....	112
6.11. Societat.....	113
Conclusions.....	116
Apèndix.....	119
Fonts.....	123
Bibliografia.....	124

Introducció

En aquest treball es conjuguen dues inquietuds molt clares, conèixer què va suposar el republicanisme federal durant el Sexenni Democràtic a Mallorca, i analitzar la influència, el paper i el poder de la premsa com a mitjà creador d'opinió. Alhora, recollim la idea de diversos autors que ens parlen del republicanisme com una alternativa modernitzadora i progressista, de manera que volem saber fins a quin punt la influència, i el poder en certs moments, dels republicans va poder marcar l'entrada de Mallorca dins la modernitat. Entenem aquesta com la superació d'un mode de vida on la tradició marca els esquemes polítics, econòmics, socials i culturals. Durant el segle XIX es donaran els primers intents seriosos de democratització, liberació econòmica, igualitarisme social i innovació cultural. La història però no és linial, de manera que els avanços del Sexenni en aquest sentit es varen diluir amb la Restauració. Fins a quin punt hi participà el republicanisme en aquesta transició és el que intentarem esbrinar a través de la seva premsa, i més concretament amb l'anàlisi del seu òrgan oficial¹.

La configuració de les mentalitats col·lectives resulta difícil de calibrar, però no hi ha dubte que la premsa diària juga un paper molt important. Amb l'anàlisi d'*El Iris del Pueblo*, en especial dels grans debats que s'hi generaren, pretenem acomplir una sèrie d'objectius. En primer lloc, volem aprofundir en la dicotomia entre la idea d'una Mallorca rural i conservadora d'una banda, i una altra cara més urbana i moderna. També volem fer un clar esbòs de quina era la ideologia republicana federal i quina era la seva postura davant els diferents problemes i situacions plantejats durant el Sexenni. Ens volem qüestionar el concepte de federalisme que manejava dins el Partit Republicà per conèixer els límits de l'anomenat mallorquinisme polític, alhora que examinem la proposta d'organització de l'Estat Federal. Les qüestions ideològiques també ens han de dur a reflexionar sobre els principis que sostenien els republicans, en un context revolucionari i de veritable voluntat democratitzadora, si més no de certs sectors polítics i socials. En aquest sentit volem valorar el paper del republicanisme com avantguarda

¹ Aquest treball pretén entre altres coses desenvolupar l'article GARGALLO ASTROM, Ana Isabel. <<Notas sobre *El Iris del Pueblo*, órgano de los republicanos federales mallorquines (1869-1873)>> a MARTÍNEZ LÓPEZ, Fernando/RUÍZ GARCÍA, Maribel (eds.). *Congreso Internacional: El republicanismo ayer y hoy. A propósito del centenario de Nicolás Salmerón y Alonso*. Almería: Universidad de Almería, 2009.

del progressisme durant el Sexenni. D'altra banda, els temes materials no ens deixen d'interessar, de tal manera que volem conèixer els postulats republicans en temes econòmics i fiscals, un tema cabdal si tenim en compte la greu crisi econòmica i financera que precedí a la Revolució de 1868. Així mateix, ens interessa esbrinar quins lligams tenia el republicanisme federal amb un inicial moviment obrer mallorquí, sobretot a partir de la creació d'escoles per a obrers, fet que ens permetrà examinar la teoria sobre la importància de l'educació dins l'ideari republicà. Un altre aspecte típic del republicanisme és l'anticlericalisme, el qual volem aquí analitzar confrontant els conceptes de laïcisme i ateisme. La situació de les dones al segle XIX també és un aspecte que ens interessa i volem saber quina postura tengueren els republicans federals. Igualment, volem abordar el tema de l'exèrcit i el problema del militarisme analitzant les solucions proposades des del republicanisme. Finalment, volem apropar-nos des de l'òptica republicana a la temàtica social i als nous postulats derivats de l'higienisme.

Aquests objectius constituiran el gruix de la nostra investigació, amb el suport d'un estudi previ que pretén examinar els orígens del republicanisme a l'illa, indagar en la creació i l'evolució del Partit Republicà Democràtic Federal de Mallorca, repasar quines publicacions varen conviure amb *El Iris del Pueblo* i quin paper varen tenir, així com valorar el moviment associatiu en relació amb la propaganda que en feia el diari.

Les fonts utilitzades seran bàsicament premsa escrita de l'època del Sexenni Democràtic, i concretament l'esmentat *El Iris del Pueblo*, així com altres publicacions de l'època, incloent els canals oficials. En aquest sentit ens interessen també els canvis legislatius. La utilització de premsa ens condiona una determinada metodologia sobre la qual ens volem aturar a reflexionar. Així, hi ha present una història de la premsa on volem analitzar una publicació diària concreta en tots els seus aspectes formals però sobretot respecte a la influència que varen tenir les idees que transmetia. Per a la nostra tasca hem consultat diverses monografies que s'han fet sobre publicacions concretes de Mallorca. Entre aquestes hi ha l'obra clàssica de Jaume Pomar sobre *Nova Palma*, la més recent de Valentí Valenciano on analitza la *Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País*, o les de Sebastià Serra o Bartomeu Carrió sobre *Foch y Fum* i *La Veu de Mallorca*. D'altra banda, també hem trobat una sèrie d'articles que ofereixen exemples metodològics interessants així com models de descripció. Parlam dels escrits

de Francesc Díaz de Castro², Isabel Moll³ i Sebastià Serra⁴. La síntesi dels diferents estudis ens ha permès d'elaborar un pla d'anàlisi útil per al nostre treball. Així, hem elaborat una fitxa descriptiva i una estructura d'anàlisi del diari amb una primera part on destacam els aspectes formals, de contingut, així com les fonts d'*El Iris*; i una segona part on es desenvolupa la caracterització ideològica del diari.

Mitjançant l'estudi de l'impacte de la premsa ens endinsam en la història de les mentalitats i en com es crea i es propaga un ideari col·lectiu. En aquest sentit, pensam que la premsa diària té un paper fonamental, però en un context d'analfabetisme generalitzat hem de valorar fins a quin punt estam davant d'una premsa d'elits intel·lectuals i d'un ideari més utòpic que real. D'altra banda, ens decantam per una història narrativa, en contraposició a una història quantitativa, i centrada en els aspectes polítics, socials i culturals⁵. Això ens porta a l'aspecte més important del nostre estudi, l'interès que ens suscita la història política⁶, en aquest cas d'àmbit local. Finalment, tot i que només de passada, també volem tocar certs aspectes de la vida més quotidiana.

Pel que fa a l'estat de la qüestió del tema que tractam, partim dels estudis previs que sobre el republicanisme a Mallorca s'han fet durant les darreres dècades, tenint en compte que encara no existeix una obra exhaustiva sobre el tema. Pel que fa al període del Sexenni Democràtic, és obligat consultar les obres al respecte de Pere Gabriel⁷, Miquel Duran⁸, Isabel Peñarrubia⁹, Antoni Marimon i Pere Fullana¹⁰. També trobam

² DÍAZ DE CASTRO, Francesc J. <<Notes sobre premsa política a Mallorca: *El Cantón Balear* (1873-1874)>> a *Affar* [Palma], vol. 1 (1981), pàgs. 179-187.

³ DÍAZ DE CASTRO, Francesc J./MOLL BLANES, Isabel. <<El periodismo integrista: *El Ancora*, Palma de Mallorca (1880-1900)>> a *Mayurqa* [Palma], núm. 19 (1979-1980), pàgs. 189-204.

⁴ SERRA BUSQUETS, Sebastià. <<La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears>> a *Estudis Baleàrics* [Palma], any V, núm. 18 (setembre 1985), pàgs. 107-127. Aquí trobam un interessant model de fitxa (doc. 4), pàg. 124.

⁵ Sobre el resorgir de la història narrativa *vid.* MORADIELLOS GARCÍA, Enrique. *Las caras de Clío: Una introducción a la historia*. Madrid: Siglo XXI, 2001, pàgs. 233-246.

⁶ Sobre teoria política *vid.* SABINE, George H. *Historia de la teoría política*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2006.

⁷ GABRIEL, Pere. <<Entorn al moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)>> a *Randa* [Barcelona], núm. 1, 1975, pàgs. 89-128.

⁸ DURAN PASTOR, Miquel. *Repercusiones de la revolución de 1868 en Mallorca*. Palma: 1980.

⁹ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*. Barcelona: Curial, 1980; i de la mateixa autora <<L'alternativa modernitzadora dels republicans federals (1868-1900)>> a *Lluc* [Palma], núm. 794 (setembre-octubre de 1996), pàgs. 43-45.

¹⁰ MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere. <<Característiques generals del republicanisme a Mallorca (1968-1923)>> a *Lluc*. [Palma], núm. 794 (setembre-octubre de 1996), pàgs. 18-25; i només de FULLANA PUIGSERVER, Pere. <<Els orígens del republicanisme a Mallorca>> a *Lluc* [Palma], núm. 794 (setembre-octubre de 1996), pàgs. 26-29, i <<La primera cultura democràtica a

interessants referències a l'obra de Miquel Ferrer i a les notícies del XIX recollides per Juan Llabrés. Pel que fa als estudis sobre premsa a Mallorca hem tengut en compte d'una banda totes aquelles referències sobre les publicacions republicanes, i d'altra estudis específics sobre premsa pel seu interès metodològic com abans ja hem avançat. Així, Sebastià Serra i Arnau Company varen repassar fa uns anys el que s'havia fet sobre premsa a les illes, des de l'obra de l'Arxiduc passant per Joan Suau Alabern, Rafel Ferrer o Lluís Alemany Vich¹¹. D'altra banda, tampoc oblidam les obres més generals sobre el tema a nivell estatal. Així, és interessant la recent història d'Espanya de Josep Fontana, concretament el volum dedicat al segle XIX¹², així com les obres d'Àngel Duarte, Manuel Rolandi Sánchez-Solís o Manuel Suárez Cortina sobre republicanisme¹³, així com la compilació de Nigel Townson.

Per a la nostra investigació ha estat essencial poder consultar la publicació original, la col·lecció de la qual hem trobat, gairebé sencera, a les biblioteques Ca'n Sales i Lluís Alemany. La lectura sistemàtica, la classificació de la informació i l'anàlisi han guiat aquesta tasca que ens ha permès traçar la línia ideològica d'*El Iris del Pueblo*.

Aquesta pretén, en definitiva, esser una aproximació al republicanisme a través de la seva premsa, sense oblidar que només tenim una visió parcial que s'ha de completar amb altres punts de vista. La temàtica republicana pensam que encara pot donar molt de sí en el cas de Mallorca, sobretot en el cas del Sexenni Democràtic, de tal manera que aquestes llacunes ens encoratgen més si cap en aquesta feina.

Mallorca. Els demòcrates, els socialistes utòpics i els republicans a la Mallorca de mitjan segle XIX>> a *El Temps* [València], núm. 961 (novembre de 2002), pàgs. 67-69.

¹¹ SERRA BUSQUETS, Sebastià/COMPANY MATES, Arnau. <<Els estudis sobre premsa i ràdio a les illes Balears: realitat històrica i perspectives de futur>> a les *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals. La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1994, pàgs. 85-118. I com a exemple d'anàlisi d'una publicació *vid.* SERRA BUSQUETS, Sebastià. <<*Foch y Fum*: cap a la formació d'una mentalitat crítica a la Mallorca del primer terç del segle XX>> a MOLL, Isabel (ed.). *III Jornades d'Estudis Històrics Locals. La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1985, pàgs. 219-229.

¹² FONTANA, Josep. *Historia de España. La época del Liberalismo*. Vol. 6. Barcelona: Crítica-Marcial Pons, 2007.

¹³ És interessant consultar el monogràfic de la revista *Ayer* [Madrid], núm. 39 (2000), dedicat al republicanisme. I de Manuel Suárez Cortina, tot i que ja s'endinsa en la Restauració, tenim *El gorro frigio. Liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008.

1. La revolució de 1868 i les seves conseqüències

1.5. Àmbit polític

L'any 1868 estaria marcat per la sensació de crisi i canvi imminent. Amb un govern cada vegada més tancat en sí mateix i amb O'Donnell i Narváez morts, Isabel II perdia a dues figures que no havia sabut substituir i que havien aprofundit en un autoritarisme que acabaria per cavar la pròpia tomba de la monarca. A la constatació de la descomposició política i de la impossibilitat de renovació des del règim es sumarà la crisi econòmica que més endavant tractarem. A més tota la societat quedarà afectada, les classes populars per la crisi alimentària, però també les classes dirigents per la fallida dels seus negocis per culpa de la crisi financera. La necessitat d'un canvi de govern era urgent¹⁴.

Els tres partits que havien participat a la Revolució eren els progressistes, unionistes i demòcrates; al marge quedaren republicans, moderats, carlistes, i més tard el nucli espanyol de la Primera Internacional¹⁵. Els progressistes, com a partit de centre i monàrquic, no varen poder ni saber adaptar-se a les noves demandes revolucionàries. Els unionistes eren els més contraris a qualsevol canvi ja que continuaven representant a les figures dominants del vell règim que havien participat a la revolució com a mitjà per derrocar a un govern que no els era favorable i tornar a consolidar la seva hegemonia. De fet, varen resultar sempre un fre a la revolució. Els demòcrates, en canvi, varen ser els únics que intentaren un canvi veritable cap a un aprofundiment democràtic de la vida política espanyola. Tant que l'acceptació de l'opció monàrquica per alguns d'ells farà que una part s'identifiqui amb el creixent moviment republicà.

El Govern provisional és nomenat el 8 d'octubre de 1868 obrint l'etapa constituent, amb la pretensió de donar forma jurídica als principis ideològics revolucionaris. El govern estava format només per progressistes i unionistes i estava presidit per Serrano. Successius decrets publicats a *La Gaceta de Madrid* varen anar regulant aspectes com la llibertat d'ensenyament, d'imprensa, de reunió i associació, de

¹⁴ LÓPEZ-CORDÓN, Mª Victòria. *La revolución de 1868 y la I República*. Madrid: Siglo XXI, 1976, pàgs. 9-11.

¹⁵ *Ibid.*, pàgs. 17-21.

tolerància religiosa¹⁶. Però serà la Constitució de 1869 sobre la qual es voldrà construir la nova Espanya democràtica. Entre les seves característiques podem esmentar el reconeixement de la sobirania nacional i d'una àmplia declaració de drets i llibertats – incloent-hi el sufragi universal masculí–, així com l'establiment de la divisió de poders i d'un sistema de govern monàrquic. Aquest darrer aspecte donarà peu a la recerca d'un nou monarca, no Borbó, però especialment suscitarà les crítiques dels republicans cap al govern provisional pel tomb que havia donat la revolució.

El devenir dels esdeveniments, amb la instauració d'una monarquia, el regnat d'Amadeu, no desitjada per gairebé ningú, va facilitar l'arribada de la República, que si bé semblava entusiasmar a alguns, provocava la indiferència i el rebuig en altres, que ja preparaven la tornada dels Borbons. A tot això, diversos conflictes bèl·lics varen condicionar la vida política del Sexenni, parlem de la guerra de Cuba, iniciada el mateix any 1868, la guerra carlista que començà el 1872; i l'aixecament cantonalista de l'estiu de 1873.

1.6. Àmbit econòmic

Panorama general

Quan els investigadors repassen les causes de la Revolució de Setembre de 1868 sempre es tendeix a parlar de les de tipus econòmic com a les més determinants. L'any 1866 conflueixen una sèrie de fets que ens fan parlar d'una crisi econòmica, però els fets d'aquest any, segons Josep Fontana, no són més que la manifestació conjuntural d'una crisi molt més profunda, la conseqüència d'un retard en el procés d'industrialització¹⁷. Més recentment es parla directament de fracàs de la revolució industrial, de com Espanya no va saber adaptar-se a la nova situació econòmica del XIX i no va obtenir els resultats esperats dels mecanismes que havien de propiciar el canvi, com es desprèn de les conseqüències de les desamortitzacions¹⁸. S'ha de veure l'economia espanyola des de la dualitat d'una pervivència essencialment agrària alhora

¹⁶ *Ibid.*, pàg. 26.

¹⁷ FONTANA, Josep. <<Canvi econòmic i actituds polítiques. Reflexions sobre les causes de la revolució del 1868>> a *Recerques* [Barcelona], núm. 2, 1972, pàgs. 13-14.

¹⁸ Per aprofundir en aquest tema *vid.* NADAL, Jordi. *El fracaso de la revolución industrial en España (1814-1913)*. Barcelona: Ariel, 1999.

que altres activitats pròpies d'un sistema capitalista creixien en importància, parlam de la indústria tèxtil, el ferrocarril i la banca. Pel que fa a l'agricultura, l'escassetat de cereals provocà una crisi de subsistència més pròpia d'un país preindustrial, que a més afectà a tot l'Estat. D'altra banda, en un context de crisi internacional, es produeix el pànic financer i la fallida de diverses entitats de crèdits, les quals havien sobreinvertit en els ferrocarrils¹⁹.

Pel que fa a política econòmica del govern provisional, aquesta es pot resumir en la defensa del lliurecanvisme, donar solució als problemes pressupostaris, i dur a terme una reforma monetària²⁰. El decret de Figuerola de principis d'octubre de 1868 establia la peseta com a unitat monetària. En quant al lliurecanvi, l'opció per aquesta política semblava evident amb el canvi revolucionari, però no tots els sectors socials hi estaven d'acord. A l'oposició dels industrials catalans s'ha de sumar la d'altres sectors, que com en el cas de Mallorca, defensaven el proteccionisme per poder tenir uns productes manufacturats competitius. Pel que fa al problema pressupostari, la resolució del mateix era impossible sense una reforma fiscal que no es va dur a terme.

Seguint el fil de la fiscalitat, hem de mencionar els impostos de consums, molt impopulars i abolits per les juntes revolucionàries. Malgrat això, el Govern provisional va cercar altres fonts d'ingressos i es va mantenir una política fiscal basada en els impostos indirectes que eren especialment sagnants amb els més humils²¹. De fet no hi havia per part del Govern una veritable voluntat de reformar l'estructura social, circumstància criticada pel republicans, partidaris d'una fiscalitat més justa que portàs a una societat també més igualitària.

La situació a Mallorca

Diversos factors conflueixen en l'esclat de la *Gloriosa* i en el seu triomf. Així, a les epidèmies de còlera de 1865 i de verola el 1868²²; s'han de sumar les males notícies econòmiques. Les conseqüències de la guerra civil americana portaran al tancament de tallers de teixits per manca de cotó. L'any 1866 els pagesos denuncien la sequera que

¹⁹ LÓPEZ-CORDÓN, Mª Victòria. *Op. Cit.*, pàgs. 1-6.

²⁰ *Ibid.*, pàg., 31-32.

²¹ *Ibid.*, pàg. 31.

²² DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 19.

segons ells ha provocat la dessecació de l'Albufera i una sensació de misèria és cada vegada més palpable, entre les causes, l'atur i la manca de recursos de l'ajuntament. A més es perd la collita del 67, prolifera el contraban i els índexs de criminalitat no deixen de créixer²³.

Repassem, però, la situació prèvia de l'economia mallorquina. Pel que fa a la divisió per sectors econòmics, l'any 1860 trobam que el 68% es dedica al primari, el 13% al secundari i el 19% al terciari. Aquest domini del sector primari es donarà fins a la dècada de 1910²⁴, fet que determina que parlem d'una economia bàsicament agrària durant el segle XIX.

Centrant-nos doncs en l'agricultura vegem que cap a l'any 1860 una mica més del cinquanta per cent de l'illa es troba cultivada mentre que la resta són boscos de pins i alzines, roques i zones àrides de muntanya. Hi ha un predomini aplastant del secà (96,8%) damunt el regadiu (3,2%) que es troba reduït a l'horta de Palma i a petites extensions a la vall de Sóller i a prop de l'Albufera d'Alcúdia²⁵. En quant a què es conreava, les dades a partir de la segona meitat del segle XIX ens parlen d'una reducció del blat i l'olivera i un augment del conreu d'ametlers, garrovers i figueres, així com de la consolidació vitícola²⁶.

En quant a la indústria mallorquina, segons Manera i Petrus, aquesta era ja significativa al voltant de 1860. En aquest sentit, si parlem del nivell d'industrialització en xifres a mitjan segle XIX veuríem que només Andalusia, les dues Castelles, el País Basc i Catalunya superen a les Illes Balears²⁷. Aquest nivell d'industrialització acceptable respon en part al procés que s'inicia a mitjan segle XIX pel qual l'antic taller familiar passa a convertir-se en molts d'indrets en una veritable fàbrica, complexos manufacturers on es concentra el procés de producció. Tot i això, els tallers tradicionals

²³ *Ibid.*, pàgs. 19-20.

²⁴ Segons taula sobre l'evolució sectorial de la població activa a les Balears reproduïda a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a. <<El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985>> a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a (coords.). *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma: Ajuntament de Palma, 1991, pàg. 14.

²⁵ BARCELÓ PONS, Bartolomé. <<La vida econòmica de Mallorca en el siglo XIX>> a el *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca* [Palma], núm. 632 (juliol-setembre de 1961), pàg. 173.

²⁶ MANERA, Carles. *La riqueza de Mallorca. Una historia económica*. Palma: Lleonard Muntaner, 2006, pàg. 67.

²⁷ *Ibid.*, pàg. 127.

subsistirien i conviurien amb les noves formes industrials com una característica del procés d'industrialització mallorquí²⁸. Aquesta transformació dels tallers tradicionals portarà noves realitats pel que fa a les relacions laborals i la configuració de la societat mallorquina²⁹. En tot cas, aquesta nova realitat seria més visible a Ciutat, on el 1877 es concentrava pràcticament la meitat dels treballadors del sector secundari³⁰. Si tenim en compte l'adscripció social dels republicans, podem entendre que aquesta ideologia tingués més implantació a Palma.

Finalment, dins el sector terciari és remarcable l'activitat comercial amb la constatació de la creació de petites companyies comercials. S'exportaven productes agrícoles tradicionals i els seus derivats –oli d'oliva i ametlla, aiguardents– i productes industrials i manufacturats.

1.7. Àmbit social

El segle XIX va suposar per a l'Estat espanyol el canvi d'una societat estamental a una societat de classes com a conseqüència dels canvis jurídics que varen anar eliminant els privilegis dels estaments superiors. Arribats al 1868, el que havia d'esser per a alguns sectors una revolució social, va quedar en una revolució política³¹. El quadre social d'aquest segle es pot organitzar tenint en compte dos pols, les classes dirigents i les populars, i enmig unes classes mitges molt minoritàries, cosa que explica en part el fracàs de la revolució i sobretot de l'experiència republicana, ja que aquest sector seria com veurem, el més afí a l'ideari republicà. La gran burgesia, que en part també va recolzar el moviment revolucionari, en el seu propi interès, també era minoritària i molt localitzada en zones industrials, financeres i comercials –Catalunya, País Basc, Madrid, Cadis i Màlaga –, mentre que la majoria del país continuava essent bàsicament rural³². Per la seva banda, les classes populars, es dividien en una gran

²⁸ MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a. *Op. Cit.*, pàg. 21.

²⁹ PENYA BARCELÓ, Antoni. <<La ciutat i les manufactures: Aspectos de la indústria urbana al segle XIX>> a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a (coords.). *Op. Cit.* pàg. 63.

³⁰ *Ibid.*, pàg. 67.

³¹ Alguns autors qüestionen que es pugui parlar de revolució de 1868 si entenem aquesta com un procés de grans transformacions polítiques, socials i econòmiques, ja que, bàsicament, el sistema socio-econòmic va quedar intacte o amb molt pocs canvis que varen ser breus. Així s'exposa a FONTANA, Josep. *Op. Cit.*, pàgs. 7-8. També es planteja el dilema entre pronunciament o revolució a LÓPEZ-CORDÓN, Mª Victoria, *Op. Cit.*, pàgs. 12-17.

³² CATALINAS, José Luis/ ECHENAGUSÍA, Javier. *La primera República. Reformismo y revolución social*. Madrid: Comunicación, 1973, pàg. 20.

massa pagesa i petits nuclis proletaris a zones urbanes industrials molt concretes. La seva participació als fets revolucionaris, animada per eslògans populistes –abolició de quintes, consums...–, no es va veure recompensada amb una transformació social real, tot i la concessió de certs drets individuals i col·lectius.

En el cas de Mallorca, ens trobam amb una illa on predomina el medi rural i per tant unes relacions socials marcades per la tradició i la rigidesa, característiques poc amigues de la revolució³³. Les regnes dels successos de setembre les duran les classes mitges urbanes –petits comerciants, artesans, professionals liberals, militars...–, precisament aquells que configuraran la base social del republicanisme illenc. Aquest grup, localitzat bàsicament a Ciutat, cercarà l'apropament a la classe obrera, encara molt minoritària i poc organitzada.

1.8. Àmbit cultural

Educació i alfabetització

Els eixos que el Govern Provisional va seguir en matèria educativa es poden resumir en la proclamació de la llibertat d'ensenyament, la descentralització cap a les Diputacions Provincials i els ajuntaments, i la continuïtat de la Llei Moyano de 1857. Però la gratuïtat que aquesta llei proclamava continuava essent relativa per la qual cosa les despeses anaven a càrrec dels ajuntaments, els quals a la vegada cobraven un impost especial. Davant d'això, els republicans continuaren defensant l'ensenyament gratuït.

D'altra banda, la situació a la Mallorca d'aquell temps no era la idònia per a propiciar l'alfabetització. L'any 1869 hi havia a Mallorca 161 escoles en funcionament, però cap d'elles estava construïda amb aquesta finalitat. Es tractava de cases llogades pels ajuntaments o espais de tipus religiós. Les seves condicions higièniques i pedagògiques també eren mínimes³⁴.

³³ DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàgs. 247-248.

³⁴ Sobre les construccions escolars a Mallorca *vid.* OLIVER, Jaume/ MATEU, Domènec. <<Les construccions escolars a les illes en el segle XX>> a *II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1978, pàgs. 118-123.

En l'àmbit de la iniciativa privada, els republicans mallorquins varen impulsar la cultura en general i l'alfabetització d'adults en particular mitjançant espais de lleure com els casinos, així com pròpiament educatius com les escoles d'adults. Durant el Sexenni, i ja començada la Restauració, es creen a l'illa diversos casinos republicans com més endavant veurem. A Palma es va crear el *Casino Republicano* l'any 1868, el qual va comptar amb dues escoles primàries nocturnes, una per a homes i una altra per a dones³⁵. Un altre exemple d'escola nocturna d'adults seria la Escola Democràtica Republicana, creada a Palma el 1869³⁶. Segons Antoni J. Colom, va significar la primera experiència organitzada de la pedagogia obrerista d'esquerres a Mallorca.

Totes aquestes iniciatives tenien com a finalitat proporcionar a les classes populars l'educació bàsica que no havien pogut rebre, amb una finalitat, però, ja que sense instrucció no es podrien defensar les llibertats obtingudes³⁷.

La premsa i les noves llibertats del Sexenni

Un dels aspectes més interessants pel que fa a les conseqüències de la *Gloriosa* fou l'impacte a nivell cultural. En aquest sentit molts d'autors han parlat de les noves llibertats del Sexenni com a condició per al revifament cultural, però sobretot per a la proliferació de la premsa política i d'opinió, tema que aquí ens ocupa especialment. De fet, s'ha parlat d'un canvi de plantejament en la premsa pel que fa a la relació entre periodisme i propaganda política. Així, amb el naixement de la premsa de partit, els periòdics seran difusors de la ideologia liberal però també un instrument actiu en la lluita pel poder³⁸. El periòdic polític presenta certs trets comuns que més endavant trobarem també quan analitzem *El Iris del Pueblo*. Així, incloïen una secció dedicada a les Corts, una revista de premsa, la recopilació d'opinions expressades a altres periòdics, articles propis d'opinió o informació, i seccions de varietats i espectacles³⁹.

³⁵ Manel Santana es fa ressò aquí de les notícies de l'Arxiduc Lluís Salvador a <<Els casinos i ateneus: esbarjo, política, educació i cultura a Mallorca a finals del segle XIX>> al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. [Palma], vol. 57, núm. 855 (2001), pàg. 231.

³⁶ COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Op. Cit.*, pàgs. 259-260. També *vid.* DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàgs. 214-216, on fa un interessant anàlisi del paper que tenia l'escola com a mitjà de propaganda republicana i obrera.

³⁷ DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 15.

³⁸ PEDREIRA SOUTO, Elena. <<La premsa política en el Sexenio Democrático>> a *Aportes. Revista de Historia Contemporánea* [Madrid], núm. 48, 2002, pàg. 15.

³⁹ VALLS, Josep Francesc. *Premsa y burguesía en el XIX español*. Barcelona: Ed. Del Hombre (Anthropos), 1988, p. 180.

A nivell espanyol es parla de prop de sis-cents periòdics apareguts entre 1868 i 1875⁴⁰. Això és possible gràcies en part a la nova llibertat d'imprensa, de fet, el govern provisional de Serrano ja legalitza la llibertat de premsa. El marc jurídic en aquest sentit resulta lleuger i les poques normes generals que es publiquen queden a la interpretació dels governadors civils. Com a mostra tenim el decret de dia 23 d'octubre de 1868⁴¹, el qual envia els delictes d'imprensa al Codi Penal i fa desaparèixer el Jutjat Especial d'Impremta:

<<Art. 1º- Todos los ciudadanos tienen derecho a emitir libremente sus pensamientos por medio de la imprenta, sin sujeción a censura ni a ningún otro requisito previo. [...]

Art. 4º- Queda suprimido el Juzgado Especial de Imprenta con todas sus dependencias>>.

Fins a la Constitució del 5 de juny de 1869, aquest va ser l'únic text referit a la premsa al que les redaccions s'havien de sotmetre. La gran quantitat de periòdics polítics, humorístics i de tot tipus apareixen i desapareixen i mai són prohibits per la legislació de premsa⁴². El text constitucional vindrà a sancionar el principi de la llibertat d'imprensa:

<<Art. 17. Tampoco podrá ser privado ningún español:

Del derecho de emitir libremente sus ideas y opiniones, ya de palabra, ya por escrito, valiéndose de la imprenta o de otro procedimiento semejante. [...]

Art. 22. No se establecerá ni por las leyes, ni por las Autoridades, disposición alguna preventiva que se refiera al ejercicio de los definidos en este título.

⁴⁰ VALLS, Josep Francesc. *Op. Cit.*, 1988, p. 177.

⁴¹ *Ibid.*, pàg. 177-178.

⁴² *Ibid.*, pàg. 178. *Cfr.* PEDREIRA SOUTO, Elena. *Op. Cit.*, pàgs. 14-28.

Tampoco podrán establecerse la censura, el depósito ni el editor responsable para los periódicos>>>⁴³.

També es donaran mesures econòmiques favorables a la premsa, com va ser l'abaratiment del preu del paper i la reducció per un Reial Decret de l'1 de maig de 1871 dels drets del timbre⁴⁴.

Aquestes noves llibertats i aparents facilitats per a la premsa varen, com ja hem assenyalat, fer créixer els periòdics polítics i el tiratge dels més influents⁴⁵. El polítics, molts dels quals procedien dels mitjans, utilitzaren la premsa com a mitjà de propaganda i a les pàgines de la premsa diària es podien seguir debats periodístics amb una alçada no vista fins aleshores segons alguns autors⁴⁶.

Tot i la gran llibertat que hi ha després de la Revolució, alguns autors també assenyalen que aquesta es va anar limitant a causa de la inestabilitat dels successius governs⁴⁷. El punt culminant en les mesures de control a la premsa arribà paradoxalment durant la I República, quan les diverses insurreccions varen fer trontollar el govern⁴⁸. Així, entre les mesures de control que es prenen s'han distingit les legals i les extra-legals. Entre les primeres trobam decrets, ordres o circulars per evitar la incitació a la sublevació, la defensa d'actes rebels o la comunicació d'altres notícies sobre les insurreccions que no fossin les publicades per *La Gaceta de Madrid*⁴⁹. Entre les segones hi hauria la supressió o tancament de periòdics arbitràriament, la prohibició de números, multes, empresonament de periodistes, amenaces, suborns, pressions, etc. També s'utilitzava a matons a sou que assaltaven les redacció –la coneguda com a “Partida de la Porra”. Com més endavant veurem, *El Iris del Pueblo* fou també víctima de denúncies i assalts violents, fets que no fan més que demostrar que la llibertat de premsa real tenia les seves limitacions, circumstància de la qual es queixà en moltes ocasions el diari.

⁴³ Constitució de 1869.

⁴⁴ PEDREIRA SOUTO, Elena. *Op. Cit.*, pàg. 23.

⁴⁵ *Ibid.*, pàg. 17.

⁴⁶ FARIAS GARCÍA, Pedro. *Libertades públicas e información*. Madrid: Eudema, 1988, pàgs. 145.

⁴⁷ PEDREIRA SOUTO, Elena. *Op. Cit.*

⁴⁸ *Ibid.*, pàgs. 17-18.

⁴⁹ Decret del 20 de setembre de 1873.

Aquestes mesures restrictives es concretaren en l'esmentat Decret de Castelar de dia 20 de setembre de 1873, pel qual es restringeix el marc de la llibertat de premsa amb la prohibició de totes les notícies a favor de la sedició, la rebel·lió o insurreccions que no venguin de la via oficial. Els infractors rebrien fortes sancions en cas de reincidència⁵⁰. Mesos més tard s'endureixen les mesures contra els atacs a la Constitució i l'ordre públic, així, el Decret del 22 de desembre estableix que els governadors civils podien proposar i acordar la suspensió de la premsa política⁵¹. Després del cop d'Estat d'Estat de Pavía es suspendrien les garanties constitucionals i entraria en vigor la Ley de Orden Público del 23 d'abril de 1870⁵². A partir d'aquests moments la premsa es sotmet a l'autoritat militar⁵³. De fet, segons la circular del 14 de gener de 1874 es suspenen els periòdics radicals, carlistes i federalistes⁵⁴.

⁵⁰ VALLS, Josep Francesc. *Op. Cit.*, pàg. 178-179.

⁵¹ PEDREIRA SOUTO, Elena. *Op. Cit.*, pàgs. 24-25. Cfr. FARIAS GARCÍA, Pedro. *Libertades públicas e información*. Madrid: Eudema, 1988, pàgs. 145-146.

⁵² Segons l'article 7è els governadors civils tenen la facultat per suspendre les publicacions que amparassin delictes contra la Constitució de l'Estat, la seguretat i l'Ordre Públic.

⁵³ PEDREIRA SOUTO, Elena. *Op. Cit.*, pàg. 26.

⁵⁴ VALLS, Josep Francesc. *Op. Cit.*, pàg. 179.

2. El republicanisme a Mallorca (1868-1874)

2.1. Orígens i evolució del moviment republicà mallorquí

Encara resten moltes llacunes entorn al republicanisme a Mallorca durant el Sexenni Democràtic, i concretament resulta especialment difícil indagar en els seus orígens⁵⁵. Tot i això, alguns autors s'han endinsat en aquesta temàtica oferint algunes llums. Així, Pere Fullana parla de diversos grups que haurien influït especialment en la formació del republicanisme illenc, es tractaria dels progressistes radicals, els demòcrates, els socialistes utòpics i el primer moviment obrer. Si fins ara s'havia considerat que el primer republicanisme sorgí de l'evolució del Partit Demòcrata, també es relacionaria amb el socialisme utòpic de Jeroni Bibiloni⁵⁶, amb les societats secretes democràtiques i amb el moviment vinculat a l'Ateneu Balear⁵⁷.

Serà durant el Sexenni quan el republicanisme es consolidi com una veritable alternativa política, concretament en la seva vessant federal. S'han assenyalat tres factors en la formació del cercle republicà mallorquí⁵⁸. En primer lloc, dins el Partit Demòcrata, creat l'any 1849, ja trobam els noms de destacats republicans del Sexenni, parlam de Joaquim Fiol, Jeroni Bibiloni o Miquel Quetglas. En segon lloc, els fets viscuts durant el Bienni Progressista (1854-1856) i l'aparició per primera vegada d'*El Iris del Pueblo*, marcaren l'inici de l'aposta republicana dins un sector dels demòcrates mallorquins. De fet, la publicació es manifestaria a favor de la República al seu darrer número. Finalment, s'ha de valorar el paper d'un grup de pensadors i divulgadors desmarcats dels poders oficials, tot això al llarg d'uns anys durant els quals Mallorca sofria una evolució social i econòmica que l'apropava a la modernitat.

⁵⁵ No parlarem aquí dels orígens del republicanisme a nivell de l'Estat espanyol ja que ens estendríem massa però es pot consultar sobre aquest tema a la recent obra de ROLANDI SÁNCHEZ-SOLÍS, Manuel. *El republicanismo y el federalismo español del siglo XIX*. Madrid: CIERE, 2009, pàgs. 29-110.

⁵⁶ Sobre Jeroni Bibiloni veure l'obra de FERRER FLÓREZ, Miquel. *Socialismo y utopía en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)*. Palma: Leonard Muntaner, 1996. Veure també FULLANA PUIGSERVER, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, pàgs. 55-60.

⁵⁷ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (1980). *Op. Cit.*, pàg. 52. També veure els articles de FULLANA PUIGSERVER, Pere (1996). *Op. Cit.*, pàgs. 26-29 i (2002) *Op. Cit.*, pàgs. 67-69, aquí es tracta amb més profunditat aquests primers moviments democràtics a Mallorca que sense dubte influïren en el moviment republicà.

⁵⁸ FULLANA PUIGSERVER, Pere (2002). *Op. Cit.*, pàgs. 67-68.

Aquesta conjunció de factors donarà com a resultat la creació del Partit Republicà Democràtic Federal de Mallorca, el qual aglutinava al gruix del republicanisme fins al final del Sexenni. A Mallorca, la Junta Provisional de Govern de les Balears es constituí l'1 d'octubre de 1868 a Palma i reunia a diversos grups, entre ells progressistes, republicans i alguns membres de la Unió Liberal. En total, de trenta-set membres de la Junta set eren republicans⁵⁹. Aquesta seria substituïda per la Junta Revolucionària de Govern de les Balears, elegida ja per sufragi universal i que de vint-i-vuit membres en tenia quatre que eren republicans. Altra dada que certifica la gran activitat dels grups republicans durant els següents anys serà la seva presència a l'Ajuntament de Ciutat i a la Diputació.

A l'igual que a altres bandes de l'Estat, a Mallorca el republicanisme es va dividir en dues tendències, els benèvols i els intransigents. Els primers serien més favorables a l'avanç des de les institucions i no tancarrien la porta a l'enteniment amb altres forces polítiques. Els intransigents, en canvi, eren partidaris de la lluita activa al carrer i quan es produeixi l'aixecament cantonal l'estiu de 1873 li mostraran les seves simpaties. De fet, l'enfrontament més directe es donarà justament a partir d'aquest moment⁶⁰, en que a més es pot assistir a l'enfrontament no tan sols electoral sinó també periodístic de totes dues tendències, ja que com veurem, cadascuna comptava amb els seus propis òrgans de difusió.

A principis de 1874, agonitzant ja la República, s'inicia la crisi del republicanisme amb l'augment del control i de la repressió contra els intransigents. El 3 de gener el general Pavía havia ocupat el Congrés i no molts mesos després es materialitzaria la restauració borbònica amb la proclamació d'Alfons XII com a rei després del pronunciament del general Martínez Campos a Sagunt. A partir d'aquí el republicanisme mallorquí sofrí un procés de desorganització que s'allargaria fins a la dècada següent⁶¹.

⁵⁹ La llista de membres de la Junta es reproduïx a ARIAS FERNÁNDEZ, Dionisio. *La clave sobre el pronunciamiento de la ciudad de Palma*. Palma: Miquel Font, 1993, pàg. 56. Aquí trobam noms de republicans importants com Joaquim Fiol –vicepresident primer– o Miquel Quetglas.

⁶⁰ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (2005). *Op. Cit.*, pàgs. 36-37.

⁶¹ MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere (1996). *Op. Cit.* pàg. 19.

2.2. Caracterització ideològica

La ideologia republicana federal no fa altra cosa que proposar solucions als grans reptes polítics, socials i econòmics del seu temps, problemes que l'Estat espanyol del XIX arrossegava feia temps, i que en molts de casos va continuar arrossegant. En paraules d'Àngel Duarte, les característiques del republicanisme es poden sintetitzar en les següents: la consecució d'una veritable democràcia, la promoció d'una reforma social cap a l'igualitarisme, la promoció dels municipis, i una administració de l'Estat eficaç i fiable⁶².

A nivell de l'Estat espanyol no hi ha dubte que el pare ideològic del republicanisme federal va ser Francesc Pi i Margall, amb un pensament que no era homogeni, de vegades connectava amb el liberalisme democràtic i de vegades amb el socialisme utòpic. De qualsevol manera, a l'ideal federalista es sintetitzaven totes dues vessants i constituïa l'eix principal del seu pensament. El seu federalisme constituïa tota una filosofia de com s'havia d'organitzar la societat a partir de la sobirania de l'individu. Aquesta autonomia individual abraçava no només l'àmbit polític, sinó també el social, econòmic i cultural⁶³.

La ideologia del partit republicà a Mallorca ha estat sintetitzada per Antoni Marimon i Pere Fullana i contempla l'abolició de la monarquia, la defensa dels valors democràtics i de la justícia social, la condemna del caciquisme, la reforma de l'administració i de l'exèrcit, la promoció de l'educació i la cultura, la crítica al centralisme i a l'Església, i el mallorquinisme polític en la seva vessant federalista⁶⁴. Tots aquests trets ideològics els anirem analitzant a mesura que repassem els grans debats i temes que va tractar el diari. Altres autors, com Isabel Peñarrubia, han destacat la modernitat de la proposta republicana i la participació activa que tenien les bases així com la creació d'espais de socialització⁶⁵.

⁶² DUARTE, Àngel. <<Historias de federales, historia republicana>> a *Historia y Política. Ideas, procesos y movimientos sociales*. Núm. 6, (2001), pàgs. 7-29. Pàg. 7.

⁶³ CAMINAL BADIA, Miquel. <<Francisco Pi y Margall>> a ANTÓN, J./CAMINAL, M. (coord.). *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*. Barcelona: Teide, 1992, pàgs. 245-284. Pàg. 246.

⁶⁴ MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere (1996). *Op. Cit.*, pàg. 20.

⁶⁵ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *El Sexenni Democràtic: 1868-1874*. Palma: Documenta Balear, 2005, pàg. 30-32. També és interessant per a aquest tema l'article de la mateixa autora: (1996) *Op. Cit.*, pàgs. 43-45.

2.3. El Partit Republicà Democràtic Federal de Mallorca

El Partit Republicà Democràtic Federal de Mallorca estava inserit dins el partit republicà federal a nivell de l'Estat, creat entorn la figura de Francesc Pi i Margall. Creat després dels fets de 1868, aviat va haver d'organitzar-se de manera més eficient i arrel d'això es celebrà la Primera Assemblea Federal el març de 1870 per establir una direcció permanent del partit a Madrid. Pel que fa al republicanisme mallorquí, Isabel Peñarrubia ha qualificat el seu partit de modern, en quant a que hi participaven les bases i creava espais de sociabilització⁶⁶, en contra de la idea dels clàssics partits de notables del segle XIX. Jeroni Bibiloni, qui ja simpatitzava amb el republicanisme des de 1855, és considerat el patriarca i fundador del partit⁶⁷. Aquest començarà a actuar com a tal després de la *Gloriosa*, així, prendrà part en les diferents eleccions entre 1868 i 1874, amb una trajectòria ascendent com després veurem. De fet, ja en desembre de 1868, després d'una reunió a la Plaça de Toros, es va nomenar una comissió electoral on signaren entre d'altres els republicans Miquel Quetglas, Antoni Villalonga i Ricard Anckerman⁶⁸.

Pel que fa a l'organització del partit hem d'assenyalar que l'any 1869 es constituí el Comitè Republicà Federal de les Balears, al davant del qual hi havia Miquel Quetglas, Antoni Villalonga, Rafel Manera i Ignasi Vidal. No seria, però, fins el 26 de maig de l'any següent quan es celebràs una assemblea on hi havia representats diversos pobles –com a mínim hi serien Santanyí, Felanitx, Lluçmajor, Manacor, Porreres, Campos i Pollença⁶⁹. En l'assemblea de maig de 1870 es publicaran les bases per a l'organització del Partit Republicà Federal de l'Estat Balear, nova denominació del partit. Entre les trenta-cinc disposicions destaquen les següents: la creació dels diferents Comitès Republicans a cada població i les normes per al seu funcionament, i la creació de Casinos Republicans, també en les diferents poblacions, que juntament amb els comitès s'ocuparan de la instrucció, publicació de premsa, societats cooperatives i demés institucions de caire republicà⁷⁰.

⁶⁶ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Op. Cit.* (2005), pàg. 30.

⁶⁷ *Ibid.*, pàg. 34.

⁶⁸ FERRER FLÓREZ, Miquel. <<Corrientes políticas y actitudes religiosas en Mallorca durante el siglo XIX>> a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [Palma], núm 50. (1994), pàg. 463.

⁶⁹ GABRIEL SIRVENT, Pere. *Op. Cit.* (1975), pàg. 94.

⁷⁰ *El Iris del Pueblo* (13 de mayo de 1870).

A partir d'aquí el partit inicia una intensa campanya de difusió del seu programa, especialment a Ciutat, però també a diversos pobles. Prova de l'extensió del republicanisme la trobam en els homenatges a M. Quetglas després de la seva mort. Així, es diu que al seu enterrament hi assistiren comissions de Lluçmajor, Felanitx, Manacor, Sineu, Muro, Sa Pobla, Sóller, Inca, Lloseta, Binissalem, Alaró, Campos, Pollença, Artà, Capdepera, Santa Maria, Marratxí, Andratx, Calvià, Santanyí, Algaida, Montuïri i d'altres⁷¹.

Un altre exemple d'aquest arrelament de les idees federals a la Part Forana la trobam en la referència que es fa de les reunions als casinos de Felanitx i Manacor per tractar les eleccions d'abril de 1872⁷². El partit sembla cada vegada més consolidat, també fora de Palma, i les següent paraules ho venen a confirmar:

<<la organización del partido republicano en Porreras y su extraordinario desarrollo van a colocarle en breve al nivel de Soller, Lummayor (sic), Pollensa (sic), Felanitx, Manacor y Andraitx (sic)>>⁷³.

2.4. Participació electoral

Quan repassam la participació electoral del republicanisme federal mallorquí podem constatar que aquest predominà a Palma entre 1869 i 1873, gràcies en part a la important xarxa social que emparava al partit i en la que aprofundirem més endavant. A la resta de l'illa l'ascens republicà fou més lent ja que no era fàcil rompre amb una societat fortament conservadora. En tot cas, proclamada la República el domini republicà és clar. Entre les causes d'aquest ascens s'ha d'assenyalar la implantació del sufragi universal masculí, fet que va permetre la incorporació de les classes mitjanes i a l'obrer al cos electoral, dos col·lectius propers al republicanisme.

Repassem a continuació els resultats de les eleccions municipals i generals entre 1869 i 1873 en relació amb la participació republicana federal⁷⁴. En tot cas, s'ha

⁷¹ *Ibíd.*, (21 de febrer de 1872).

⁷² *Ibíd.* (26 de març de 1872).

⁷³ *Ibíd.* (3 d'abril de 1872).

⁷⁴ Ens centrarem en el cas de les Balears, per tenir una visió a nivell de l'Estat *vid.* CUADRADO, Miguel M. *Elecciones y partidos políticos de España (1868-1931)*. Madrid: Taurus, 1969.

d'assenyalar que sense la vigència del sufragi universal masculí durant el període que va de 1868 a 1874⁷⁵, difícilment el republicanisme podria haver tengut la importància que va tenir.

Eleccions municipals

Entre 1869 i 1873 ens trobam amb un Ajuntament de Palma dominat electoralment pels republicans federals. Així, els batles Rafel Manera Serra, Antoni Villalonga Pérez, Gabriel Oliver Morell i Antoni Marroig Bonet es succeïren al front d'un consistori que va tenir com a eixos de la seva política el laïcisme, el problema de les quintes, la milícia ciutadana, la fiscalitat i les obres públiques⁷⁶.

La primera convocatòria després de la revolució de 1868 fou el desembre d'aquell mateix any. En aquesta cita electoral triomfaria a Palma la Conciliació Liberal essent nomenat batle Jacinto Feliu i Ferrà⁷⁷. Tot i així, els resultats dels republicans no foren del tot dolents⁷⁸.

La següent cita electoral seria el juliol de 1869, quan els republicans obtingueren la victòria després de la retirada dels monàrquics⁷⁹, concretament aconseguiren 17 regidors per 7 d'oposició. El nou batle seria Rafel Manera, qui convidarà a la premsa per primera vegada a assistir a les sessions del consistori. Durant el seu mandat es votà una proposició per suprimir les festes religioses pagades per l'Ajuntament, a la vegada que els seus membres no assistirien a cap acte de culte de caràcter públic. Ja al desembre de 1871 es produiria un nou triomf republicà en tots els col·legis electorals i la proclamació d'Antoni Villalonga Pérez com a nou batle⁸⁰.

Un cop la República va ser un fet, el juliol de 1873 es celebraren noves eleccions municipals, aquesta vegada marcades per l'enfrontament amb els intransigents i per la

⁷⁵ SÁEZ ISERN, Francesc. *Les eleccions a Mallorca en el segle XIX*. Palma: Documenta Balear, 2003, pàg. 15.

⁷⁶ GABRIEL i SIRVENT, Pere. *Op. Cit.* (1975). Cfr. LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tom IV i V.

⁷⁷ LLABRÉS BERNAL, Juan. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tomo IV (1861-1870), Palma: 1966, pàgs. 598-599 i 613.

⁷⁸ Segons FERRER FLÓREZ, Miquel. *Op. Cit.* (1994), p. 463.

⁷⁹ LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.*, Tom IV, pàgs. 648-649.

⁸⁰ *Ibid.*, Tom V, pàg. 77.

poca participació⁸¹. Finalment obtingueren la victòria els republicans ministerials, candidatura recolzada per *El Iris del Pueblo*, i Antoni Marroig i Bonet seria nomenat batle.

Eleccions a Corts

Pel que fa a les eleccions generals, Mallorca es dividia en cinc districtes i cadascun elegia un diputat. Palma tenia tres districtes mentre que els altres dos se'ls repartien Inca i Manacor⁸². En les eleccions a Corts al llarg del Sexenni també podem apreciar l'ascens republicà, sobre tot a partir de 1872, la qual cosa ve a dir que el republicanisme no només s'havia consolidat a Ciutat, sinó que també es va estendre a altres indrets de l'illa. Vegem doncs quina va ser l'evolució.

Els anys de les minories (1869-1871)

En la convocatòria a Corts constituents de gener de 1869 es va produir el triomf a Mallorca dels monàrquics de la Conciliació Liberal. Tot i així, a Palma es produeix el triomf republicà, a excepció del col·legi de la Llotja que votà monàrquic. Varen ser unes eleccions on els republicans desplegaron una gran propaganda, tant a Ciutat com a la Part Forana, en forma de discursos, reunions, cartells... Tenint, en compte els resultats, podem apreciar que l'illa encara tenia un fort caràcter conservador mentre que Ciutat respirava un altre ambient polític i el republicanisme ja s'hi trobava força arrelat.

En les eleccions del mes de març de 1871 guanyarà la dreta –carlistes– amb l'obtenció de tot cinc diputats⁸³. L'illa continua en la mateixa línia electoral, en aquest cas més reaccionària, i no serà fins a les eleccions següents quan els republicans saltin a l'escena de les generals.

⁸¹ *Ibid.*, pàg. 179.

⁸² Sobre el sistema i la dinàmica electoral al segle XIX *vid.* SÁEZ ISERN, Francesc (2003). *Op. Cit.*

⁸³ GABRIEL SIRVENT, Pere. *Op. Cit.* (1975), p. 94. *Cfr.* MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere. *Op. Cit.* (1996), pp. 18-19.

La consolidació de l'opció republicana (1872-1873)

En la convocatòria d'abril de 1872 la tendència canvia amb el triomf de la coalició republicana-radical. A pocs dies de les eleccions *El Iris del Pueblo* dona notícia del viatge del governador civil, Julián Vega, pels pobles de l'interior –districte electoral d'Inca–, la qual cosa els hi resulta sospitosa⁸⁴. Alguns autors apunten a la forta pressió governamental sota la que es celebraren aquestes eleccions⁸⁵.

Dies abans de les eleccions trobam al diari que hi ha molt de debat a la premsa sobre la coalició nacional que es presentarà el dia 2 d'abril a les eleccions⁸⁶. La candidatura de la coalició ha estat acordada per les comissions electorals dels partit republicà-federal i radical⁸⁷. El batle interí Gabriel Oliver Morell fa un bàndol on es publiquen els col·legis i seccions en que es divideixen els tres districtes de Palma⁸⁸, i també es publiquen a *El Iris del Pueblo* una sèrie d'articles de la llei electoral per a tenir presents per a les properes eleccions a diputats a Corts⁸⁹. A més, com en altres cites electorals, des del diari es fan proclames demanant que els republicans federals vagin a votar, així com al Casino Republicano es fan reunions per tractar el tema electoral⁹⁰.

Els republicans estan atents a denunciar possibles irregularitats electorals⁹¹, així s'entenen aquestes paraules on es denuncia el que per a Robledo, Sagasta i companyia significa, segons el diari, el sufragi universal:

<<Amaños, cohechos, fraudes, amenazas, todo se pone en juego a ciencia y paciencia del interesado>>⁹².

En aquesta línia trobam l'article "Coacciones electorales" que diu:

⁸⁴ *El Iris del pueblo* (26 de març de 1872).

⁸⁵ LÓPEZ-CORDÓN, Mª Victoria. *Op. Cit.*, pàg. 42.

⁸⁶ *El Iris del Pueblo* (21 de març de 1872).

⁸⁷ *Ibid.* (26 de març de 1872).

⁸⁸ Es pot consultar detalladament a *El Iris del Pueblo* (27 de març de 1872).

⁸⁹ *Ibid.* (28 de març de 1872).

⁹⁰ *Ibid.* (29 de març de 1872).

⁹¹ Com abusos electorals i amenaces a Andratx i Lluçmajor. A *El Iris del Pueblo* (30 de març de 1872).

⁹² *Ibid.* (30 de març de 1872).

<<Parece que el Gobierno quiere ganar las elecciones a toda costa, y por lo tanto no para en pelillos de ninguna clase, ante la actitud decidida de las oposiciones coaligadas. Esto demuestra el temor que reina en las regiones gubernamentales>>⁹³.

I finalment es dóna notícia de que aquests abusos són generalitzats a l'Estat, però segons la publicació, més greus a Mallorca:

<<Infinitas son las coacciones y abusos electorales que refieren los periódicos del continente, pero los que se cometen en Mallorca sobrepujan a cuantos nos relatan y refieren. El cinismo gubernamental ha llegado a su colmo por acá. Todos los empleados y todas las autoridades se han puesto en movimiento, ejerciendo una presión nunca vista y oída sobre los electores>>⁹⁴.

Pel que fa als resultats, dies després de l'elecció ens trobam amb un resum detallat⁹⁵. Així, al primer districte triomfa Eusebi Pasqual, al segon, Antoni Villalonga, al tercer Ignasi Vidal, al d'Inca, Joaquim Fiol, i al de Manacor, Mariano Quintana, aquests dos darrers radicals. Per tant ens trobam amb una àmplia victòria de la coalició republicana-radical a Mallorca i Menorca. En un altre número també podem llegir un ampli resum dels resultats a tot el país i es confirmen els resultats dels set diputats de les Balears, sis d'oposició més el sagastí Palau a Eivissa. Per a tot l'Estat s'estima una xifra de 181 diputats d'oposició⁹⁶. Una vegada ja aclarits els resultats vegem que dels 375 diputats, han quedat 174 d'oposició i 201 ministerials⁹⁷.

Arrel de la seva elecció com a diputats, A. Villalonga, E. Pasqual i Ignasi Vidal fan un breu discurs al casino central on diuen que defensaran les idees republicanes, votaran qualsevol llei que vagi cap a la millora de la classe treballadora i que defensaran les reformes econòmiques i polítiques així com la consecució de la república federal⁹⁸.

⁹³ *Ibíd.* (30 de març de 1872).

⁹⁴ *Ibíd.* (2 d'abril de 1872).

⁹⁵ *Ibíd.* (8 d'abril de 1872).

⁹⁶ *Ibíd.* (9 d'abril de 1872).

⁹⁷ *Ibíd.* (12 d'abril de 1872).

⁹⁸ *Ibíd.* (8 d'abril de 1872).

Sobre aquests resultats *El Jurado* fa un article que reproduïx *El Iris del Pueblo* on es parla de 170 diputats d'oposició –republicans, alfonsins i carlistes– i del frau electoral:

<<Se preparan, pues, falsificaciones del sufragio en los escrutinios generales; tendremos multitud de Lázaros resucitados y buen número de candidatos de oposición, que siendo ya diputados, aparecerán como derrotados, gracias a los cubileteros de los agentes gubernamentales>>⁹⁹.

Els republicans fins i tot no descarten la via revolucionària quan la legalitat està al servei de la corrupció com en aquest cas. Així, a l'article “¡Adelante la coalición!” es crida d'aquesta manera a la revolució:

<<Apuradas todas las vías legales, es un deber, es un derecho acudir a la revolución para conquistar la libertad y la honra de la patria>>¹⁰⁰.

Dies més tard, es fa un insert de *La Tertulia* on trobam una llista de l'oposició al Congrés amb un total de 179 diputats: 62 radicals, 44 republicans, 21 moderats, 18 independents i 34 carlistes¹⁰¹.

Des de les eleccions s'està criticant als carlistes i a *La Constancia* d'haver donat suport al govern, així es diu que:

<<La consecuencia política de los carlistas mallorquines, se ha puesto en evidencia durante las pasadas elecciones. En las de diputados a Cortes ya faltaron abiertamente a sus compromisos de abstención; apoyando de una manera desvergonzada como decisiva a los candidatos del gobierno, sin que protestara de su desatentado proceder, el órgano de los principios tradicionales, La Constancia. Más tarde en la elección de senadores, insiguiendo en su funesta y deshonrosa conducta, dieron con sus votos el

⁹⁹ *Ibíd.* (13 d'abril de 1872).

¹⁰⁰ *Ibíd.* (20 d'abril de 1872).

¹⁰¹ *Ibíd.* (25 d'abril de 1872).

triunfo a la candidatura ministerial. Tampoco La Constancia se ha ocupado del asunto, haciéndose el muerto como vulgarmente se dice>>¹⁰².

Aquell mateix any es convoquen unes noves eleccions generals per a l'agost. En aquest cas els candidats republicans seran E. Pascual (1r districte), A. Villalonga (2n districte), Lucas Tortella i Pujol (3r districte), Joaquim Quetglas (Manacor) i Joan Andreu (Inca)¹⁰³. Quatre diputats dels elegits seran radicals, i només un republicà¹⁰⁴. Davant d'aquests dolents resultats trobam a *El Iris del Pueblo* denúncies a l'actitud d'aquests darrers i del govern:

<<Las escandalosas arbitrariedades que a última hora se han cometido en muchos distritos, donde tenían asegurado el triunfo los republicanos han demostrado bien claramente cuales son las intenciones del Gobierno, y han hecho concebir serios temores respecto a la legalidad con que van a hacerse los escrutinios>>¹⁰⁵.

També es denuncia la presumpta corrupció als pobles posant com exemple el cas d'Algaida, on es diu que els diferents partits s'uniren contra el candidat republicà. En les següents paraules trobarem idees que a finals de segle també repetiran els crítics amb el sistema polític de la Restauració recolzat pel caciquisme:

<<La corrupción política de la clase más acomodada de los pueblos ha llegado en esta isla a su colmo. Estos ricachones, carecen de pudor y de conciencia política. Entregan su influencia al poderoso, sea cual fuere, con tal que les proteja y apruebe sus escandalosos abusos en el manejo de los intereses comunales. No tienen más Dios que el Dinero. Ya así nos estraña (sic) si un día fueron moderados, otro unionistas, otro carlistas y por último radicales, para emprender de nuevo la rotación de esa rueda de escándalo y degradación.

¹⁰² *Ibid.* (19 d'abril de 1872).

¹⁰³ *Ibid.* (9, 10 i 22 d'agost de 1872).

¹⁰⁴ *Ibid.* (28 d'agost de 1872). Cfr. GABRIEL, Pere (1975). *Op. Cit.*, pàgs. 94-95; i SÁEZ, Francesc. *Op. Cit.*, pàg. 42-43.

¹⁰⁵ *El Iris del Pueblo* (30 d'agost de 1872).

La civilización, es necesario vaya a barrer la inmundicia que pudre a los pueblos rurales>>¹⁰⁶.

Es diu així mateix que en aquestes darreres eleccions molts de vots de pobles s'han passat del republicanisme als radicals, però el diari adverteix que els desertors i cobards no són de fiar¹⁰⁷. No deixa de resultar curiós com uns mesos després d'haver participat en coalició amb els radicals, ara els republicans carreguin tant contra aquests, en el poder amb Ruíz Zorrilla. Fa pensar que els triomfs electorals són fortament ambicionats i que l'idealisme no ho era tant de vegades.

Finalment, l'arribada de la República significà per al partit republicà federal la seva eclosió. Així, en les eleccions a Corts constituents de maig de 1873 els republicans es fan amb els cinc escons en joc a Mallorca demostrant així la seva hegemonia en aquells moments.

Els candidats acordats pel Partit Republicà Democràtic Federal de les Balears són tots nascuts a les illes i tots federals¹⁰⁸, tal i com havia defensat sempre el partit, en contra dels diputats cuneros. Els candidats a nivell de totes les illes eren: per Palma, Rafel Manera i Serra (1r districte), Antoni Villalonga i Pérez (2n dist.) i Lluç Tortella i Pujol (3r dist.); per Manacor, Julià Suau i Carrió; per Inca, Jordi Albis i Llobera; per Menorca, Teodoro Ládico i Font; i per Eivissa, Guillem Ramon i Colomar. Finalment, a les eleccions del 10 de maig surten elegits tots els candidats federals, excepte el d'Eivissa¹⁰⁹.

¹⁰⁶ *Ibid.* (3 de setembre de 1872).

¹⁰⁷ *Ibid.* (5 de setembre de 1872).

¹⁰⁸ *Ibid.* (25 d'abril de 1873).

¹⁰⁹ *Ibid.* (14 de maig de 1873).

3. El panorama de la premsa mallorquina durant el Sexenni Democràtic

3.1. Publicacions de caire republicà

El període que es va iniciar amb la revolució de setembre fou fructífer en quant a premsa escrita, sobretot la de caire polític i la satírica i burlesca¹¹⁰. La gran activitat política del moment i la radicalització ideològica varen contribuir a que cada tendència comptàs amb mitjans d'expressió, els quals mantenien una relació basada en la polèmica, de vegades odi, manifestada en ferotges crítiques als adversaris. Aquesta situació, segons M. Duran, és pròpia d'una mentalitat maniqueista típica de les èpoques de crisi¹¹¹. S'aprecia al carrer i a la premsa una militància activa, el que s'ha qualificat com una cultura d'expressió ciutadana al carrer i al paper¹¹².

En el cas del republicanisme, el seu ascens durant el Sexenni es manifestà en l'aparició de diverses publicacions de caire republicà que des de la crítica i la propaganda política feien crides a la mobilització al carrer. La influència que podien tenir aquests mitjans es difícil de mesurar, encara que alguns investigadors opinen que fins a cert punt aquesta fou decisiva¹¹³. D'altra banda, autors com Miquel Duran parlen de proselitisme per part del republicanisme gràcies a la difusió dels seus propis mitjans de comunicació¹¹⁴.

Aquesta gran proliferació de publicacions hauria estat impossible sense les llibertats que va portat la *Gloriosa*, les quals es veurien escurçades amb l'arribada de la Restauració quan es prohibí la premsa antidinàstica fins l'any 1880, moment en que novament sorgiren mitjans de tot tipus i ideologia, també republicana¹¹⁵. Aquí

¹¹⁰ Així es reflecteix a OLIVER, Miquel dels Sants. *La literatura en Mallorca (1840-1903)*. Palma: 1903, pàgs. 173-174.

¹¹¹ DURAN, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 222-223.

¹¹² PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (2005). *Op. Cit.*, pàg. 46.

¹¹³ FERRER FLÓREZ, Miquel (1994), *Op. Cit.*, pàg. 463.

¹¹⁴ DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 139.

¹¹⁵ COMPANYY MATES, Arnau. <<La premsa d'opinió a Mallorca. Des dels inicis a la transició democràtica>> a *Lluc* [Palma], núm. 837 (gener-febrer de 2004), pàg. 26.

analitzarem les publicacions de caire republicà fins 1874, en ordre cronològic i procurant destriar les semblances i diferències entre unes i altres¹¹⁶.

El Rayo (1869-1870)

Entre març de 1869 i juliol de 1870 el setmanari *El Rayo* es va publicar cada diumenge¹¹⁷. Tenia com a subtítol <<*Semanario Político Satírico*>>, de manera que quedava clara la seva naturalesa burlesca, en consonància amb altres capçaleres polítiques de l'època. Des del 19 de desembre de 1869 també portava com a lema <<*Viva la República!*>>, mostrant així la seva clara tendència republicana. D'*El Rayo* se'n varen publicar en total setanta números en un format de quatre pàgines a dues columnes. Joan Roca figurava com a director i propietari, almenys fins el número del 8 de maig de 1869, en que ho va passar a ser Josep Valls. L'administració i redacció va canviar varies vegades d'emplaçament. Així, en un principi es trobava a la llibreria de Gil a la costa d'Ambrós a Palma, per més tard, a partir de setembre de 1869, passar a estar a la plaça del Rastrillo, 7, 2n pis, també a Ciutat. El darrer emplaçament el trobam referenciat el desembre d'aquell mateix any al carrer de San Bartolomé, 34. El preu del setmanari era d'un ral mensual i un quart el número tot sol.

El Rayo es definia ideològicament dins el republicanisme federal i entre d'altres coses defensava la llibertat i la igualtat, l'abolició de les quintes¹¹⁸, l'anticlericalisme, i criticava el conservadorisme i el carlisme. De fet, al poema "Los carlistas" publicat a *El Rayo* el 13 de març de 1870 se'ls fa una dura crítica satírica:

<<Son las aves de rapinya
que cruzan en noche oscura,
la sombra de desventura
que a los necios da pavor>>.

¹¹⁶ Part de l'article GARGALLO ASTROM, Ana Isabel. <<Aproximació a la premsa republicana de Mallorca durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)>> a SANTESMASES I OLLÉ, Josep (dir.). *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana. Actes del VI Congrés de la CCEPC*. Barcelona: Cossetània Edicions, 2008, pàgs. 395-408.

¹¹⁷ L'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria fa una interessant descripció d'*El Rayo* a l'apartat sobre entitats culturals i premsa a la seva obra *Las Baleares descritas por la palabra y el grabado. La cultura*. Vol. 12. Palma: Imprenta Mossèn Alcover, 1965, pàg. 60.

¹¹⁸ *El Rayo* (10 d'abril de 1870), es fa ressò de les manifestacions juvenils contra les quintes que portaven com a lema <<*Fuera quintas*>>.

Pel que fa a la postura davant els esdeveniments polítics del moment, és interessant l'anàlisi que fa Miquel Duran de la premsa republicana davant el 68¹¹⁹. Així, seguint els escrits a *El Rayo* assenyala com aquest periòdic desconfia de Madrid i dels polítics, així com demana mesures proteccionistes per a la indústria. Aquest ideari republicà i d'esperit crític es veu reflectit als nombrosos articles d'opinió i satírics, als poemes i a les cròniques en clau d'humor. També es tractaven temes d'actualitat i culturals.

Pel que fa a la relació amb *El Iris del Pueblo*, s'ha de dir que era força bona tot i que *El Rayo* tenia un caràcter intransigent¹²⁰. De fet, la publicació saluda a *El Iris del Pueblo* i celebra la seva reaparició amb les següents paraules que ens donen una idea del pes del republicanisme:

<<[...] necesidad de que el partido republicano, tan numeroso ya en esta isla, tenga un órgano diario en la prensa para tratar con la extensión (sic) y a la altura que se merece, la gran cuestión social política y económica que es cuestión de vida o muerte para la nación española>>¹²¹.

Finalment, *El Rayo* acabà essent suspès per les autoritats malgrat que aviat seria substituït per una publicació semblant, *El Trueno*. Això confirmaria el que ja apuntaven al començament d'aquest treball, que la llibertat de premsa, tot i ser molt àmplia, tenia uns límits.

El Trueno (1870)

Aquest setmanari va tenir una breu existència, només entre juliol i agost de 1870, la qual cosa dificulta l'existència d'informació¹²². Es publicava a Palma i substituïa a *El Rayo*, el qual, com hem vist, havia començat a publicar-se poc més d'un any abans. Tenia com a subtítol <<*Periódico republicano y libre pensador*>> i des

¹¹⁹ DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 233-237.

¹²⁰ *El Iris del Pueblo* també tenia bona relació amb *El Menorquín*, descrit com a òrgan de propaganda republicana a MENORCA a ALEMANY VICH, Lluís. *Notas históricas sobre la prensa balear*. Palma: 1948, pàg. 4. Aquesta relació fluïda entre mitjans republicans confirmaria una certa cohesió dins el republicanisme de les Illes en els primers moments del Sexenni.

¹²¹ *El Rayo* (6 de juny de 1869).

¹²² Es pot consultar una breu ressenya a DOLÇ, Miquel (dir.), *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, vol. 17. Inca: 1991, pàgs. 329-330.

d'aquesta ideologia tractava bàsicament temes polítics. El principal redactor era José Díaz del Valle i la publicació comptava amb quatre pàgines. Tot i que pertanyien a la tendència intransigent, només en comptades ocasions discreparen de la línia oficial del partit¹²³.

La Bocina (1871-1872)

La Bocina¹²⁴ va ser una publicació setmanal que s'edità a Palma de manera intermitent, a causa de les successives suspensions, entre 1858 i 1898. L'època que aquí ens interessa és la compresa entre 1871-1872, moment en que aquesta publicació satírica estava dirigida per Francesc Calafell. La seva ideologia responia al republicanisme federal i ha estat considerada també com radical, obrerista i anticlerical¹²⁵. En el blanc de les seves crítiques hi eren els carlins, els moderats, els liberals monàrquics i els progressistes. També feien caricatura de figures destacades de la política i la cultura mallorquina que tenguessin una clara vocació conservadora. Aquestes provocacions, però, els suposaren algunes denúncies. En quant a la seva relació amb *El Iris del Pueblo*, tenim notícia que alguns col·laboradors d'aquest diari formaren part de la redacció de *La Bocina*¹²⁶.

La Trompeta (1872-1873)

El setmanari satíric *La Trompeta* aparegué el febrer de 1872 i durà fins a finals de 1873. Portava com a subtítol <<Periódico político, satírico y burlesco>> fins que en el quart número va canviar la seva denominació per *La Trompeta de la Revolución*, passant el subtítol a ser <<Periódico Democrático>>. Més endavant tornà a canviar-lo per <<Periódico Republicano>>, concretament el 23 de febrer de 1873, segurament per raons que tenien a veure amb les circumstàncies històriques del moment. Aquesta publicació sortia cada diumenge i tenia un preu d'un ral i mig per a subscriptors de tota Espanya i de mig ral un número tot sol. *La Trompeta* s'editava a Palma a la impremta de Joan Colomar. Entre les diferents seccions podem trobar notícies polítiques, articles d'opinió i satírics, notícies d'actualitat local o nacional, poemes, i ressenyes d'articles

¹²³ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (2005). *Op. Cit.*, pàg. 36-37.

¹²⁴ DOLÇ, Miquel (dir.). *Op. Cit.*, vol. 2, pàg. 173.

¹²⁵ FERRER FLÓREZ, Miquel (1994). *Op. Cit.*, pàg. 464.

¹²⁶ LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tomo V, pàg. 49.

d'altres diaris, tant locals com nacionals. El format era de quatre pàgines a doble columna i hem d'assenyalar que no trobam publicitat.

Al número on el setmanari passa a dir-se *La Trompeta de la Revolució* també es fa una mena de declaració de principis que ens semblen interessants per establir les línies ideològiques de la publicació, identificades amb el republicanisme federal¹²⁷. Així, critiquen durament al govern i pronostiquen que aviat caurà per la seva incompetència. Defensen una revolució pacífica per mitjà de la força de les idees i per tant rebutgen alçar-se en armes com alguns pensen. Proclamen defensar la justícia i combatre les arbitrietats del govern a les Balears sense témer les denúncies que se'ls puguin posar per fer ús del seu dret d'expressió, considerat com una llibertat fonamental.

A partir de 1873 les diferències dins el republicanisme es fan evidents. Així, l'actitud de *La Trompeta* era molt crítica amb els intransigents, de fet els titllava d'agitadors d'ofici, de pertorbadors i d'arrossegat als obrers a les barricades¹²⁸. Tampoc ells, però, s'escaparen de les crítiques dels intransigents.

El Cantón Balear (1873-1874)

*El Cantón Balear*¹²⁹ es definia a sí mateix com a periòdic republicà federal pur i era de fet l'òrgan d'expressió de l'Auxili Federal, societat de socors mutus creada a Palma el juny de 1872. De caràcter polític, estava vinculada a la tendència republicana federal pura, intransigent o cantonalista¹³⁰. Aquest setmanari es va publicar cada diumenge entre el 3 d'abril de 1873 i l'1 de gener de 1874, després que el dia 5 de gener el governador dictà ordre de suspensió. Trobam publicats un total de trenta-tres números amb una periodicitat irregular a causa de la llarga suspensió de 105 dies que començà al número 25 dia 13 de juliol de 1874. El periòdic tornaria a aparèixer dia 26 d'octubre amb el número 26.

¹²⁷ *La Trompeta de la Revolució* (3 de març de 1872).

¹²⁸ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (2005). *Op. Cit.*, pàg. 51.

¹²⁹ Ha estat estudiat a DÍAZ DE CASTRO, Francesc J. (1981). *Op. Cit.*

¹³⁰ Sobre l'Auxili Federal i altres entitats de caire republicà veure MARIMON RIUTORT, Antoni. <<L'associacionisme republicà a Mallorca (1868-1936)>> a *XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals. El moviment associatiu a les illes Balears*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2001, pàg. 84.

El director de la publicació era Fèlix Mateu Domeray¹³¹, l'editor responsable José Rubio i a la redacció trobam Josep Villar, Gabriel Gil, Bartomeu Villalonga, Francesc Ramírez, Joan Sastre i Jaume Alemany entre d'altres. Pràcticament tots estaven afiliats a l'Auxili Federal¹³². La subscripció es feia en aquesta mateixa societat al carrer Vallori, 15, mentre que a partir del número 26 la direcció consignada és el carrer del Vidrio, 29. *El Cantón Balear* s'imprimia a la Impremta Villalonga, només els dos darrer números sortiren de la Impremta Guasp. Tenia un format era de quatre pàgines a doble columna, a excepció del número 25 que comptà amb vuit pàgines. El preu era de dos rals als mes per a subscriptors i d'un quart de ral cada número, llevat de l'interval des del número 28 al 32 en que valia mig ral¹³³. Crida l'atenció l'absència de publicitat a les pàgines d'*El Cantón Balear*.

La ideologia del setmanari era republicana federal intransigent, molt lligada amb el cantonalisme. De fet, la publicació donava avisos del Comitè Cantonalista de Balears i es considerava com l'única veritablement cantonalista intransigent. Defensava així mateix l'abolició de quintes, la llibertat d'expressió i la modernització de Palma¹³⁴. Els intransigents d'*El Cantón Balear* reproduïen amb freqüència articles del seu homòleg *El Estado Catalán* que dirigia Valentí Almirall i al qual estaven molt propers ideològicament¹³⁵. En les seves pàgines es fa notar l'enemistat amb els republicans benèvols i els seus mitjans de comunicació. Així, en nombroses ocasions escriuen paraules molt dures en contra d'*El Iris del Pueblo*¹³⁶:

<<El Iris [...], que es un papel tan mojado como su nombre>>.

I també criticaran a *La Trompeta*¹³⁷:

¹³¹ Destacat republicà que abans va col·laborar a *El Iris del Pueblo*.

¹³² DÍAZ DE CASTRO, Francesc J. (1981). *Op. Cit.*, pàg. 179.

¹³³ *Ibid.*

¹³⁴ *El Cantón Balear* (15 de juny de 1873). A un article es defensa l'enderrocament de les murades de Ciutat i el planejament de l'eixample, qualificat d'«útil y necesario».

¹³⁵ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (2005). *Op. Cit.*, pàg. 37. Sobre V. Almirall *vid.* FIGUERES, Josep Maria. «Valentí Almirall, la concreció del catalanisme polític» a *El Temps* [València], núm. 1.069, (desembre 2004), pàgs. 16-20; i especialment PICH I MITJANA, Josep. *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*. Vic: Eumo Editorial, 2004.

¹³⁶ *El Cantón Balear* (1 de novembre de 1873).

¹³⁷ *Ibid.* (24 d'abril de 1873).

<<Respecto a La Trompeta, el público imparcial juzgará de parte de quién está la razón; por nuestra parte pocas palabras tenemos que decir a un periódico completamente anónimo y que no se sabe lo que en la prensa de esta ciudad representa como no sea un libelo informatorio para atacar cobardemente...>>.

3.2. Altres publicacions

Les convulsions polítiques del Sexenni propiciaren com hem vist la proliferació de la premsa d'opinió de manera que cada grup ideològic tenia les seves publicacions: republicans –com ja hem vist–, progressistes, obrers, moderats, monàrquics, catòlics, carlistes... A continuació oferim una relació alfabètica de les diferents capçaleres que podem trobar a Mallorca durant el període que aquí treballam¹³⁸:

La Almudaina (setmanari moderat monàrquic)

La Conciliación Liberal (1869)

La Constancia (carlista, 1871)

El Cruzado (carlista, 1869-1871)

Diario de Palma (moderat)

La Dulzaina (costumista, 1868-1869)

El Eco de Mallorca (progressista)

El Estudiante (caire estudiantil)

La Flaca

El Fomento (temes agrícoles, educatius, científics, artístics i industrials).

La Honda Carlista (dirigit per Damià Isern, 1873)

El Isleño (progressista)

El Juez de Paz (polític satíric)

El Obrero (òrgan de la classe obrera)

El Observador (dirigit per Dionisio Arias Fernández, monàrquic)

El Previsor (monàrquic popular)

El Progreso (progressista, 1869)

La Tertulia (monàrquic democràtic)

La Unión Católica (setmanari conservador de J.M^a. Quadrado, 1869-1873)

¹³⁸ FERRER FLÓREZ, Miquel (1994). *Op. Cit.*, pàgs. 463-464). *Vid.* també DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàgs. 221-230.

4. Anàlisi d'una publicació: *El Iris del Pueblo*

4.1. Antecedents

El Iris del Pueblo apareix per primera vegada l'any 1855, durant el Bienni Progressista. Fundat i dirigit per l'advocat Joaquim Fiol Pujol, estava vinculat al Partit Demòcrata fundat el 1849. En aquesta primera època el diari tenia com a subtítol Periódico político, literario y moral. Aquesta capçalera, enmarcada en la premsa política que va créixer gràcies a les fugaces llibertats del Bienni, va ser segons alguns autors el símbol de tota una època de lluita per les llibertats¹³⁹. De fet, es considera que va ser el mitjà a través del qual s'establiren les bases ideològiques del republicanisme mallorquí¹⁴⁰. Entre d'altres idees s'assumirà la sobirania nacional, la llibertat religiosa, l'anticlericalisme, l'igualitarisme social, la defensa de la llibertat, el sufragi universal i la promoció de l'educació i la cultura com un element alliberador dels pobles.

Al voltant del diari en aquesta primera època es reuniren les figures claus del futur republicanisme mallorquí. Així, entre els redactors i col·laboradors d'*El Iris del Pueblo* trobam a Jeroni Bibiloni i Llaneras, els germans Miquel i Joaquim Quetglas i Bauçà, i a Miquel Guasp Ripoll. L'exclaustrat Jeroni Bibiloni va destacar com a impulsor de potser les primeres idees democràtiques a Mallorca a tenor de la seva obra de 1848 *Cristianos-socialistas*, on trobam l'empremta del socialisme utòpic. Altra figura important dins la nòmina de republicans seria Miquel Quetglas, regidor de l'Ajuntament de Palma l'any 1854 i director d'*El Iris del Pueblo* en la seva segona època, des de 1869 fins a febrer de 1872, moment de la seva mort. La idea republicana, però, no s'assumirà realment fins al darrer número de la primera època del diari¹⁴¹, on podem llegir:

«Tal vez lleguen pronto para el mundo liberal tiempos más felices y bonancibles; tal vez no está lejos el plazo señalado en el espacio por el

¹³⁹ DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 139.

¹⁴⁰ FERRER FLÓREZ, Miquel (1994). *Op. Cit.*, pàg. 496. Veure també PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (1981). *Op. Cit.*, pàgs. 52-53.

¹⁴¹ *El Iris del Pueblo* (30 de noviembre de 1855): «La república democrática, federal y universal es la solución del doble programa político y social que nuestros padres plantearon», paraules recollides a FULLANA PUIGSERVER, Pere (1996). *Op. Cit.*, pàg. 27.

dedo de la Providencia para una revolución sana, completa y universal: entonces no será tan difícil ni costoso dar libremente cumplida expansión (sic) al sentimiento Humanitario, a la idea Democrática, a las naturales e indefectibles aspiraciones de la REPÚBLICA, que no es otra cosa en resumen que la misma caridad del evangelio en acción, la fraternidad cristiana traducida en gobierno y aplicada en inmensa escala a todas las clases de la sociedad>>¹⁴².

Podem doncs considerar que serà a partir de 1856 quan el republicanisme comenci a prendre forma seriosament a Mallorca, per després passar a ser protagonista polític durant el Sexenni Democràtic.

4.2. Aspectes formals

En la seva segona època *El Iris del Pueblo* es va publicar a Palma diàriament – excepte els festius– entre 1869 i 1873 amb el primer subtítol de *Periódico Republicano Federal*, el qual es va canviar a partir del 16 de març de 1872 per *Eco del Partido Republicano Federal de Mallorca*. El diari feia notar així la seva naturalesa de publicació política, concretament convertit en portaveu del republicanisme federal mallorquí, principal alternativa progressista a l'illa durant el Sexenni Democràtic. El diari tractà sobretot temes polítics però també s'abordà l'actualitat econòmica, cultural i social. L'excitació política que seguí a la *Gloriosa* es veu reflectida a les pàgines d'*El Iris del Pueblo*, el qual ens ofereix una visió federal y perifèrica dels grans esdeveniments del Sexenni. Així, tot i que no manquen els temes locals, els grans temes d'Estat estan especialment presents al diari.

Com ja hem assenyalat, en aquesta segona època Miquel Quetglas assumí la direcció del diari fins a la seva mort, moment el que el substituï el seu germà Joaquim Quetglas¹⁴³. Pel que fa a l'àmplia nòmina de redactors i col·laboradors, el fet que molts d'articles anassin sense signar o només amb les inicials dificulta l'elaboració d'una llista exhaustiva. Tot i així podem incloure en aquesta a Josep Valls, J. Morey, Roque Barcia, Ubaldo R. Quiñones, Joaquim Quetglas, Fèlix Mateu Domeray, J. Boada,

¹⁴² *El Iris del Pueblo* (30 de novembre de 1855).

¹⁴³ Según GABRIEL I SIRVENT, Pere (1975). *Op. Cit.*, pàg. 94.

Primitivo Carreras i Andreu Pastor Oliver. Pau Mut i Ripoll n'era l'editor, mentre que des d'agost de 1870 es menciona com a propietari a Joan Ricard Gilet.

El Iris del Pueblo tenia normalment quatre pàgines a quatre columnes, excepte durant un breu període de 1870 en que només es varen poder publicar dues pàgines. El format més emprat fou de 460x310 mm, tot i que a finals de 1870 trobam irregularitats en aquest sentit i el tamany va disminuir¹⁴⁴. La llengua habitual era el castellà, només en comptades ocasions podem trobar qualche article o poema en català. Respecte al preu, l'exemplar tot sol valia ½ real, mentre que la subscripció –que s'oferia a tota Espanya– era de sis reals mensuals l'any 1869 i de set reals a partir de l'any següent. Els punts de subscripció eren la pròpia impremta, l'administració i redacció, i finalment diverses llibreries. Com a imprentes trobam primer la de Jaume Ignasi Salom entre 1869 i 1871 i després la de Joan Colomar, concretament des de maig de 1871. En quant a l'administració i redacció del diari, la direcció va variar. Així, primer trobam la seu a la plaça de Santa Eulàlia, 1, 2n –3r des de finals de 1871–, i més endavant al carrer Palacio, 4. Els locals que acceptaven subscripcions eren la llibreria de Nicolás Gil –a la costa d'Ambrós–, llibreria de Muntaner –enfront a l'església de Sant Nicolau–, i des de finals de 1871 a la llibreria de J. Colomar –al carrer Fideos, 2– i al taller de enquadernacions de Nicolás Mulet –carrer Platería, 25 i carrer Perejil, 21 i 23.

Els continguts del diari s'organitzaven en diferents seccions, tot i que no hi havia una disposició regular, ni tan sols a cada número hi estaven incloses totes les seccions. Tot i això, podem fer una enumeració general i dir que habitualment s'obria l'edició amb un article d'opinió, generalment de caire polític i molt freqüentment signat pel director, Miquel Quetglas. També trobam una secció de *Cortes*, on es reproduïen fragments de les sessions, seccions de *Palma*, *Nacional y Estrangero* (sic), *Correo de Hoy* i *Correo de Ayer*, *Anuncios Oficiales* –normalment de la Batlia i de la Diputació Provincial de Balears–, una *Gacetilla* amb curiositats i qüestions locals, una *Sección Religiosa* –amb un sant del dia màrtir de la causa liberal i democràtica–, *Última Hora*, *Revista Comercial* i *Sección Comercial* –sobre temes econòmics–, cartes al director, *Partes Telegráficos*, *Cadáveres Conducidos al Cementerio*, *Varietades*, *Revista*

¹⁴⁴ Aquestes irregularitats en el format probablement tenien a veure amb l'episodi de febre groga que hi hagué a l'illa a principis de la tardor de 1870 i que trobam referenciat a *El Iris del Pueblo* (20 de octubre de 1870). Uns dies després el diari anunciaria que la seva publicació es restringiria a un sol full, és a dir, a dues pàgines.

Teatral, i finalment una secció d'*Anuncios*, particulars i comercials, que normalment ocupaven tota la darrera pàgina. Els subscriptors podien insertar un anunci de quinze línies setmanalment –més tard s'arribaria a les vint línies–, mentre que els comunicats tenien un preu de cinc cèntims la línia.

Tenint el compte el lloc que ocupava la publicitat podem entendre la importància que tenia com a font de finançament del diari. A part, el seu anàlisi ens permet caracteritzar una mica millor als lectors d'*El Iris del Pueblo*. Així, trobam anuncis d'empreses dedicades a la construcció, el metall, els refrescos, la sal, els panys, els capells, el paper per als cigars, magatzems de farina, companyies de vapors, d'assegurances, dentistes, venda de píndoles i unguents, llibreries i imprentes, anuncis immobiliaris... Aquests darrers molts d'ells eren de particulars, com els de joves que s'oferien com a nodrisses. Tenint tot això en compte, i sabent el baix índex d'alfabetització del segle XIX, podem assenyalar que el diari es dirigia a un públic urbà, de classe mitja i amb un cert nivell cultural.

4.3. Noms propis

Miquel Quetglas i Bauçà (26/3/1826 – 19/2/1872)

Per parlar del director d'*El Iris del Pueblo* trobam interessant la visió dels seus contemporanis en la ressenya biogràfica que publica el diari un dia després de la seva mort¹⁴⁵. Se'l defineix com a cap del partit republicà, de fet fou un dels primers en propagar a Mallorca les idees democràtiques i republicanes¹⁴⁶. Influït per les idees de llibertat i progrés del seu pare, no tenia cap ascendència aristocràtica ni “odioses” dignitats. Era estudiós i va estar molt marcat per la revolució francesa de 1848 i per autors com Saint-Simon, Proudhon i Lammenais¹⁴⁷. Quan sorgí el Partit Demòcrata el 1849 es convertí en un dels seus dirigents. D'altra banda, el 1852 va promoure amb altres amics la formació de l'Academia Instructiva de Artesanos, de la que fou el primer president. D'aquí sorgiren els primeres gèrmens del partit republicà mallorquí. Després de la Vicalvarada, el 1854, fou regidor de l'Ajuntament de Palma, càrrec des del qual

¹⁴⁵ *El Iris del Pueblo* (20 de febrer de 1872).

¹⁴⁶ MARIMON RIUTORT, Antoni. <<Miquel Quetgues Bauçà>> a TUR CATALÀ, Margalida (coord.). *Fills il·lustres de Palma*. Mallorca: Promomallorca, 2008, pàgs. 391.

¹⁴⁷ *Ídem*.

intentaria redimir en metàl·lic els soldats cridats a files. Un any després, el 1855, sorgí el primer *Iris del Pueblo*, que no es declararia republicà fins al seu darrer número. Després de la tornada dels moderats, Quetglas promogué la creació d'un club que conspirava contra els Borbons, després de la dissolució de l'Academia. Va ser un grup clandestí fins a la *Gloriosa* i d'ideologia demòcrata i probablement republicana. El 1866 figurava dins la nòmina de redactors d'*El Porvenir*, periòdic amb una vida curta. Miquel Quetglas fou a més un dels més importants impulsors de la Revolució de 1868 a Mallorca, de tal manera que fou membre de la Junta Provisional de Govern de les Balears i de la Junta Revolucionària de Govern de les Balears. També formà part de l'Ajuntament palmèsà i fou nomenat vicepresident de la nova Diputació Provincial¹⁴⁸. Com a destacat dirigent del Partit Republicà va ser president del Comitè Provincial de la localitat i soci de les societats Escuela Democrática i Casino Republicano. També va ser candidat republicà per a ser diputat constituent el gener de 1869, i tot i que en aquelles eleccions va aconseguir 8.345 vots no obtingué l'escó. El 1871 sí que seria elegit diputat provincial pel districte de Palma. En quant a la seva activitat privada, sabem que es dedicava al comerç i que va tenir un magatzem de farina al Carrer del Mar, a Palma.

Com es va viure la seva mort i el seu enterrament donen una idea de la importància de la seva figura per a Ciutat i per al republicanisme en particular¹⁴⁹. A més de la gran manifestació que va suposar el seu enterrament –es parla d'unes trenta mil persones–, temps després de la seva mort se'l recordarà i retrà homenatge. Dos dies després de morir es descriu amb detall el seu enterrament civil, el qual es va convertir en un esdeveniment multitudinari¹⁵⁰. A les 16:30 hores sortia la marxa fúnebre de la casa mortuòria a la Rambla. Hi havia a la marxa els pobres de la Misericòrdia, els cosos de guàrdia rural, els “serenos” i municipals. Després el cotxe fúnebre de segona classe tirat per quatre cavalls. Dues corones: “A la memoria de su presidente Miguel Quetglas – El Comité Provincial” i “A la memoria del malogrado Miguel Quetglas – sus correligionarios de Diputación Provincial”. Hi havia quatre diputats provincials, dos tinentes de batle i dos individus del Comitè Provincial. El president de la Diputació i el batle presidien el dol acompanyats de varis diputats i de l'Ajuntament. També hi havia el Casino Republicano, una banda de música i comissions de diversos pobles. També hi

¹⁴⁸ *Ídem*.

¹⁴⁹ Podem trobar una descripció a LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.*, tom V, pàgs. 79-80.

¹⁵⁰ *Ibid.* (21 de febrer de 1872).

eren representats l'Escuela Democrática, la Verdad Republicana, el Casino La Marina i el Club de'n Mas. Altres representants eren de la Tertulia progresista-democrático-radical –el seu secretari, Manuel Luis Rico i Colom, fa un article a la memòria del difunt en aquest mateix número–, i de la junta directiva del mateix partit a les Illes, així com el director i catedràtics de l'Institut provincial de 2n ensenyament. També hi trobam comissions de quasi totes les corporacions civils, amics i ciutadans que voldran donar-li el darrer comiat. Es sortí per la porta de Jesús fins al cementiri on seria enterrat a la part més alta, l'anomenat cementiri no catòlic ja que el clero va voler negar-li sepultura¹⁵¹. Allà fan discursos Eusebi Pascual, Fernández Latorre, Antoni Marroig –reproduït el 23 de febrer–, Josep Estades i el catedràtic de l'Institut Lluís Pou –reproduït aquest darrer el dia 22 de febrer.

Dia 25 de febrer el Comitè Provincial Republicano Federal promou una inscripció per erigir un monument a la memòria de M. Quetglas. Es crea una Comissió Recaptadora de fons. Els llocs de recaptació són¹⁵²: Casino Republicano (C/San Bartolomé), Escuela Democrática (C/de la Estrella), Club de Mas (C/de la Herrería), Verdad Republicana (Plaça Mayor), Casino de la Marina (Arrabal de Santa Catalina) i Sr. Miró hermanos (Plaça de Copiñas).

Un any després de la mort de M. Quetglas hi ha diversos articles commemoratius al diari. Així mateix, dia 23 de febrer de 1873 s'anuncia una reunió a les deu del matí a Cort per assistir a la col·locació de la primera pedra del monument en el seu honor¹⁵³. D'altra banda, l'Ajuntament paga una corona per l'aniversari de la mort del líder republicà, i el juny d'aquell any també es cedeix a la família de M. Quetglas la propietat del terreny que ocupa la sepultura¹⁵⁴.

Joaquim Quetglas i Bauçà

Germà de Miquel Quetglas, va néixer a Palma el segle XIX i morí el 1893. Fou membre del Partit Demòcrata i redactor d'*El Iris del Pueblo* durant les seves dues

¹⁵¹ LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tom V, pàgs. 79-80.

¹⁵² *Ibid.* (26 de febrer de 1872).

¹⁵³ *Ibid.* (26 de febrer de 1873).

¹⁵⁴ AYUNTAMIENTO DE PALMA. *Notas de Acuerdos Municipales desde 1851 a 1907*. Palma: 1907, pàgs. 59-60.

èpoques. Una vegada mort el seu germà, director del diari, passaria a ocupar el seu càrrec. Després de la Revolució de Setembre fou un dels caps del Partit Republicà Democràtic Federal passant a ocupar diversos càrrecs durant el Sexenni. Així, fou vocal de la Junta Provincial d'Ensenyament (1868), regidor de l'Ajuntament de Palma (1872-73) i vice-president de la Diputació de Balears (1873). Donaria suport al Centre Federal de Societats Obreres de Palma durant aquells anys¹⁵⁵.

Ignasi Vidal i Bennàsar

Nascut a Palma, va ser a més de redactor, un destacat polític republicà. El 1866 va ser redactor d'*El Porvenir* i després de la *Gloriosa* formà part de la Junta Provisional de Govern de les Balears. Va arribar a ser un dels principals dirigents del Partit Republicà Federal de l'Estat Balear, la qual cosa es reflecteix en la seva carrera política. Així, entre 1868 i 1873 va ser tinent de batle de l'Ajuntament de Palma i l'any 1873 va ser elegit diputat a les Corts pel districte de Palma.¹⁵⁶

Antoni Villalonga i Pérez (1821-1910)

Natural de Palma, Antoni Villalonga *Escalades* va ser un destacat polític republicà. Membre d'una coneguda família de la noblesa mallorquina, renuncià als privilegis de la seva classe i dedicà la seva vida a la causa republicana. Es casà amb Teodora Fàbregues, també noble i que vivia al costat dels Villalonga-Escalada, els quals tenien la casa al carrer de Sant Francesc de Palma. En els anys cinquanta va ser un dels dirigents del Partit Demòcrata i el 1854 presidí la reunió on s'acordà la formació de la Milícia Nacional. El 1863 ocupava el càrrec d'arxiver-bibliotecari de l'Ateneu Balear, i de fet va arribar a compilar una important biblioteca que als darrers anys de la seva vida va haver de posar en venda. Després de la revolució de 1868 formà part de la Junta Revolucionària i serà un dels impulsors del republicanisme a Mallorca com a membre del Comitè Republicà Federal de les Balears. Com a candidat republicà va obtenir 7.917 vots a les eleccions generals de gener de 1869, tot i que no va aconseguir ésser elegit diputat. Posteriorment, el febrer de 1872 va ser elegit batle de Palma, càrrec que ocuparia fins juliol d'aquell any. Impulsà la construcció del cementeri no catòlic,

¹⁵⁵ *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Vol. 14, 1989, pàg. 125.

¹⁵⁶ *Ibid.* Vol. 18, 1991, pàgs. 127-128.

rebaixà els sous dels funcionaris i inicià l'enderrocament del convent de la Misericòrdia. L'abril de 1872 va ser elegit diputat a Corts, circumstància que es repetí el maig de l'any següent ja en el context de la I República¹⁵⁷.

Fèlix Mateu Domeray

Nascut a Cuba i mort a Palma, va ser un dels organitzadors del Partit Republicà Federal de Balears a Inca (1868-70). Va dirigir el sector intransigent del federalisme per la qual cosa es va allunyar de la línia d'*El Iris del Pueblo*, i va fundar *El Cantón Balear* (1873-1874), des d'on defensava la creació d'una república balear dins la Federació Espanyola. Es decretaria el seu empresonament quan l'octubre de 1873 l'esquadra cantonalista de Cartagena era a prop de l'illa, però va poder fugir i fins el gener de l'any següent no se'l trobaria. Se l'acusà d'un delictes d'impremta però fou absolt¹⁵⁸.

Altres redactors i col·laboradors del diari, sobre els quals ara no aprofundirem, foren J. Boada, Primitiu Carreras, Andreu Pastor Oliver, A. Abella, Guillem Fortesa i Valentín, Josep Valls, J. Morell, Roque Barcia, i Ubaldo R. Quiñones.

4.4. Definició ideològica i objectius

Com hem apuntat, el republicanisme federal cercava donar resposta als problemes del seu temps, sempre des dels ideals de la llibertat i la igualtat com a pilars del progrés. *El Iris del Pueblo* representava la línia oficial del partit republicà a Mallorca i els grans debats que podem trobar tractats en les seves pàgines ens donen una visió prou acurada de les línies ideològiques d'aquest. Així, el diari es defineix en els següents àmbits:

- Política: defensa de la república federal com a forma de govern i del desenvolupament d'una democràcia real basada en la sobirania popular i el

¹⁵⁷ *Ibid.* Vol. 18, 1991, pàgs. 177. I especialment *vid.* MOREY TOUS, Antònia. <<Sobre la venda de la biblioteca Villalonga i la personalitat del seu compilador: Antoni Villalonga i Pérez (1821-1910)>> a ROSSELLÓ BORDOY, Guillem. *Actes del III Congrés el nostre patrimoni cultural: El patrimoni tudat (1836-1994)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 1995, pàgs. 91-106.

¹⁵⁸ *Ibid.*, vol. 10, 1991, pàg. 354.

reconeixement de drets individuals i col·lectius (sufragi universal –masculí de moment–, dret d'associació, llibertat d'imprensa, etc.).

- **Economia i fiscalitat:** convenciment de que el federalisme és una bona part de la solució per als problemes econòmics d'Espanya. Es persegueix el progrés econòmic com a motor del progrés general de la societat, per la qual cosa les diferents iniciatives en aquest sentit són benvingudes. D'altra banda, la fiscalitat s'entén que ha d'ésser progressiva i justa socialment. S'opta pel proteccionisme com a forma de foment de la indústria local.
- **Organització de l'Estat:** el diari representa el federalisme, per tant la idea de com s'ha d'organitzar l'Estat respon a una república federal, on cada Estat autònom es relacionaria a través d'un sostre comú que seria la Federació Espanyola.
- **Ideològics:** els principis republicans estan constantment essent explicats i justificats de tal manera que veurem com les diferents vessants dins el republicanisme s'enfrontaran ideològicament i electoralment.
- **Educació:** es defensa l'ensenyament universal, gratuït i laic. A més es promou especialment la instrucció dels grups més desfavorits en aquest sentit, obrers i dones.
- **Moviment obrer:** es defensen les reivindicacions dels obrers pel que fa a la millora de les seves condicions laborals i de vida, i especialment es vol fomentar la seva instrucció ja que s'entén que el coneixement alliberarà als treballadors. Tot i les simpaties pel moviment obrer, el republicanisme no accepta tots els postulats obreristes, de tal manera que per exemple no es considera que s'hagi d'anar cap a la destrucció de la propietat privada.
- **Situació de les dones:** s'aposta clarament per la seva emancipació, tot i que els límits d'aquesta no queden del tot clars. Així, hi ha un cert paternalisme en parlar del sexe femení ja que es considera que està massa influenciat per forces conservadores –l'Església. Tot i així, des del diari trobam paraules en defensa dels drets de les dones, tant polítics com sobretot a rebre una educació.
- **Paper de l'exèrcit i quintes:** l'exèrcit s'entén com uns ens format per ciutadans que defensen la seva pàtria però alhora la seva forma de govern, la República. D'aquí l'exaltació de la milícia nacional. Es defensa ferventment l'abolició de les quintes com un sistema injust que hauria de deixar pas a un exèrcit on tothom hagués de servir, sense eximents. D'altra banda, s'entén que aquest està al servei

- Paper de l'Església: l'anticlericalisme es fa patent en moltes ocasions a les pàgines d'*El Iris del Pueblo*. Però no és un atac des de l'òptica de l'ateisme, sinó que s'ataca a l'Església com a institució que ha pervertit el missatge de Jesucrist i els autèntics valors cristians. A més se l'acusa de connivència amb el carlisme i per tant de conspiració contra el govern i contra la democràcia.
- Higienisme: l'ideari republicà està molt influït per les idees higienistes i hi ha un clar interès per tot els avanços en el camp de la medicina. Una de les reivindicacions més famoses en aquest sentit és la de l'esbucament de les murades de Ciutat.
- Socials: quan s'aborden els temes socials es demostra com el republicanisme s'interessa per temes culturals –música, literatura, ciència–, però també curses de braus o expressions més populars. En tot cas els interessos del diari ens parlen d'un públic de classe mitja-alta i amb un cert nivell cultural.

La plasmació d'aquesta estructura ideològica al diari està al servei d'uns objectius molt clars, l'extensió, consolidació i accés al poder del partit republicà federal, primer a nivell local, però amb vistes a la proclamació d'una República Federal a Espanya. Aquesta manera de fer periodisme ja hem vist que proliferà després dels fets de 1868 i en el cas que ens ocupa ha estat titllada de proselitista per alguns autors¹⁵⁹.

4.5. Fonts

Conèixer les fonts del diari per elaborar la informació i l'opinió en les seves pàgines resulta molt interessant per saber com era la feina periodística al segle XIX. A més ens permet conèixer altres mitjans de l'època i quins eren els consultats pel diari que aquí ens ocupa. Hem dividit les fonts en quatre apartats: despatxos telegràfics, premsa, anuncis oficials i altres.

¹⁵⁹ DURAN PASTOR, Miquel. *Op. Cit.*, pàg. 139.

Despatxos telegràfics

El telègraf, enginy del segle XIX, seria un dels mitjans més ràpids per obtenir informació tenint en compte que Mallorca és una illa, amb el que això implica a nivell de comunicacions, i que la societat de la informació encara no era un concepte conegut en aquell temps. Així, les darreres informacions, sobretot des de Madrid, seu del govern central, arribaven d'aquesta manera. Es donava notícia de canvis al govern, de convocatòries electorals i resultats, de publicacions de decrets i lleis, i de moviments bèl·lics i insurreccionals.

Premsa

La premsa constituïa tal vegada la principal font d'informació del diari, que de vegades dóna la impressió d'esser una gran "revista de premsa". Es fan reproduccions, al·lusions i anàlisis d'articles i notícies apareguts a altres mitjans, la qual cosa donava peu no només a la informació objectiva, sinó òbviament al comentari i al debat. Així, *El Iris del Pueblo* mostra les seves simpaties per unes determinades capçaleres però també una clara animadversió amb unes altres, amb les quals no dubtarà en entrar en acalorades discussions. No cal recordar que bona part de la premsa era de caire polític, és a dir, tenia al darrera un partit del qual es convertia en òrgan d'expressió, per tant no era estrany que les discussions polítiques es traslladassin a la premsa. Hem dividit les publicacions en locals, nacionals i estrangeres. Aquestes són les principals fonts periodístiques del diari:

Local

La Constancia

El Diario de Palma

El Eco de Mallorca

La Honda Carlista

El Isleño

El Menorquín (òrgan del Partit Republicà Federal de Menorca)

La Revista Balear (literatura, ciències i arts)

El Tradicional (carlista)

La Trompeta

*Estatat*¹⁶⁰

El Ampurdanés

El Argos

El Combate

La Cooperación (Madrid, republicano democrático federal)

Correo Militar

La Correspondencia de España

La Crónica

El Debate

El Defensor del Pueblo

Diario de Avisos (Zaragoza)

Diario de Tarragona

El Diario Español (UL)

La Discusión

La Época

La España Federal (Madrid, nou el 1873)

La Esperanza

El Estado Catalán

La Fraternidad (Madrid)

Gil Blas

La Iberia

La Idea (Granada)

La Igualdad

El Imparcial

La Imprenta (Barcelona)

La Independencia

El Jurado

El Monitor de primera enseñanza (Barcelona)

¹⁶⁰ A CUADRADO, Miguel M. *Op. Cit.*, es poden trobar llistats de premsa política de Madrid durant el Sexenni per ordre d'importància segons el tiratge.

La Montaña (Pamplona)
La Nación
El Norte de Castilla
Las Novedades
El Pensamiento Español
La Política
Las Provincias
El Pueblo
El Radical (Valencia)
La Redención del Pueblo (Reus)
Reconquista
La Regeneración
La República
Revolución Social
La Soberanía Nacional (Cádiz)
La Tertulia
Tiempo
El Triunfo del Pueblo (Linares, federal)

Estrangera

British Medical Journal
El Correo de Europa (París)
El Cronista (Nova York)
Daily News (Londres)
Diario de Noticias (Lisboa)
El Journal de Commercio
La Legalidad (L'Havana)
La Liberté (França)
El Movimiento (Gènova)
Nordische Presse
Observatore
Le Progres
El Tribuno (L'Havana)

Anuncis oficials

Altra font, sobretot útil pel que fa a temes oficials i aspectes polítics i de govern, tant local com central, és la referent als anuncis oficials. En aquest sentit, es recullen principalment tres tipus, els de la Batlia, els del diari de sessions de Corts i els de la *Gaceta de Madrid*, diari oficial de l'Estat. En els primers trobam disposicions del govern local, interessants per al nostre estudi quan l'Ajuntament va estar dirigit pels republicans. D'altra banda, també eren freqüents les reproduccions de fragments del diari de sessions de les Corts, sobretot dels discursos dels gran líders republicans. Així, abunden els discursos d'Emilio Castelar. Finalment, la *Gaceta* fou una font indispensable per a una publicació de caire polític com *El Iris del Pueblo*.

Altres

Per finalitzar, en aquest darrer apartat podríem incloure totes aquelles fonts difícils de classificar com cartes, discursos o literatura. Freqüentment es publiquen cartes al director, però també altre tipus de cartes que pel seu contingut interessin al diari, de vegades ni tan sols dirigides a aquest. En quant als discursos, ja hem vist com n'hi havia dels que es feien a les Corts, però també es fan al·lusions a discursos pronunciats a casinos republicans, a l'ajuntament o a diverses reunions polítiques. Per últim, no es estrany trobar reproduccions poètiques o d'altre caire literari, i hem d'assenyalar que curiosament en aquest tipus de font és on més hem pogut llegir en català.

5. El Iris del Pueblo com un mitjà de sociabilitat

5.1. Extracció social de redactors i lectors

Anteriorment hem donat unes pinzellades biogràfiques dels redactors més rellevants d'*El Iris del Pueblo*, homes lligats a la política activa i amb activitats dins l'àmbit privat que van des del comerç a la indústria. Un anàlisi literari dels diferents articles també aventuraria a afirmar l'alt nivell cultural de la plantilla de redactors i col·laboradors del diari. Per la banda dels lectors, hem de tenir en compte que els índexs d'analfabetisme encara eren molt elevats i que només una classe mitja il·lustrada – eventualment també obrers que havien rebut formació– podia conformar la llista de lectors d'*El Iris*.

Isabel Peñarrubia ha fet una aproximació a l'extracció social del republicanisme mallorquí¹⁶¹. Així, parla de les classes mitjanes urbanes i de la menestralia de Palma i d'alguns pobles. Aquestes classes mitjanes estarien formades per industrials, comerciants, pilots i naviliers. Això explicaria que la ideologia republicana donés resposta a les aspiracions de comerciants i industrials quan l'any 1869 el partit era favorable al proteccionisme per a la indústria mallorquina¹⁶².

D'altra banda, com ja s'ha comentat, el republicanisme també va tenir relació amb el moviment obrer i de fet tengué cert ressò entre obrers i menestrals. Segons Pere Gabriel, el que podem anomenar obrerisme republicà probablement va tenir una influència directa en l'organització i mobilització dels treballadors de Palma entre els anys 1869-1870¹⁶³. S'ha de pensar que el moviment internacionalista encara no estava ben organitzat a l'illa i el republicanisme s'oferia com una alternativa d'emancipació per al creixent proletariat. En aquest sentit, les esmentades escoles d'adults destinades a la instrucció dels obrers serien un instrument valuós per al reclutament de nous adeptes, proletaris que aprendrien a llegir i per tant serien nous lectors de la propaganda republicana.

¹⁶¹ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (1980). *Op. Cit.* pàg. 53.

¹⁶² *Ibid.*, pàg. 54-55.

¹⁶³ GABRIEL SIRVENT, Pere (1975). *Op. Cit.*, pàgs. 90.

Finalment, s'ha de mencionar també la relació d'alguns republicans amb la maçoneria. Serà a partir de 1868, amb el final de la persecució dels maçons, quan es produeixi un auge en l'aparició de lògies maçòniques a tot l'Estat, també a Mallorca. De fet es comptabilitzen set lògies a l'illa, cinc a Palma, una a Lluçmajor i una a Manacor¹⁶⁴. Com a mostra d'aquests vincles cal recordar que Antoni Villalonga Pérez, alcalde republicà de Palma, diputat l'any 1873 i líder del Partit Republicà Federal, va pertànyer a la Lògia Primera Llum de Palma¹⁶⁵.

5.2. Associacionisme i difusió d'actes republicans

Diversos autors han assenyalat que el republicanisme va jugar un important paper com a generador de nous espais de sociabilitat amb la creació de clubs, ateneus i casinos¹⁶⁶. Per al cas de Mallorca l'associacionisme ha estat especialment estudiat per Antoni Marimon¹⁶⁷. Pel que fa al període que aquí analitzam, a partir de 1868, es constata que el triomf revolucionari va permetre l'expansió del moviment associatiu republicà, en bona part gràcies a les noves llibertats i a la maduració del propi republicanisme illenc. Així, l'1 de novembre es promulgà el decret que autoritzà el dret de reunió pacífica, i el 20 de novembre es regulava el dret d'associació.

Per la seva banda, els republicans havien fet un llarg camí des de les darreries del Bienni Progressista i estaven decidits a conquerir el poder mitjançant la política. Així, l'òrgan oficial del republicanisme federal a Mallorca va donar publicitat no només a les diferents activitats de les associacions republicanes i organitzacions afins, sinó també als actes del partit. D'aquesta manera podem llegir a *El Iris* manifestos i discursos de militants i simpatitzants del partit, així com anuncis sobre les activitats i reunions dels diferents Comitès Republicans.

¹⁶⁴ SANLLORENTE BARRAGÁN, Francisco. <<La maçoneria a l'illa de Mallorca (1800-1900)>> a *Randa* [Barcelona], núm. 30 (1991), pàg. 11. Per ampliar sobre aquest tema veure també del mateix autor *La maçoneria a les Balears (1836-1936)*. Palma: Documenta Balear, 1998.

¹⁶⁵ *Ibid.*, pàg. 13.

¹⁶⁶ DUARTE, Àngel/GABRIEL, Pere. <<¿Una sola cultura política republicana ochocentista en España?>> a *Ayer* [Madrid], núm. 39 (2000), pàgs. 11-34.

¹⁶⁷ MARIMON RIUTORT, Antoni (2001), *Op. Cit.*, pàgs. 75-104.

Tornant a l'associacionisme, com a forma més típica trobam els casinos, estudiats per Manel Santana¹⁶⁸. Aquests es defineixen com a “entitats recreatives o lúdiques centrades majoritàriament en conversar, llegir i jugar”¹⁶⁹. Aquesta forma d'entreteniment burgés al segle XIX va ser adoptat com a mitjà de sociabilitat pel republicanisme, i per tant varen ser reconvertits en centres de reunió política. Manel Santana ens ofereix una relació dels casinos republicans durant el Sexenni¹⁷⁰:

- Casino Republicano (Palma, 1868)
- Casino la Marina de Santa Catalina (Palma, 1866/1868)¹⁷¹
- Casino Republicano (Llucmajor, 1870)
- Cafè de'n Mas (Palma, entorn de 1870)
- Casino de la Soledad (Palma, entorn de 1870))
- Casino del Molinar (Palma, 1870)

El Casino Republicano es potser el més important i dels primers de caire polític organitzats a Palma després dels fets de 1868. Presidit per Joaquim Quetglas, l'agost de 1869 presentà els seus estatuts a l'Ajuntament de Palma. Se'n desprèn el caràcter polític de l'associació i el seu ànim de difusió de l'ideari democràtic i republicà i del triomf polític dins la legalitat. Tal era aquesta voluntat política que el casino era la seu del Partit Republicà Federal de Mallorca¹⁷².

Segons la relació que hem vist també hi havia altres casinos republicans a Ciutat així com a la Part Forana. De fet es constata l'existència de casinos republicans entre 1869 i 1873 a Llucmajor i el 1870 a Inca, Pollença, Santanyí i Calvià. De vegades era difícil distingir entre els casinos i els comitès del partit republicà ja que de vegades compartien seu, a l'igual que passava amb algunes societats obreres¹⁷³.

¹⁶⁸ SANTANA MORRO, Manel. <<Els casinos i ateneus: esbarjo, política, educació i cultura a Mallorca a finals del segle XIX>> al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. [Palma], vol. 57, núm. 855 (2001), pàgs. 221-236

¹⁶⁹ *Ibid.*, pàg. 224.

¹⁷⁰ *Ibid.*, pàg. 231.

¹⁷¹ *Cfr.* MARIMON RIUTORT, Antoni. *Op. Cit.* (2001), pàg. 83.

¹⁷² *Ibid.*, pàg. 83.

¹⁷³ *Ibid.*, pàgs. 83-84.

Altres entitats republicanes, varen ser Verdad Republicana, l'Academia Federal Instructiva de Artesanos i l'Escuela Democràtica Republicana. Aquesta darrera, creada a Palma el 1869, i situada primer al carrer Fiol i després al carrer Estrella, estava presidida pel republicà Joan Roca i segons alguns autors es considerada la primera experiència organitzada de la pedagogia obrerista d'esquerres a l'illa¹⁷⁴.

Finalment, també hi hagué associacions republicanes de caire estrictament cultural com fou l'Orfeó Republicà, creat el 1870 per Joan Goula. D'altra banda, molts de republicans tengueren presència a altres associacions no declarades republicanes com és el cas de diferents lògies maçòniques¹⁷⁵, concretament ja hem comentat el cas d'Antoni Villalonga.

¹⁷⁴ COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Op. Cit.*, pàgs. 259-260, i MARIMON RIUTORT, Antoni. *Op. Cit.* (2001), pàg. 84.

¹⁷⁵ MARIMON RIUTORT, Antoni. *Op. Cit.* (2001), pàg. 84-85.

6. Els grans debats a *El Iris del Pueblo*

6.1. Política

Les conseqüències de la revolució de 1868

La *Gloriosa* havia de suposar per als revolucionaris la profundització democràtica del liberalisme espanyol. Per als sectors progressistes el nou règim s'havia de construir a partir de la sobirania popular, en front del concepte de sobirania compartida que defensava el liberalisme moderat. El republicanisme pensava que aquesta era la conjuntura esperada per a arribar al poder i posar en pràctica el seu ideari, d'establir un govern democràtic sustentat en la sobirania popular. La importància d'aquest concepte queda clar en l'article de M. Quetglas "El poder ante la soberanía del pueblo":

<<Caigan si importa todos los poderes ante nuestro único y legítimo poder: Venga abajo todo y creemos una forma de gobierno cuya inmutable esencia sea la soberanía popular>>¹⁷⁶.

Tot i les ànsies de canvi, el govern provisional va quedar sota el control de progressistes i unionistes que no semblaven tenir cap presa per fer canvis importants. De fet, algunes de les demandes típicament revolucionàries, com era fer front a la crisi agrària i l'abolició de les quintes i els consums, no varen ser abordades pel govern com s'esperava. Tal era el descontent l'octubre de 1869 a diversos llocs d'Espanya es produïren revoltes de caire republicà que foren ràpidament sufocades¹⁷⁷. A Mallorca aquests es mostraran molt crítics amb progressistes, unionistes, moderats i carlistes, tots ells acusats d'asfixiar a les classes treballadores¹⁷⁸. Tot i les dificultats, el republicanisme es mostra des del començament optimista pel que fa a la promta arribada de la república. Així ho deixa clar J. Valls en l'article "La conducta que debe seguir nuestro partido":

¹⁷⁶ *El Iris del Pueblo* (13 de enero de 1869).

¹⁷⁷ ROLANDI SÁNCHEZ-SOLÍS, Manuel. *Op. Cit.*, pàgs. 125-128.

¹⁷⁸ *El Iris del Pueblo* (30 de abril de 1870).

<<Cada día que pasa en la marcha regular de los tiempos vienen a confirmarnos más y más en la idea que ha tiempo ocupa nuestra mente, de que marchamos irremisiblemente hacia el reinado de la República federal>>¹⁷⁹.

A les pàgines de *El Iris del Pueblo* es veu reflectida també la incertesa existent davant la complicada situació política en un moment en que el país es debatia entre Espartero, el duc de Montpensier, els radicals i els republicans. Per aquests darrers aquesta situació ja avorreix a la ciutadania que vol reformes polítiques i econòmiques urgents¹⁸⁰. En canvi, es segueixen amb molt d'interès les paraules dels líders republicans com Emilio Castelar, al qual el diari dedica tot un número per reproduir el seu discurs de l'11 de maig de 1870 al Congrés en el qual tractà el tema de l'autonomia del municipi i de la província¹⁸¹.

Tot i el gran creixement del republicanisme després de la revolució, el camí de la política va dur cap a la monarquia democràtica d'Amadeu I. En aquest sentit, M. Quetglas critica a un article a la casa Saboya i el fet que des dels Reis Catòlics, el país sempre ha estat governat per monarques estrangers¹⁸².

El regnat d'Amadeu I

Des de la seva pujada al tron, Amadeu va comptar amb pocs recolzaments i molts d'enemics, entre ells els republicans. De fet, no podia començar pitjor ja que just quan el nou monarca desembarcava a Cartagena es rebia la notícia de l'assassinat del general Prim, el seu valedor polític. El regnat d'Amadeu es pot considerar com un període de crisi constant, amb un balanç de sis gabinets ministerials i tres eleccions generals a Corts. Aquesta inestabilitat constant que provocà desconcert i moltes crítiques, un exemple el trobam en les següents paraules del director de *El Iris del Pueblo*:

¹⁷⁹ *Ibíd.* (7 de mayo de 1870).

¹⁸⁰ *Ibíd.* (2 de mayo de 1870).

¹⁸¹ *Ibíd.* (20 de mayo de 1870).

¹⁸² *Ibíd.* (17 de noviembre de 1870).

<<¿Qué diríais de los federales si una vez proclamada la República Federal en España anduviéramos con ella de igual modo que vosotros andáis con la monarquía?>>¹⁸³.

El regnat d'Amadeu I duraria una mica més de dos anys i les incerteses que hem mencionat s'agreujarien amb la crisi de govern de 1872. La crisi de la coalició governamental formada per unionistes, progressistes i demòcrates es faria si cap més patent després de les eleccions d'abril d'aquell any. Davant aquestes circumstàncies, els republicans veuran cada vegada més a prop la revolució i el canvi de règim:

<<y llegada la hora del combate cumpliremos nuestro deber, peleando por nuestros derechos, combatiendo sin tregua ni descanso hasta plantear en España la República Democrática Federal, única forma de gobierno compatible con los derechos del hombre, con los tiempos que alcanzamos y con los deseos de la inmensa mayoría de los españoles, cansada ya de pagar monarquías que la deshonran, gobiernos que la arruinan, y políticos sin decoro que vivan sobre el país>>¹⁸⁴.

Durant l'any 1872 *El Iris del Pueblo* seria denunciat diverses vegades d'ofici, de fet quan es denuncia el número de l'11 de març es diu que ja són deu les denúncies¹⁸⁵. La d'aquest número segurament venia motivada per l'article titulat "¡Viva la libertad de imprenta!" on el diari es defensava del que considerava una persecució per part de la fiscalia. L'article deia el següent:

<<estamos dispuestos a sufrir toda clase de persecuciones en defensa de nuestras ideas, y que no hemos de cejar en la guerra que tenemos declarada a la situación actual, fruto de la inmoralidad y de la apostasía, hasta que veamos confundidos en el lodo del desprecio popular a esta falange de aventureros que para mengua y baldón de nuestra patria nos gobierna. Conste>>¹⁸⁶.

¹⁸³ *Ibid.* (3 de abril de 1871).

¹⁸⁴ *Ibid.* (27 de febrer de 1872).

¹⁸⁵ *Ibid.* (16 de març de 1872).

¹⁸⁶ *Ibid.* (11 de març de 1872).

Però la persecució aniria més enllà i es dona notícia d'un assalt a la impremta d'*El Iris* durant la nit amb la conseqüent destrossa dels galerins de composició, l'empastelat de motllos i la substracció de proves. Clarament es sospita d'una finalitat política en l'assalt¹⁸⁷. A finals d'abril ja són vint-i-una les denúncies d'ofici –sota mandat del fiscal Bru– acumulades segons es queixa el diari¹⁸⁸.

A tot això, l'abril de 1872 esclatava la insurrecció carlista, el que seria la tercera de les guerres carlistes¹⁸⁹. *El Iris del Pueblo* informa que a la majoria de províncies s'ha dictat pressó contra qui constitueixi juntes carlistes, a excepció de Mallorca, on segons denuncia el diari aquests s'han posat al servei del govern¹⁹⁰. Aquestes circumstàncies faran als republicans plantejar-se el següent dilema:

<<Notorio es a todas luces que los carlistas no pueden triunfar, por que llegado este caso, levantaríase indignado el espíritu liberal, riñiendo con ellos hasta anularlos [...].

El dilema en que se halla colocado nuestro partido no puede menos de que se recapacite acerca de él. No ignoramos que la Asamblea va pronto a reunirse y que los representantes del partido republicano, [...] tomarán solemnes acuerdos, con el objeto de aprovechar, de una parte, la debilidad del gobierno y de otra, las circunstancias más o menos favorables que la insurrección carlista pudiera ofrecer>>¹⁹¹.

La insurrecció carlista era un altre problema que es venia a sumar a la confusió dels partits monàrquics, la desconfiança general, el desconcert administratiu, el descrèdit el govern i una opinió pública en contra. Davant tots aquests contratemps, els republicans no dubten de l'arribada de la República federal, la qual es presenta com la:

¹⁸⁷ *Ibid.* (6 d'abril de 1872).

¹⁸⁸ *Ibid.* (26 d'abril de 1872).

¹⁸⁹ Cfr. GARMENDIA, Vicente. *La Segunda Guerra Carlista (1872-1876)*. Madrid: Siglo XXI, 1976.

¹⁹⁰ *El Iris del Pueblo* (25 d'abril de 1872).

¹⁹¹ *Ibid.* (30 d'abril de 1872).

<<única forma de gobierno que puede ofrecer tranquilidad al país e inaugurar una nueva época de prosperidad y grandeza a este pueblo tanto tiempo ha, azotado por las calamidades de la monarquía>>¹⁹².

L'optimisme republicà fa dir al diari que només la República acabarà amb la guerra:

<<La República con todas sus legítimas consecuencias, es decir en dos palabras la extinción (sic) progresiva de la miseria, la accesión (sic) sucesiva del proletariado a la propiedad por el trabajo libre y el ahorro entonces posible y la federación universal de los pueblos, la República y sólo ella, pero ella inevitablemente concluirá con la guerra>>¹⁹³.

Les crítiques contra els carlistes són constants, les trobam de satíriques:

<<- ¿En qué se parecen los carlistas de Palma a los monos de África?
- En que hacen muecas y se encaraman a las tablas>>¹⁹⁴.

I també més serioses acusant al carlisme d'haver portat al país a una guerra civil enarborant uns ideals falsos:

<<Los carlistas, los que pretendieron pasar por los únicos defensores de la familia y de la propiedad, del orden y de la paz, en nombre de una lejitimidad (sic) falsa a todas luces y de un mentido españolismo, acaban de sumir a España en los horrores de una guerra civil>>¹⁹⁵.

Finalment, una crítica recurrent al carlisme és la seva falsa caritat cristiana en referència a les implicacions d'aquest grup amb el tràfic d'esclaus com queda reflectit a les següents paraules:

¹⁹² *Ibid.* (30 d'abril de 1872).

¹⁹³ *Ibid.* (16 de maig de 1872).

¹⁹⁴ *Ibid.* (19 de novembre de 1872).

¹⁹⁵ *Ibid.* (7 de gener de 1873).

<<”La Horda” censura al Ayuntamiento de Palma, por haberse declarado favorable a la abolición inmediata de la esclavitud. Como los carlistas no dan cabida en su corazón a ningún sentimiento cristiano, como nos quieren a todos esclavos, no estrañamos (sic) las censuras que el órgano del bandolerismo dirige a nuestro Ayuntamiento.

No en vano se ha dicho que el oro negrero ha contribuido en parte al incremento que han tomado estos días las “hordas” carlistas>>¹⁹⁶.

La I República

La secció *Nacional* obria dia 12 de febrer amb el següent article “¿Se irá D. Amadeo? Sí que se irá”:

<<Hacemos esta afirmación fundados en que de un ángulo a otro de la península, no se habla de otra cosa, no se oye otro acento que de la República.

Yo soy republicano, dice el sencillo labriego, lo dice el artesano, el menestral, el comerciante, el hombre de ciencia y la mayoría de la nación: lo dicen nuestras esposas, nuestros hijos y nuestros mayores, que por su desgracia fueron educados en escuelas muy diferentes>>¹⁹⁷.

Semblava clar que el rei renunciaria i així va ser. L'onze de febrer de 1873, es proclamava la República a Espanya. La notícia arribaria aviat a les províncies, i així un dia després podem llegir el següent bàndol de l'Ajuntament de Palma¹⁹⁸:

<<ALCALDÍA POPULAR DE PALMA

Por el Gobierno de esta Provincia se ha comunicado el siguiente telegrama:

¹⁹⁶ *Ibíd.* (7 de gener de 1873).

¹⁹⁷ *Ibíd.* (12 de febrer de 1873).

¹⁹⁸ *Ibíd.* (12 de febrer de 1873).

“El Presidente de la Asamblea Nacional a los Gobernadores.

El Senado y el Congreso constituidos en Asamblea soberana, después de admitir la renuncia a D. Amadeo de Saboya han proclamado la República.

Tranquilidad completa en la capital y sus provincias.

El nuevo ministerio ha jurado y queda constituido de la manera siguiente:

Presidente sin cartera D. Estanislao Figueras. Estado, D. Emilio Castelar. Gobernación, D. Francisco Pi y Margall. Gracia y Justicia, D. Nicolás Salmerón. Hacienda, D. José Echegaray. Guerra, General Córdoba. Marina, D. José María Berenguer. Fomento, D. Manuel Becerra. Ultramar, D. Francisco Salmerón.

Sírvase V.S. ponerlo en conocimiento de las Autoridades y del público, poniéndose de acuerdo con aquellos, para que por ningún estio se altere el orden público”.

Ciudadanos: vuestro Ayuntamiento Popular que es el primero en congratularse de la patriótica solución dada por la Asamblea soberana al estado de la Nación ante la abdicación de D. Amadeo de Saboya, espera de la cordura que siempre os ha distinguido, que el orden y la tranquilidad no se alterarán en lo más mínimo, demostrando con vuestra conducta que sois dignos de la forma de gobierno que os reintegra en todos vuestros derechos y coloca al país entre los más adelantados por sus instituciones políticas.

Palma 12 Febrero de 1873.

Gabriel Oliver>>.

Confirmada ja la notícia, el 13 de febrero *El Iris del Pueblo* obria la seva edició amb una orla commemorativa per celebrar l'arribada de la República¹⁹⁹. En aquest mateix número podem llegir l'article de J. Quetglas "La proclamación de la República":

<<El día de ayer será día de eterno recuerdo para todos los buenos liberales, para todos los buenos españoles. Ayer, en medio de la mayor tranquilidad, en medio de un orden admirabilísimo, se proclamó LA REPÚBLICA en España, siendo votada en la Asamblea, por 256 votos contra 32²⁰⁰.

[...] La España, es cierto, estaba preparada a esta forma de gobierno, única, que después de ser la más nacional, la más patriótica, puede abordar las hondas reformas así políticas, como administrativas y sociales, que deben transformar por completo los añejos vicios que continúan perturbando la virilidad de su ser, la potencia de su vida.

[...] El partido republicano es en España federal. Así lo ha demostrado en todos sus actos y en todas sus manifestaciones. La federación es congénita, es tradicional en nuestro país. La federación responde a las necesidades y a los intereses de la Nación. Aberración profunda y lamentable sería intentar siquiera otra forma de república [...]

Los hombres que constituyen la mitad del gobierno supremo, hombres como Figueras, Pi y Margall, Salmerón y Castelar, nos merecen harta confianza, para que imaginemos siquiera, puedan abdicar en lo más mínimo de los principios federales que fueron el aliento y sostén de su laboriosa vida>>²⁰¹.

És interessant aquest article perquè trobam la idea que la República arriba com una culminació del procés de construcció liberal. A més, aquesta forma de govern és

¹⁹⁹ *Ibid.* (13 de febrer de 1873). Cfr. LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tomo V, pàg. 142.

²⁰⁰ Dies después podem trobar una relació de tots els diputats que votaren a favor de la República així com dels contraris a *El Iris del Pueblo* (20 de febrer de 1873).

²⁰¹ *Ibid.* (13 de febrer de 1873).

considerada com la més patriòtica i la federació com la més adient per a Espanya, ja que segons els republicans aquest tipus d'organització és el que es considera tradicional a Espanya. Resulta curiós també com els homes que més confiança inspiren són els quatre presidents que tindrà la República, dels quals es diu que sense dubte defensaran la idea federal, per molt que més endavant veurem com Castelar prioritzarà l'ordre a la federació. El diari també es fa ressó de l'impacte internacional de la República, la proclamació de la qual va causar por i commoció als governs monàrquics²⁰².

Dia 1 de juny s'obren les Corts constituents i el diari reproduïx les paraules del president del poder executiu de la República²⁰³. Dia 8 s'aprova la República Federal després d'una votació de 210 diputats a favor i 2 en contra²⁰⁴. Coincidint amb aquestes dates tan significatives, el diari critica la lentitud de les reformes tot i que reconeix que han estat mesos difícils pels constants atacs dels enemics de la República:

<<Cuatro meses lleva ya de existencia la República, y en todo ese tiempo nada ha hecho para llenar las grandes esperanzas que acerca de ella concibiera el pueblo; nada ha realizado para satisfacer las poderosas exigencias de la opinión y el impaciente deseo de todos. Ciertamente que, dada la ruda fe de los enemigos y teniendo en cuenta sus continuas asechanzas y sus planes maquiavélicos, apenas si ha habido tiempo en todo ese período para otra cosa más que para rechazar los ataques y proteger así el nacimiento de las actuales cortes; pero de cualquier modo el hecho es que, hasta ahora, ninguna reforma importante se ha planteado, ninguna medida de trascendencia se ha llevado a cabo>>²⁰⁵.

Respecte a les celebracions per la proclamació de la República Federal, l'Ajuntament de Palma ho celebrarà amb una banda de música que recorrerà els carrers principals, música també a la Rambla i a Cort i es donarà menjar als pobres. També hi haurà una il·luminació especial dels edificis públics i dels domicilis dels ciutadans que es sumin²⁰⁶. Dia 17 de juny es fa una crònica de les festes, amb molt d'ordre i animació.

²⁰² *Ibid.* (5 de maig de 1873).

²⁰³ *Ibid.* (5 de juny de 1873).

²⁰⁴ *Ibid.* (9 de juny de 1873).

²⁰⁵ *Ibid.* (11 de juny de 1873).

²⁰⁶ *Ibid.* (13 de juny de 1873).

A l'Ajuntament engalanat hi ha el retrat de Miquel Quetglas i més avall del balcó superior els de Joan Crespi i Joanot Colom. Es diu que varen repicar els campanars de la Seu i altres esglésies i que s'il·luminaren els edificis públics²⁰⁷.

El següent pas era la redacció d'una Constitució republicana federal. Així, dia 20 de juny acaba l'elecció de la comissió constitucional²⁰⁸. Aquesta es dividiria i vuit dels vint-i-cint membres inicials es separaren i feren circular un projecte alternatiu inviable en aquells moments. Finalment, Castelar redactà un projecte oficial que gairebé no es va discutir a les Corts i que no es va arribar a aprovar mai²⁰⁹. Les bases generals del projecte eren²¹⁰:

- Drets individuals i legislables.
- Existència de quinze Estats (llengua, lleis i costums propis).
- El poder federal té Aduanes, legislació mercantil i penal, exèrcit, armada, relacions estrangeres.
- Cada Estat es podrà organitzar amb llibertat, amb les seves assemblees i podrà legislar en l'administratiu, el polític, aigües, monts, impostos regionals, etc.
- Justícia municipal i d'Estat.
- Poders: judicial, executiu, legislatiu i de relació.
- El legislatiu el tindrà el Senat i el Congrés. Cada Estat elegirà tres membres per al Senat, mentre que cada diputat del Congrés representarà a 50.000 habitants.
- En un plebiscit la nació elegirà al President de la República, el qual estarà al càrrec durant tres anys.
- El servei militar serà obligatori sense possibilitat de substitució ni redempció.
- El deute públic sota la salvaguarda del país.

Hem parlat abans dels enemics de la República, entre els quals destaquen els carlistes, protagonistes de la tercera guerra carlista que des de 1872 pretenia desestabilitzar el procés democratitzador iniciat amb la *Gloriosa*. Pel que fa a la situació de les illes, *El Iris del Pueblo* fa mofa de la reacció dels reaccionaris i carlistes davant la

²⁰⁷ *Ibid.* (17 de juny de 1873).

²⁰⁸ *Ibid.* (21 de juny de 1873).

²⁰⁹ LÓPEZ-CORDÓN, Mª Victoria. *Op. Cit.*, pàg. 58-59.

²¹⁰ *El Iris del Pueblo* (4 de juliol de 1873).

proclamació de la República²¹¹. En aquest sentit és interessant la notícia que dona el diari sobre un paper recollit a Felanitx que els hi ha arribat amb unes poesies destinades a qualche carlista i que té la particularitat d'estar escrit en català. Es titula "A mon amic Bartomeu Xereff" i diu així²¹²:

<<¡Ah Tomeu, Tomeu, Tomeu!

¿Encare ets tan carlista?

¡Ay, amig! Demana a Deu

quet fassa cobrá la vista.

Tu ets sego, y em sab greu;

Me inspiras compassió

Per tú fes oració

Per tú sempre preg a Deu.

No desitx fért enfadá

Ja sabs que som amig teu

Com amig te vuy avisà

¡Tomeu no't sapia greu!

¿Quin bé te reportarà

Defensà en Carlos? ¡Ximpló!

¿Pensa que te empleará

la Santa Inquisició?

...

Homo, fes un desberat;

cuant Carlos gobernerà

més de mil anys hey heurá

quels virones te heurán manjad>>.

²¹¹ *Ibid.* (13 de febrer de 1873).

²¹² *Ibid.* (17 de març de 1873).

...

J. Quetglas identifica als carlistes com a enemics del país amb aquestes paraules:

<<La fe de los carlistas, es la fe de los enemigos de la España>>²¹³.

Trobam més crítiques als carlistes, en aquest cas de Miguel Gómez del Águila, nomenat comandant del presidi, el qual signa l'article titulat "¿Qué significa carlista? I":

<<La frase más funesta y repugnante que puede verter la inteligencia humana: carlista significa, robo, pillage (sic), incendio, inmoralidad, asesinato, violencia, profanación, escándalo, petróleo salvagismo, inhumanidad, corrupción, torquemada, demonios, si los demonios fueran una realidad. [...]

Republicanos de España, hijos del dos de Mayo, ¡viva la República!
Atrás el bandolerismo de la inquisición>>²¹⁴.

En aquestes dures paraules trobam el carlisme identificat amb conceptes totalment negatius i especialment lligats a la religiositat més reaccionària en referència a la Inquisició. D'altra banda, és significatiu que els republicans siguin considerats fills del dos de maig, liberals per tant, però també patriotes espanyols, una idea que més endavant desenvoluparem.

Durant l'estiu de 1873 el republicanisme federal estava clarament dividit entre els benèvols i els intransigents. Aquesta divisió ja la trobam, a l'igual que a Catalunya i a altres indrets de l'Estat²¹⁵, durant els primers mesos de 1869, i es va evidenciar definitivament a nivell espanyol arrel de les sublevacions intransigents d'octubre i novembre de 1872²¹⁶. Per la seva banda, a Mallorca els intransigents comptaran com hem vist amb òrgans de difusió com *El Rayo* (1869-1870) i *El Trueno* (1870), que tot i

²¹³ *Ibid.* (3 d'abril de 1873).

²¹⁴ *Ibid.* (8 d'abril de 1873).

²¹⁵ Para el caso de Cataluña ver DUARTE MONTSERRAT, Àngel, *Història del republicanisme a Catalunya*. Lleida: Eumo Editorial, 2000.

²¹⁶ ROLANDI SÁNCHEZ-SOLÍS, Manuel. *Op. Cit.*, pàgs. 139-148. L'autor ja parla d'una ruptura definitiva durant els darrers mesos de 1872.

la seva vessant ideològica varen tenir una bona relació amb *El Iris del Pueblo*, diari benèvol i a més òrgan oficial del partit republicà federal. Les raons d'aquesta cordialitat als inicis del Sexenni les podem trobar potser en el caràcter minoritari dels intransigents²¹⁷, però també en el fet que en aquells moments allò important era aconseguir la República, fet en que tots estaven d'acord, i no tant les petites diferències ideològiques. En tot cas, els esdeveniments de 1872 acabaran per allunyar als intransigents de la línia oficial del partit i de Pi i Margall.

Tornant al període republicà, *El Iris del Pueblo* es trobarà amb un enemic dins el republicanisme arrel de l'aparició aquell any del setmanari *El Cantón Balear*. Aquest es definia com a periòdic republicà federal pur i s'alçava com a òrgan d'expressió de El Auxilio Federal, societat de socors mutu creada a Palma el juny de 1872 com una escisió del partit republicà federal²¹⁸. Aquesta publicació ha estat qualificada de cantonalista ja que de fet es declara com a única defensora del cantonalisme a les Balears. Arrel d'aquest posicionament tenien molt bona relació amb *El Estado Catalán*, publicació dirigida per Valentí Almirall i Llozer. En quant a *El Cantón Balear*, el seu director era el ja citat Fèlix Mateu Domeray, el qual havia estat redactor de *El Iris del Pueblo* però que ara havia adoptat posicions més radicals²¹⁹. Les polèmiques entre ambdues publicacions varen ser constants durant 1873, en part per l'enfrontament electoral entre les diferents tendències republicanes²²⁰.

Aquests enfrontaments s'agreugen arrel del moviment cantonal tot i que en un principi els republicans només estan a l'expectativa de què passarà per opinar. Sobre el cantonalisme el diari diu que els insurrectes de Cartagena només han declarat l'autonomia cantonal i municipal, no la independència. Es recorda que els republicans espanyols són federals i no confederals, ja que això destruiria la unitat nacional²²¹. De fet, fins i tot es critica al govern de Salmerón per combatre més el cantonalisme que no el carlisme²²². En aquest sentit, a finals de juliol ens trobam amb un manifest signat per

²¹⁷ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Op. Cit.*, (2005), pp. 36-37.

²¹⁸ DÍAZ DE CASTRO, Francesc J. (1981). *Op. Cit.*, pàg. 179. Sobre El Auxilio Federal ver también MARIMON RIUTORT, Antoni. *Op. Cit.* (2001), p. 84.

²¹⁹ Feia només tres anys Fèlix Mateu era qualificat d'«amigo y correligionario». *El Iris del Pueblo* (13 de mayo de 1870).

²²⁰ Hi hagué enfrontaments tant a les eleccions a Corts Constitucionals de maig de 1873 com en les municipals de juliol. *Vid.* LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tomo V, pàg. 161 i 169.

²²¹ *El Iris del Pueblo* (24 de juliol de 1873).

²²² *Ibid.* (24 de juliol de 1873).

noranta diputats d'esquerra, entre ells alguns balears, contra el que consideren reaccionari govern de Salmerón²²³.

Tot i aquesta postura inicial, la radicalització cantonal farà canviar d'opinió als federals. Castelar pren possessió del càrrec de president al setembre i es suspenen les sessions de l'Assemblea. Aquest fet és criticat pel diari²²⁴, però més endavant es justifica la suspensió de lleis que afavoreixen la resistència dels sublevats i dificulten la victòria del govern mentre no siguin sufocats carlistes i cantonalistes²²⁵. De fet, els cantonalistes són titllats de pirates²²⁶.

A nivell local trobam exemples de la mala relació amb El Auxilio Federal com la notícia d'una manifestació il·legal per increpar al Casino Republicano on hi havia mossos de la reserva i molts pagesos capitanetjats per individus de la societat intransigent i acusats de connivència amb els carlistes. Les acusacions conspiratòries són clares:

<<Hemos dicho que varios testaferreros carlistas y muchos socios del citado Auxilio Federal eran los provocadores de dicha manifestación>>²²⁷.

A tot això, la República s'estava desfent i els seus enemics naturals, els monàrquics, partidaris en aquest cas de la restauració borbònica en la figura del fill d'Isabel II, es preparaven per a un previsible canvi de règim tot i l'encara optimisme republicà:

<<[...] sus monárquicas ilusiones, sus sueños de restauración, sus planes maquiavélicos y sus locas asechanzas, las verán al punto de concebirlos convertidos en agua de borrajas, y la República federal triunfará de todos y a pesar de todos>>²²⁸.

²²³ *Ibid.* (29 de juliol de 1873).

²²⁴ *Ibid.* (19 de setembre de 1873).

²²⁵ *Ibid.* (4 d'octubre de 1873).

²²⁶ Referència a la vigilància de la costa mallorquina per la possible arribada dels pirates –cantonals–, a *Ibid.* (4 d'octubre de 1873).

²²⁷ *Ibid.* (4 de setembre de 1873).

²²⁸ *Ibid.* (23 d'octubre de 1873).

Els darrers mesos de 1873 són força convulsos i incerts com es desprén del següent article de J. Quetglas, “El porvenir de la República”:

<<¿Cuál será el porvenir de la política española? Ésta y otras preguntas semejanes nos hacemos a todas horas, sin que seamos capaces a darnos una contestación satisfactoria>>²²⁹.

6.2. Economia i fiscalitat

Política econòmica

Recordant les causes de la revolució del 68 trobam la greu crisi econòmica i financera, la qual com veurem no es va ni molt menys solucionar durant el Sexenni. És més, els republicans ja apunten a que la *Gloriosa*:

<<Vino a plantear los problemas económicos de nuestro gran siglo>>²³⁰.

La política econòmica i com plantejar la fiscalitat varen ser temes freqüentment abordats pels republicans. Aquest interès s’explica en part pel fet que molts d’ells es dedicaven al comerç, la indústria o l’artesania, i precisament trobam moltes queixes per les dificultats que l’Estat posava al progrés d’aquests sectors. Industrials i comerciants s’adonaren de la manca de competitivitat dels seus productes²³¹. En aquest sentit, davant el debat sobre quina política econòmica aplicar, els republicans mallorquins es posicionaren darrera del proteccionisme desafiant així les mesures lliurecanvistes que s’adoptaren durant el Sexenni²³². En les següents paraules trobam un exemple de les preocupacions esmentades:

<<Es indudable que nuestra industria es en muy pequeña escala respecto de los elementos medios con que pudiéramos contar para engrandecerla y perfeccionarla [...]. Es evidente que la mayor parte de sus productos

²²⁹ *Ibid.* (27 de desembre de 1873).

²³⁰ *Ibid.* (12 de mayo de 1870).

²³¹ *Ibid.*, p. 44.

²³² PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Op. Cit.* (1980), pp. 54-55.

son inferiores a los productos extranjeros (*sic*), y por consiguiente no sirven para hacer la competencia>>²³³.

Com a reflex d'aquest interès pel tema econòmic es va incloure, com ja hem apuntat, una *Revista Comercial* a *El Iris del Pueblo* on es podien consultar les operacions de comerç efectuades quinzenalment al mercat mallorquí²³⁴.

Tot i la defensa del proteccionisme, els republicans es mostren teòricament favorables a la lliure indústria i defensen que la competitivitat dels productes espanyols seria major si hi participàs la iniciativa popular. La situació, molt diferent de la desitjada, és que Espanya ha d'anar a cercar innovacions tècniques a l'estranger. Proclamada ja la República aquest tema s'assenyala respecte a la indústria militar:

<<Si estas fábricas hubiesen permanecido en manos del pueblo, es indudable que estarían hoy en el mayor grado de perfección y muy lejos de tener que marchar, como desgraciadamente sucede hoy, tras las naciones extranjeras (*sic*) en busca de sus inventos y mejoras, sucedería enteramente lo contrario, se surtirían de nuestro material de guerra muchas de las naciones de Europa. [...]

Esperamos del Gobierno de la República hará en corto tiempo grandes y acertadas reformas y entre ellas el separar del Estado las fábricas de artillería y los arsenales de marina, como existen en todas las naciones más adelantadas del mundo donde la experiencia (*sic*) ha demostrado que los gobiernos no deben ni pueden convertirse en industriales sin faltar a sus más altos deberes ni gravar los fondos del Estado>>²³⁵.

El projecte del ferrocarril

Seguint la seva línia liberal, el diari lliga la llibertat política amb la llibertat econòmica. Així s'entén la bona acollida que té la notícia de la creació del Crèdit

²³³ *El Iris del Pueblo* (12 de mayo de 1870).

²³⁴ A partir de maig de 1871.

²³⁵ *El Iris del Pueblo* (2 de abril de 1873).

Balear, una societat que segons el diari serà beneficiosa pel país i que compta entre els seus projectes la construcció del ferrocarril²³⁶. En aquest sentit, es comença a publicar “El resumen de los trabajos de la comisión para la construcción del Camino de Hierro de Palma a Inca”, una iniciativa molt ben rebuda pels republicans com un mitjà per motivar el progrés de l’illa. Les següents paraules ens donen idea dels arguments dels republicans i de les seves demandes de tipus econòmic:

<<Éste es el medio más apropiado (sic), a nuestro juicio, para que el público se convenza de la bondad intrínseca de la empresa; de las utilidades que de ella reportará el capital invertido y del desarrollo que adquirirá la agricultura, industria y comercio, bases donde se asienta la riqueza pública [...].

Nunca más que ahora necesita la mayor de las Baleares, una vía ferrada que la cruce, por ser las carreteras insuficientes a servir con la debida prontitud el estado de su riqueza; más, cuando ha de corresponder a la rapidez de la navegación por vapor que nos une hoy con Cataluña, Valencia, Argel, Orán, Canarias y las Antillas>>²³⁷.

Uns números després es fa relació del presupost per a l’obra del tren i es parla del traçat. Ha de sortir de la Porta Pintada amb direcció als caserius del Pont d’Inca i Son Llätzer Nou, després Santa Maria, passant a prop de Consell, Alaró, part alta de Binissalem i Lloseta, i finalment Inca²³⁸. Tenim notícia també que la Comisión del Ferro-Carril de Palma a Inca tenia previst realitzar una reunió dia 2 de juny al local de la Junta d’Agricultura –plaça Santa Eulàlia– per obrir la subscripció d’accions per a la constitució de la Sociedad del Ferrocarril de Mallorca²³⁹. Sembla ser que hi va acudir tanta gent a la convocatòria del ferrocarril que no hi cabien al local i anaren a l’oratori de Montesion. El motiu s’ho valia:

²³⁶ *Ibid.* (7 de març de 1872).

²³⁷ *Ibid.* (22 de maig de 1872).

²³⁸ *Ibid.* (25 de maig de 1872).

²³⁹ *Ibid.* (28 de maig de 1872).

<<una de las más importantes obras para el porvenir de la mayor de las Baleares>>²⁴⁰.

Es varen subscriure 2.903 accions, que el secretari, Eusebio Estada, va dir que ascendia de 700 a la meitat del total que s'havien d'emetre i que per això es donava per constituïda l'empresa constructora del tren, proposant que es nomenàs una comissió gestora. El diari elogia especialment a l'enginyer Eusebio Estada, ja que a la seva iniciativa s'atribueix en part l'èxit de la convocatòria²⁴¹.

Ja hem mencionat que es tenia la idea que el ferrocarril seria beneficiós per a l'economia de l'illa. Així, es dóna relació dels possibles ingressos que reportarà el ferrocarril Palma-Inca amb un presupost d'ingressos²⁴². Aquests beneficis els vegem detallats en escrits com el següent:

<<Hay algunas mercaderías (sic) como la madera del Norte, la piedra arenisca (marés), la piedra caliza de Binisalem, los carbones de Lloseta, Selva y Mancor y otras varias, cuyo consumo tendrá una importancia mucho mayor que la que tiene en la actualidad, desde el momento que puedan ser transportadas a mitad de precio y quizás menos>>²⁴³.

Finalment s'estableixen les bases per a la redacció dels "Estatutos de la Sociedad Anónima del ferro-carril de Mallorca"²⁴⁴. També és elegida la junta de govern de la societat del ferrocarril i el diari fa una certa crítica a l'exclusivisme que s'observa a la junta, on hi ha representats la propietat, el dret, la ciència i el comerç però no la indústria²⁴⁵, sector del qual procedien molts de republicans.

El tren s'inauguraria el 1875 i tindria un impacte significatiu pel que fa al transport de productes industrials a la darrera del segle XIX. Però al contrari del que es pensava, no ho seria per a sectors cabdals de la indústria mallorquina com el tèxtil o el calçat, sinó que carregaria especialment productes de la indústria agroalimentària,

²⁴⁰ *Ibid.* (3 de juny de 1872).

²⁴¹ *Ídem.*

²⁴² *Ibid.* (1 de juny de 1872).

²⁴³ *Ibid.* (4 de juny de 1872).

²⁴⁴ *Ibid.* (6 de juny de 1872).

²⁴⁵ *Ibid.* (10 de juny de 1872).

concretament vins i alcohols. La hipòtesi d'alguns investigadors és que les xarxes de transport tradicional eren tal vegada suficients per cobrir aquesta demanda²⁴⁶.

La banca i el crèdit

Tot i l'adscripció liberal, el republicanisme federal ens presenta una concepció més social de la banca i del crèdit. Es diu que la llibertat absoluta que tenen els bancs hauria de poder ser frenada pels poders públics. Aquest intervencionisme tindria com a finalitat una major justícia social. Així, es defensa que s'haurien de canviar les bases del crèdit i fundar bancs que donassin préstecs a les associacions obreres. Pel que fa al concepte de propietat, es parteix del principi que aquesta té un doble caràcter, individual i social, de manera que ha d'estar subordinada als grans interessos humans²⁴⁷. Aquestes afirmacions no fan sinó apropar el republicanisme a les línies de pensament del moviment obrer, podríem aventurar una propietat útil a la societat, a mig camí entre la propietat privada i la propietat col·lectiva.

Continuant amb el tema del crèdit i la idea que els republicans tenen d'aquest, resulta molt interessant la defensa que se'n fa i que reafirma la nostra proposta d'una "utilitat social":

<<El crédito, es la gran palanca de la propiedad, del comercio y de la industria. Las operaciones que con él se hagan, no pueden menos de serles útiles y provechosas. El Crédito Balear así lo ha comprendido anunciando una emisión de obligaciones, que al mismo tiempo que producirá manifiestos beneficios a sus tenedores, con el mismo capital se realizarán operaciones de diversa índole que vendrán a aumentar la riqueza del país>>²⁴⁸.

²⁴⁶ MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a. *Op. Cit.*, pàg. 21.

²⁴⁷ *El Iris del Pueblo* (21 de març de 1872).

²⁴⁸ *Ibid.* (29 de maig de 1872).

La crisi, el govern i les solucions republicanes

Altre tema d'aquest apartat econòmic seria l'estat general de les finances i la constant preocupació dels republicans. La situació de la Hisenda espanyola és de crisi des d'abans de la Revolució i el neguit republicà inclou el problema de la despesa pública, el problema financer, el deute nacional, el dèficit, el desequilibri presupostari i les desastroses guerres a Àfrica, Mèxic i Santo Domingo²⁴⁹. Aquesta situació de crisi generalitzada es enèrgicament denunciada:

<<El estado económico de la Nación va de mal en peor. De cada día sigue en aumento nuestra fabulosa deuda. Los servicios públicos completamente desatendidos. Los gastos en escala ascendente y los ingresos descendiendo, pues nuestra esquilhada producción languidece a fuerza de sangrías. ¿A dónde vamos a parar? Esta pregunta se hace a cada momento, sin encontrar más contestación: "que a un inevitable cataclismo">>²⁵⁰.

La solució que ofereixen els republicans és el federalisme amb l'argument que ha estat la centralització financera imposada pels monàrquics la culpable de la crisi:

<<Tenemos profundamente arraigada la creencia, que fuera del federalismo no se puede remediar, no se remediará la cuestión económica. Los partidos monárquicos, con su centralización financiera han llevado el país al borde de la bancarrota. El sistema actual de impuestos, hijo mimado de esa absurda centralización, es el reparto más honeroso, más injusto y más infructífero de cuantos puedan imaginarse>>²⁵¹.

El nou govern radical de 1872 tampoc va saber abordar els problemes a ulls del republicans i es critica la seva ineficàcia per anivellar els presupostos:

²⁴⁹ *Ibíd.* (28 de maig de 1872).

²⁵⁰ *Ibíd.* (23 d'abril de 1872).

²⁵¹ *Ibíd.* (22 de juny de 1872).

<<La gravísima cuestión de la Hacienda no puede ni siquiera remediarse, si no se apela a la política democrática y descentralizadora, que barriendo la inmundicia de la presente administración, injusta, cara y complicada, la sustituya con la sencilla, barata y justa del sistema federal>>²⁵².

Aquí s'ha retratat la política económico-fiscal federal: descentralitzadora, senzilla, barata i justa. Altre aspecte que retrata als federals és la seva política pressupostària que vegem reflexada en aquestes línies:

<<Lo que más causa rubor y vergüenza, es observar que mientras sólo se gastan en instrucción pública cinco millones; en Guerra, en el elemento destructor, despilfarramos noventa millones de pesetas>>²⁵³.

Això enllaça amb la idea que l'educació és la base del progrés de la societat i que s'han d'augmentar les partides pressupostàries en aquest àmbit.

Per entendre les despeses que tenia una administració resulta interessant consultar l'extracte de comptes de l'Ajuntament de Palma del 4t trimestre de 1871 a 1872, amb Gabriel Oliver com a batle, on s'especifiquen les següents partides²⁵⁴:

- Despeses de l'ajuntament.
- Policia de seguretat.
- Policia urbana (enllumenat, neteja...).
- Instrucció pública.
- Beneficència.
- Obres públiques.
- Correcció pública.
- Càrregues.
- Imprevistos.
- Liquidació de pressuposts anteriors.

²⁵² *Ibíd.* (21 de setembre de 1872).

²⁵³ *Ibíd.* (30 de setembre de 1872).

²⁵⁴ *Ibíd.* (12 d'agost de 1872).

J. Quetglas s'ocupa a dos articles de "La Hacienda Municipal" i diu que la seva situació és molt difícil pels contradictoris i confusos decrets del govern provisional ja que quedaren orfes de recursos²⁵⁵. Respecte a això, alguns autors ja han assenyalat que l'Ajuntament republicà acabà acumulant un gran dèficit pressupostari i que fins i tot va haver de reimplantar l'impost de consums suprimit el 1868²⁵⁶.

Finalment, l'estiu de 1873 llegim que els federals confien en que la crisi econòmica es resoldrà només aplicant el veritable federalisme²⁵⁷. La qual cosa demostra que tot i proclamada la República Federal no es varen iniciar totes les reformes que el federalisme reclamava. Tampoc tendrien temps.

Fiscalitat

Altre aspecte important són els impostos, dels que els republicans tenen una concepció progressiva i directa; només cal recordar la impopularitat dels impostos de consums, indirectes, entre els revolucionaris de setembre. Així, el sistema impositiu federal es presenta com el més just, ja que cadascú paga segons els seus guanys:

<<Los sistemas rentísticos si han de ser justos y equitativos, han de partir de la base misma consignada en la Constitución de que los españoles deben contribuir a los gastos del Estado en proporción de sus haberes. Además, las contribuciones deben reducirse a una sola y directa, que sea repartida y recaudada por las autoridades locales concedoras del haber de cada ciudadano particular. La complicación de sistemas y de contribuciones, como sucede en el presente, lleva consigo una gestión económica embrollada y costosísima, en la cual se observan contribuyentes riquísimos que cuasi nada pagan, mientras otros de fortuna mediana quedan muertos y ahogados por el fisco>>²⁵⁸.

²⁵⁵ *Ibid.* (22 i 29 d'octubre de 1872).

²⁵⁶ MARIMON RIUTORT, Antoni. *Op. Cit.* (2001), pàg. 77.

²⁵⁷ *El Iris del Pueblo* (12 de juliol de 1873).

²⁵⁸ *Ibid.* (22 de juny de 1872).

J. Quetglas, autor d'aquest article, també menciona absurds com que indústries importants com els sabaters de Mallorca paguin pocs impostos mentre que els tonelers, més pobres, en paguin més. Pel que fa al tipus d'impost, J. Quetglas ja criticava a uns articles que ja hem comentat els impostos indirectes²⁵⁹, un tema recurrent ja que els republicans varen ser molt crítics amb el restabliment dels Consums²⁶⁰. Aquests resultaven especialment injustos per les classes populars que tenien un nivell de renda més baix.

La pesca

Altre tema que es tracta és la pesca, sobre el qual hi va haver una polèmica amb *El Diario de Palma*. Així, en l'article "Algo sobre prohibición de pesca" *El Iris del Pueblo* fa una defensa de la llibertat de treball dels pescadors, considerant-los com un altre industrial. Es diu que:

<<Es en efecto la pesca una industria y como industria que paga su contingente (sic) al Estado, debe gozar de los mismos derechos y libertades que sus compañeras. En la Constitución vijente (sic) queda consignada, como desde un principio dejamos dicho, la libertad de tráfico y de trabajo, luego siendo la pesca un tráfico y un trabajo, las leyes y ordenanzas no pueden de ningún modo ser superiores a la Constitución del Estado>>²⁶¹.

El Diario de Palma contesta a l'article anterior d'*El Iris* sobre la pesca i a la vegada aquest li dóna rèplica amb "Más sobre prohibición de pesca" on l'acusa d'estar unit als interessos del govern civil i la Comandància de Marina²⁶².

6.3. Organització de l'Estat

Diversos autors han assenyalat que el federalisme mallorquí era, evidentment, anticentralista, però també mallorquinista²⁶³. Alguns autors fins i tot parlen

²⁵⁹ *Ibid.* (22 i 29 d'octubre de 1872).

²⁶⁰ *Ibid.* (24 de mayo de 1871).

²⁶¹ *Ibid.* (27 de maig de 1872).

²⁶² *Ibid.* (31 de maig de 1872).

d'autonomisme en referència a la crítica que fan els republicans federals mallorquins als diputats "cuneros", és a dir, aquells no nascuts a les Balears²⁶⁴. El tema dels cuneros és recurrent en les queixes republicanes i el trobam ja a finals de 1868 exemplificat en un full de propaganda repartit pel partit republicà i en el qual es demanava el vot per als naturals de les Illes²⁶⁵. Al llarg del Sexenni trobam més proclames en aquest sentit com les crítiques als diputats cuneros com el Sr. Navarro y Rodrigo, ex-diputat per la província i que ha escrit una circular per dir que el seu germà es pensa presentar candidat ministerial pel partit d'Inca²⁶⁶. Trobam noves crítiques en aquest sentit a propòsit de que s'ha disposat que les tropes votin al 3r districte per afavorir les possibilitats de Valls Puigsamper. Es diu que això és il·legal i que:

<<siempre hemos creído que el interés del Gobierno en esta localidad consiste en sacar diputados cuneros, con preferencia a los del país, porque de esta manera le es más fácil desatender los servicios públicos de la isla; y en efecto la conducta de las autoridades justifica a todas luces nuestro aserto. Aquí se trata de perpetuar la explotación (sic) a que se halla desde hace muchos años sometida Mallorca; una triste experiencia nos enseña que los diputados forasteros vienen únicamente para hacer su agosto y que después no se acuerdan más de la provincia que representan, utilizando tan solo la posición política que logran adquirir para su medro personal y el de algunos de los satélites que contribuyeron a encumbrarles [...] ¿Acaso es esta isla una tierra de conquista que sólo tiene el derecho de que se le exijan contribuciones?>>²⁶⁷.

Tornant ara al mencionat mallorquinisme, podem suposar que aquest va inspirar l'adhesió dels republicans federals de Mallorca al Pacte de Tortosa l'any 1869. Aquest pretenia establir vincles entre els antics territoris de la Corona d'Aragó dins d'una futura

²⁶³ SERRA BUSQUETS, Sebastià. *Projectes modernitzadors a Mallorca*. Palma: Editorial El Far, 2003, pàg. 60. Sobre l'anticentralisme del republicanisme federal mallorquí *vid.* PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Op. Cit.* (1980) i MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere. *Op. Cit.* (1996).

²⁶⁴ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel (2005). *Op. Cit.*, pàgs. 34-35.

²⁶⁵ Titulada <<¡Alerta!>>, deia: <<Balears para los Balears>>. LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tom IV, pàg. 600.

²⁶⁶ *El Iris del Pueblo* (20 de febrer de 1872).

²⁶⁷ *Ibid.* (23 de març de 1872).

República Federal i va ser impulsat des del federalisme català. És interessant analitzar el primer article del pacte, que en dóna idea de la cohesió dins el republicanisme però també del profund sentiment federal, que no independentista. Així es diu que:

<<1º. Los ciudadanos aquí reunidos convienen que las tres antiguas provincias de Aragón, Cataluña y Valencia, incluidas las Islas Baleares, estén unidas y aliadas para todo lo que se refiere a la conducta del partido republicano y a la causa de la Revolución, sin que de ninguna manera se deduzca de ello que pretenden separarse del resto de España>>²⁶⁸.

Una vegada proclamada la República, tota la teoria federal s'havia de posar a la pràctica i aquí volem demostrar que el mallorquinisme no estava per sobre l'espanyolisme. En quant a la nova organització que s'havia de fer, sense dubte les paraules de Pi i Margall serien una guia quan deia que la federació és:

<<la unidad en la variedad>>²⁶⁹.

Darrera l'aparent simplicitat d'aquesta afirmació, combinar el concepte de nació espanyola i autonomia de les regions no serà tan senzill i donarà peu a debats dins el federalisme. Aquest, en la seva crítica al centralisme apel·la al sistema federal com garant del resorgir d'Espanya com a potència prenent com exemple la monarquia hispànica dels Àustries, sistema definit com una semi-federació en el següent article de J. Quetglas titulat "La centralización":

<<Uno de los defectos más trascendentales de que ha adolecido el régimen gubernamental de España ha sido el de la centralización. [...]

Grande y poderosa fue un día la España, cuando gobernada por una semi-federación, que hacían respetar sus preciados fueros, los Consejos

²⁶⁸ Pacte de Tortosa (18 de maig de 1869), fragment reproduït a ALTADILL, Antonio. *La monarquía sin monarca. Grandezas y miserias de la Revolución de Setiembre*. Barcelona: Eduardo Gonzalez, editor, 1870, pàg. 422.

²⁶⁹ *El Iris del Pueblo* (19 de setembre de 1872).

y Cortes locales, sin cuyo concurso los monarcas no podían exigir de los pueblos contribución ni gabela alguna>>²⁷⁰.

Altre article titulat “El centralismo” diu que aquest s’ha d’anular i que és el trist llegat de l’absolutisme. Es més, per a la salvació d’Espanya s’ha d’aconseguir la federació²⁷¹. Resulta interessant que el centralisme sigui relacionat amb l’absolutisme, en aquest cas introduït al segle XVIII pels Borbons, i que, com ja hem vist, s’exalti el temps en que els furs eren respectats. Allò paradoxal està en el fet que l’Estat liberal del XIX també va sustentar-se sobre unes bases centralistes i que precisament varen ser els sectors absolutistes, en aquest cas parlem dels carlistes, qui defensaren els furs. No deixa de ser curiós com enemics aparentment irreconciliables com republicans i carlistes tinguin aquest punt en comú.

Una vegada proclamada la República Federal el mes de juny és moment d’elaborar una constitució federal i aquí des de les Balears els republicans tenen la seva idea sobre com s’ha d’organitzar el nou Estat Federal. Així, en l’article “El Estado Balear” es diu que la federació ha de dur a la creació de varis Estats dintre de la unitat espanyola i s’ha de fer atenent a les lleis geogràfiques per no ser arbitraris. El cas de les Balears és clar:

<<Por tanto las Baleares han de formar un Estado a parte, regido esterioresmente (sic) por las leyes comunes a la federación española ni más ni menos>>²⁷².

Trobam moltes opinions de com s’ha de fer la divisió federal. Una d’elles és la de J. Quetglas reflectida a l’article “Estados o Cantones”²⁷³:

<<La federación española debe de establecerse con arreglo a las antiguas provincias, de ningún modo por las modernas, pues la división de ésta no se funda más que en un capricho centralista del partido moderado>>.

²⁷⁰ *Ibid.* (31 de març de 1873).

²⁷¹ *Ibid.* (9 d’abril de 1873).

²⁷² *Ibid.* (20 de juny de 1873).

²⁷³ *Ibid.* (28 de juliol de 1873).

També s'opina sobre quantes han d'esser, en aquest cas no han d'esser menys de catorze ni més de deu. I pel que fa als criteris per a la seva creació s'han de distingir pels límits geogràfics, caràcter, costums, lleis i tradicions populars.

L'organització del nou Estat però no va ser tan fàcil i l'estiu d'aquell any els aixecaments cantonals varen fer trontollar la fràgil República fins al punt de ser responsables de la dimissió de dos presidents. El cantonalisme va interpretar la teoria federal des de la seva vessant més radical per reivindicar una total autonomia de les regions. *El Iris del Pueblo* es va mostrar contrari a aquest radicalisme i va donar suport a la postura d'homes com Castelar que quan arribi al poder tendirà cap a la República unitària, això sí, per salvar la República. Paraules com les següents ens demostren que el federalisme a Mallorca no passava de ser un moviment que podríem dir regionalista, i que en tot cas el nacionalisme era espanyolista:

<<Pero es preciso que todos los federales comprendan al fin, que por encima, muy por encima de ella se halla la idea nacional, la unidad de la patria. Castelar, nuestro insigne, nuestro noble Castelar lo acaba de decir y con él lo repetimos españoles, antes que todo!>>²⁷⁴.

El tema de l'"essència nacional" serà punt de discòrdia entre els transigents, representats a *El Iris del Pueblo*, i els intransigents que donen suport al moviment cantonal. Des del diari es fan dures crítiques als intransigents que no han entès els principis del partit federal ja que no hi cap la idea de la destrucció de la unitat nacional. A més se'ls acusa de que han permès als carlistes organitzar-se²⁷⁵, introduïnt la idea d'una conspiració cantonal-carlista.

Al següent article, titulat "Nuestro ideal", es pot veure com els federals transigents fan comulgar la descentralització amb el patriotisme espanyolista:

<<No seremos, ni hemos sido nunca separatistas, harto demostrado lo tenemos desde nuestra aparición en la prensa; pero sí, amantes, acérrimos defensores del federalismo, de la autonomía municipal y

²⁷⁴ *Ibid.* (8 d'agost de 1873).

²⁷⁵ *Ibid.* (1 de setembre de 1873).

provincial, que en nada se opone a la integridad y sostén de la patria>>²⁷⁶.

Per finalitzar aquest apartat volem aportar, a tall d'exemple, només un fragment d'una oda "¡A España!²⁷⁷ amb el qual aclarim qualsevol dubte sobre quina era la pàtria dels federals:

<<Salve mi patria amada, dulce España, [...]>>.

En tot cas, no ens deixa de captivar la complexitat del concepte de federalisme i la seva evolució dins el pensament dels propis republicans mallorquins. Així, el 1898 Antoni Villalonga es mostrava partidari del mallorquinisme polític impulsat per Miquel dels Sants Oliver, alhora que recordava que ell sempre havia estat autonomista, federalista i republicà²⁷⁸.

6.4. Ideologia

Els principis republicans

Entre els principis republicans destaquen les idees de democràcia, igualtat, llibertat, federalisme, progrés i sobirania nacional. També es defensa el dret a la vida, l'abolició de l'esclavitud i es justifica en determinats casos la revolució. A continuació farem un repàs de com a *El Iris* podem trobar exemples d'aquestes trets ideològics i quins arguments els defensen.

Després de la mort de M. Quetglas es presenta una nova direcció que té la intenció de tractar qüestions polítiques, locals i materials, i intentarà estar a l'alçada després de la pèrdua sofrida. És interessant la defensa de la igualtat com necessària per a una veritable democràcia. Així, la justícia i la imparcialitat han de prevalèixer damunt els privilegis representats pel tron, l'Estat i l'Església:

²⁷⁶ *Ibid.* (27 de setembre de 1873).

²⁷⁷ *Ibid.* (21 de novembre de 1873).

²⁷⁸ MIR, Gregori. *El mallorquinisme polític: 1840-1936* (Vol. I). Palma: Ed. Moll, 1990, pàg. 130.

<<No puede existir verdadera democracia, no puede existir verdadera igualdad, mientras subsistan tronos, aristocracias e iglesias, basados en el absurdo de un privilegio histórico. No cabe, no cabrá nunca el espíritu democrático del presente siglo, en el mezquino y estrecho molde de la monarquía y del privilegio.

España sólo puede encontrar el orden la riqueza y la prosperidad en la forma de gobierno republicano federal; forma tan eminentemente descentralizadora como apropiada a nuestra geografía y a nuestras seculares costumbres>>²⁷⁹.

Seguint amb el raonament que diu que els principis monàrquics i democràtics són incompatibles, els republicans auguren el final de la monarquia democràtica d'Amadeu –un sense sentit per a ells– ja durant els darrers mesos de 1872²⁸⁰. El federalisme es presenta com l'única alternativa possible si de veritat es vol una democràcia. Els republicans expliquen que les solucions donades fins ara després de la revolució de 1868 han estat un fracàs per a les llibertats, ja que com es diu a l'article “La monarquía democrática, la República federal, la Internacional”:

<<La monarquía no puede vivir sin las clases privilegiadas, la democracia es la negación de todo privilegio, no puede pues, haber afinidad entre dos sistemas que se repelen mutuamente; y de aquí que no se haya dado un paso siquiera por el camino de las francas libertades, y que deploramos los mismos males que sentíamos antes de la revolución; así que pretender en la monarquía halar su remedio es una vana quimera, el mayor de los absurdos.

El federalismo es el único sistema que está llamado a resolver el árduo problema gubernativo en los tiempos presentes>>²⁸¹.

²⁷⁹ *Ibíd.* (15 de març de 1872).

²⁸⁰ *Ibíd.* (12 d'octubre de 1872).

²⁸¹ *Ibíd.* (12 de juliol de 1872).

Davant la por dels conservadors a l'arribada de l'internacionalisme i l'anarquia, el republicanisme federal es mostra com avançat al socialisme, ja que mentre que en aquest l'Estat anul·la a l'individu, en el federalisme tot parteix de l'autonomia individual. Així, es diu que:

<<El federalismo democrático, es un adelanto sobre el socialismo por el estado, que es la absorción del individuo por el mismo estado>>²⁸².

Pel que fa al recurs revolucionari, Ubaldo R. Quiñones, corresposal a Madrid, en una estada a Palma remet l'article "¡A la revolución!":

<<El mundo ha cambiado en su manera de ser religiosa y política; debe cambiar todavía en su forma social. [...]

Ya lo sabéis; para el pueblo: querer es poder, paso a la revolución sino ella se lo abrirá y; ¡ay del que se oponga!

A la revolución se va por todos los caminos con carabinas y decretos. [...]

Las masas se arman luego, el pueblo entonces toma su legítimo imperio con la posesión de sus destinos en relación al desarrollo de sus fuerzas. La revolución se traduce en hechos y el resto lo hacen las circunstancias.

¡A la revolución!>>²⁸³.

Tot i aquestes paraules, el federalisme benèvol no acabarà de veure amb bons ulls les sublevacions, fet que es constatarà amb l'enfrontament directe entre aquests i els intransigents el 1873 arrel dels aixecaments cantonals.

Com a òrgan oficial del partit, *El Iris del Pueblo* mostrarà una general conformitat amb les idees de la direcció de Madrid. Un exemple el tenim en la

²⁸² *Ídem.*

²⁸³ *Ibid.* (24 de juliol de 1872).

publicació i posterior ressenya d'un manifest republicà que prové del Directori Republicà Federal i està dirigit als seus correligionaris. Fet a Madrid el 20 de juliol de 1872 per F. Pi i Margall, E. Figueres, E. Castelar, Juan Contreras, José Cristóbal Sorní, Nicolás Estébanez, Enrique Guzmán i Ricardo López Vázquez (secretari); defensa una república federal i la successiva emancipació de les classes jornaleres. Aspira a establir la república sobre la base de la llibertat, l'ordre i el progrés, i anuncia que no vol una república conservadora que mantingués els abusos. La república és un sistema complet de govern que ha de modificar l'ordre civil, penal, polític, econòmic i de les relacions entre individus i col·lectivitats. En determinats casos, la privació del dret legitima l'ús de la força –així es justifica la revolució. Finalment, la direcció del partit fa una crida a la unitat i al vot²⁸⁴. En la ressenya del manifest el diari mostra la seva general conformitat amb el mateix²⁸⁵.

Sobre el principi de llibertat, és interessant la reproducció de l'article d'Emilio Castelar "La libertad", on es diu que és una idea que tots invoquen:

<<No hay, pues, tan verdadero, tan fuera de duda, tan arraigado en nuestra conciencia y en nuestra naturaleza como ese principio de libertad, que es el brillante norte de toda nuestra vida>>²⁸⁶.

Progrés i llibertat van lligades i una vegada els pobles han iniciat el seu camí guiats per aquests ideals ja no tornen enrera segons J. Quetglas, qui signa l'article "La idea del progreso":

<<A medida que avanzan los pueblos por la carrera del progreso; a medida que saborean las dulzuras de la libertad; a medida que prueban las ventajas de la ilustración; se encariñan de tal manera con ellas, que cuantos esfuerzos humanos se hagan para separarles de la senda emprendida, son impotentes y de ningún resultado. De aquí es, que se haya juzgado como providencial, la marcha progresiva de las sociedades. Los pueblos, como por secreto impulso, siéntense impelidos

²⁸⁴ *Ibíd.* (26 de juliol de 1872).

²⁸⁵ *Ibíd.* (27 de juliol de 1872).

²⁸⁶ *Ibíd.* (14 d'agost de 1872).

en busca de una mayor suma de bienestar; por esto se les ve en el presente correr desalados tras el bello ideal de la justicia y el derecho, porque de su planteamiento, aguardan la ansiada mejora, que matando el privilegio, ha de reformar la vida social.

En cada etapa de la historia, la idea de progreso se ha identificado en una que otra institución, de la cual se esperanzada la futura felicidad.

[...] La idea del progreso es y será inmortal en la humanidad. Siempre y en todas ocasiones, existirá en ella esa lucha titánica, entre la institución conservadora y la que aspira a reemplazarla>>²⁸⁷.

Sobre la sobirania nacional i la inutilidad de la monarquia podem llegir l'article "No más mistificaciones" on es diu que:

<<Los sistemas mixtos en materia de gobierno son un absurdo y a la vez una farsa, que enerva el poder público, relaja la administración y tiende a desmoralizar o corromper la sociedad.

El poder es esencialmente individual en principio, así como la soberanía.

Si se reconoce el principio de la soberanía nacional, si el pueblo es soberano, el rey no es nada, ni representa el poder más que relativamente, en concepto, de delegado de aquel, como cualquiera otro funcionario público. [...]

España lleva cuarenta años de sistema mixto o constitucional, y puede decirse que en todo ese tiempo no ha tenido un verdadero gobierno. [...]

El pueblo español está fatigado, hastiado de negaciones y de distinguos; quiere afirmacioes, quiere resultados, quiere gobierno. [...]

²⁸⁷ *Ibíd.* (6 de diciembre de 1872).

Por eso la revolución de setiembre se hizo en nombre del principio democrático, cuya fórmula más pura y genuina es la República

Por eso se hizo aquella Revolución, falseada y escarnecida hoy por indignas apostasías y por vituperables decepciones>>²⁸⁸.

El diari també defensa els drets individuals de la vida i la llibertat personal, de tal manera que la pena de mort i l'esclavitud són criticats i s'aboga per la seva abolició. Així, sobre la pena de mort trobam l'article "Abolición de la pena de muerte", on troban al·lusions al 5è manament, "no mataràs":

<<¡Tampoco se ha cumplido! ¡Ese grito de la revolución ha quedado sin contestar por parte del legislador! ¡Ese triste gemido de la humanidad ultrajado, no ha encontrado eco en las leyes orgánicas tan cacareadas, que habían de desarrollar prácticamente la Constitución de 1869! [...]

Si un individuo de la sociedad, por cualquier causa, daña, perjudica, inutiliza, destruye a uno de sus semejantes, ésta no tiene el derecho de dañar, perjudicar, inutilizar ni destruir a aquel por castigo, sino que tiene el deber, entiéndase bien, el deber de corregirle, de enmendarle; de hacerle comprender su falta, de ponerle en un estado tal, que obrando de consuno la razón y la conciencia, el individuo pueda reaccionar y arrepentirse>>²⁸⁹.

D'altra banda, sobre l'esclavatge trobam l'article "La esclavitud" d'on es desprèn la idea de la dignificació de l'ésser humà :

<<Cuando se escudriñan de buena fe, la conciencia y la razón humanas, no se comprende que los poderes hayan tolerado y autorizado la esclavitud, no se puede concebir que hayan existido y existan aún leyes para regularizar el pretendido "derecho de propiedad de un hombre

²⁸⁸ *Ibíd.* (2 de gener de 1873).

²⁸⁹ *Ibíd.* (27 de gener de 1873).

sobre otro hombre”, como si se tratara de un animal bruto, buey o caballo>>²⁹⁰.

Finalment, amb motiu del 5è aniversari de la publicació trobam “Nuestros propósitos”, una bona síntesi de quin és el paper que ha de jugar la premsa política:

<<La misión de la prensa política, a nuestro entender, es la de propagar constantemente los principios gubernamentales que sustenta, ya esponiéndolos (sic) en didácticos escritos, ya en grave o candente polémica comparándolos con el de sus contrincantes.

[...] El federalismo democrático-republicano, tórnase de cada día más aceptable a todas las clases sociales, embotándose, las calumnias de sus enemigos en el pecho de sus propios errores. El degradado absolutismo, roba y saquea los pueblos en nombre de Dios, Patria y Rey; demostrando de este modo, que es el enemigo más temible que pueda tener, no ya la libertad y el progreso, sino la propiedad y la familia, bases constitutivas de toda sociedad bien organizada>>²⁹¹.

Polèmica entre benèvols i intransigents

Dins d'aquesta polèmica, tot i que té part ideològica, també hi ha una lluita pel poder i per com s'ha d'administrar. Des dels inicis del partit republicà trobam ja un sector intransigent, el qual cada vegada es va anar distanciant més de la direcció i del sector benèvol. Els resultats de les eleccions generals de 1871, amb la victòria governamental i les acusacions de frau, varen donar un motiu per a la radicalització intransigent, conscient de que mitjançant les urnes seria difícil arribar al poder. Altre fet que va molestar als intransigents fou l'ambigüitat de Castelar sobre la tolerància d'un govern radical suggerit durant la crisi de la coalició governamental. Els intransigents cada vegada seran més favorables a l'ús de la força, fet que es va materialitzar en les sublevacions armades d'octubre i novembre de 1872, després d'uns dolents resultats electorals aquell any i de les protestes a les convocatòries de quintes. Finalment, la

²⁹⁰ *Ibíd.* (18 de gener de 1873).

²⁹¹ *Ibíd.* (2 de gener de 1873).

proclamació de la República farà que quedin en suspens els plans insurreccionals intransigents, però només durant uns mesos, ja que l'esclat definitiu es donarà el juliol de 1873²⁹².

A Mallorca el debat entre benèvols i intransigents es fa més patent a partir de la proclamació de la República. Així, és evident l'enfrontament amb *El Auxilio Federal*, el qual havia enviat comunicacions a varis pobles signats en fals –per exemple se'ls acusa d'utilitzar el nom d'Antoni Villalonga. Davant d'això, la Comissió permanent del Comitè Provincial de les Balears recomana ignorar-los²⁹³. La postura d'*El Iris* queda clara en l'article titulat "Transigentes e intransigentes" on es diu que ja des del principi existia aquesta divisió, on una minoria intransigent s'ha fet ressó de la impaciència de les masses per reformes ràpides només per satisfer ambicions personals. I parlant de persones, a l'igual que passà amb Fèlix Mateu Domeray, Roque Barcia, abans alabat, és ara durament criticat. Fidel a la línia oficial, el diari apel·la al patriotisme del govern²⁹⁴.

En una línia no tan parcial, llegim l'article d'Antoni Taltavull –d'*El Menorquín*– on es parla de la situació política actual i es diu que tant els cantonalistes han estat impacients com que el govern va massa a poc a poc. Tot i així, ha de prevalèixer la lleialtat al govern i han de ser diferents els mitjans per lluitar contra les dues sublevacions²⁹⁵.

6.5. Educació

Com ja hem aventurat, un dels aspectes que marquen especialment la ideologia i la sociabilitat republicana és la importància de l'educació. La seva finalitat havia de ser formar ciutadans lliures que en tenir coneixement podrien prendre les seves pròpies decisions i no dubtarien en reclamar la República. Promoure l'educació entre les classes populars era essencial si tenim en compte l'alt nivell d'analfabetisme existent. Així, més allà de l'aspecte pràctic, l'educació era també un factor d'alliberament per a les masses treballadores. Per aconseguir aquests objectius es crearen associacions per promoure i sustentar el moviment republicà, les quals en ocasions eren escoles que oferien

²⁹² ROLANDI SÁNCHEZ-SOLIS, Manuel. *Op. Cit.*, pàgs. 132-148.

²⁹³ *El Iris del Pueblo* (27 i 29 de març de 1873).

²⁹⁴ *Ibid.* (17 de juliol de 1873).

²⁹⁵ *Ibid.* (20 d'agost de 1873).

instrucció als obrers. Aquestes escoles haviem de ser gratuïtes seguint la idea republicana que diu que l'Estat ha de garantir la gratuïtat i obligatorietat de l'ensenyament. Les idees que hem exposat les podem veure al següent fragment:

<<Pero si la república ha de venir; como nosotros esperamos [...], es muy preciso también que haya otras dos cosas no menos importantes no menos valiosas en las actuales circunstancias: esas cosas se llaman *instrucción* y *asociación*. Sin la instrucción no hay que soñar siquiera con la república y sin asociación no hay que pensar en sostenerla [...]. En la Escuela del Casino Republicano tenemos ya una numerosísima concurrencia de personas de todos sexos, en La Escuela Democrática, lo mismo; en el Centro Federal de sociedades obreras se va a construir una que será muy capaz; y otra en La Academia Federal Instructiva de Artesanos, y algunas más que muy en breve se fundarán gratis también>>²⁹⁶.

La importància de la instrucció de la classe obrera per aconseguir la veritable llibertat també la trobam al següent discurs de Joan Castell pronunciat al Casino Republicano de Palma el 12 de juny de 1870 i reproduït després a *El Iris del Pueblo*:

<<Es por esto que la democracia [...] ha proclamado la enseñanza integral, libre y obligatoria, y debéis estar completamente convencidos que sin la práctica de este deber, los pueblos no están en las verdaderas vías de progreso y todas las demás libertades vienen a ser una irrisión y una mentira [...]. Mientras no tengamos esta enseñanza el pueblo, el cuarto estado no podrá gozar de sus derechos libremente, estará atado al carro de la servidumbre [...]. Para evitar este mal pernicioso, en todos los clubs republicanos se establece y fomenta la instrucción y se enseñan a la par los deberes y derechos del hombre>>²⁹⁷.

Uns anys més tard trobam la mateixa idea que diu que llibertat i educació van de la mà. Un poble instruït no podrà ser esclavitzat:

²⁹⁶ *Ibíd.* (7 de mayo de 1870).

²⁹⁷ *Ibíd.* (25 de junio de 1870).

<<Un pueblo ignorante, ha dicho, es un pueblo esclavo, sin la instrucción no hay verdadera libertad>>²⁹⁸.

Amb l'arribada de la República l'exigència del dret a l'educació lliure i gratuïta es va accentuar més si cap, insistint en dos col·lectius tradicionalment exclusius com són la classe obrera i els pobres:

<<Venimos hoy a abogar por el derecho democrático, en nuestro concepto de más trascendencia, por EL DERECHO A LA INSTRUCCIÓN. [...]

Es necesario, es indispensable que uno de los primeros pasos que dé nuestro Cantón, una vez constituido, sea el de hacer extensiva (sic) la instrucción a todos los niños de ambos sexos; es necesario que desestaque por completo la ciencia desarrollando prácticamente el programa democrático de la libertad de enseñanza; es necesario que todo el mundo pueda instruirse sin sacrificios pecuniarios.

El obrero después de haber concluido su jornal debe poder dedicarse, sin coste alguno dos o más horas a la instrucción y hallar el camino abierto para aprender todos los ramos del saber humano. Para ello deben abrirse, cuanto antes, en todos los Institutos y Universidades, cursos de día y de noche de todas las asignaturas y lo propio en las escuelas de instrucción primaria, subvencionados por el Estado, la provincia y el Municipio.

La instrucción del pueblo, debe ser el primer renglón a do deben atender las asambleas todas, y en especial la instrucción y educación de los niños y niñas pobres>>²⁹⁹.

Ja hem parlat de la funció que té l'escola com a formadora de ciutadans, un concepte que per als republicans és clau ja que són la base d'una societat millor. El

²⁹⁸ *Ibíd.* (21 de maig de 1873).

²⁹⁹ *Ibíd.* (19 de maig de 1873).

progrés de les societats, aquell ideal il·lustrat, depèn de la instrucció dels seus ciutadans. Exemple d'això ho tenim en aquest fragment:

<<La ilustración está de enhorabuena, pues en la visita de inspección y examen que varias comisiones de Instrucción pública vienen girando estos días en los establecimientos de este género subvencionados por el Municipio, los alumnos han demostrado poseer con seguridad los conocimientos más necesarios. [...]

Siguen maestros y discípulos por esta florida senda seguros de prestar un gran bien a la sociedad y a la civilización>>³⁰⁰.

Un tema recurrent és l'educació laica, en aquest sentit és interessant un article titulat "La instrucción en los Estados Unidos". S'exposa que allà Estat i religió estan separats i no té cabuda l'ensenyament religiós a les escoles. En canvi, quan a Espanya s'ha insinuat això l'Església sempre ha reaccionat en contra³⁰¹.

D'altra banda, ja hem vist com els republicans es queixen dels pocs recursos destinats a l'educació. Així, en un article extret de *El Magisterio Español* es diu:

<<¡Pobres Maestros! Tristísima venía siendo su situación, ya por el poco interés de casi todos los alcaldes en favor de la enseñanza, ya por la ninguna energía de las autoridades provinciales, ya por el abandono en que el Gobierno tiene a todo cuanto no se relaciona en la política, ya en fin, por la penuria del Tesoro>>³⁰².

Tampoc els inspectors d'educació surten ben parats i sembla ser que no es prodigaven molt per l'illa segons aquestes paraules:

³⁰⁰ *Ibíd.* (6 de juliol de 1872).

³⁰¹ *Ibíd.* (2 de març de 1872).

³⁰² *Ibíd.* (11 de maig de 1872).

<<Efectivamente, tres años han pasado ya sin que el señor Inspector de primera enseñanza de esta provincia, D. Francisco Riotort haya tenido la amabilidad de visitar las escuelas públicas de esta capital>>³⁰³.

En la seva defensa del professorat *El Iris del Pueblo* dóna suport a una iniciativa de *El Magisterio Balear* de crear una Asociación de los Profesores de Baleares. De fet, el diari ja forma part de la Asociación Protectora del Magisterio Español³⁰⁴.

Tot i la consecució de la República, les demandes dins el camp de l'ensenyament no acaben de ser satisfetes pel govern com demostren les següents paraules:

<<La falta de una buena ley de Instrucción pública se hace sentir desde hace tiempo>>³⁰⁵.

La curta durada de l'experiència republicana va suposar una decepció en quant al que des de les institucions es podia fer per millorar la situació de l'educació. Tot i així, les iniciatives privades continuaren de tal manera que l'any 1879 Guillem Cifre de Colonya³⁰⁶, intel·lectual d'idees republicanes, va fundar la Institució Lliure d'Ensenyament de Pollença, continuadora del projecte d'innovació pedagògica de Francisco Giner de los Ríos.

6.6. Moviment obrer

Republicanisme i moviment obrer es presenten estretament lligats durant el Sexenni, moment en el qual la classe obrera encara no s'havia organitzat seriosament com a tal. Sobre el procés de formació de la classe treballadora a Mallorca trobam interessants les referències de Ramon Molina de Dios que ens parla d'una classe obrera

³⁰³ *Ibid.* (22 de gener de 1873).

³⁰⁴ *Ibid.* (31 de juliol de 1872).

³⁰⁵ *Ibid.* (19 de juliol de 1873).

³⁰⁶ Sobre la figura de Guillem Cifre de Colonya *vid.* SALAS VIVES, Pere. *Guillem Cifre de Colonya (1852-1908). Un sant que no anava a missa*. Pollença: El Gall, 1999.

empobrida, inculta i explotada; situació que fins a la Gran Guerra no comença a canviar³⁰⁷.

De fet, alguns autors apunten cap a un primer nucli de la Internacional a Mallorca nascut dins el republicanisme fruit d'aquest lligam³⁰⁸. Frequentment el diari es farà ressó de les reivindicacions obreres i les justificarà:

<<Los obreros no atacábamos la propiedad legítima, sino la usurpación y el robo>>³⁰⁹.

Hi ha la idea que els treballadors i les classes mitjanes varen ser un dels pilars de la revolució, al temps que les demandes obreres es consideren legítimes ja que entren dins l'ideari republicà de justícia social. A les seves pàgines *El Iris del Pueblo* parla sobre la situació dels obrers en diversos articles. En el primer, i des d'una perspectiva històrica, el proletariat està considerat com l'esclau de tots els temps, fins hi tot en la contemporaneïtat on existeix la tirania del capital. L'obrer es retratat com de vegades inconformista ja que es diu que no sempre ha fet esforços per desfer-se d'aquesta tirania. Recordem que la Internacional es va crear el 1864 i sobre aquesta organització es diu que està incompleta i és una mica defectuosa, tot i que ha remogut unes idees legítimes. En tot cas el primer hauria de ser aconseguir la república, un objectiu polític, però segons el diari al moviment internacionalista li fa falta comptar més amb la política, en una possible al·lusió a la preponderància de l'anarquisme durant els primers temps de l'internacionalisme a Espanya³¹⁰. A la segona part de l'article sobre "El Obrero" el diari mostra la seva conformitat en que l'organització actual de la societat necessita una gran reforma. Dintre d'aquest debat, que està en els mitjans, els

³⁰⁷ MOLINA DE DIOS, Ramon. <<Aproximació al procés de formació de la classe obrera mallorquina>> a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a (coords.). *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma: Ajuntament de Palma, 1991, pàgs. 73-86. Pàg. 76. Sobre el nivell de vida de la classe obrera veure també del mateix autor la tesi doctoral *Treball intensiu, treballadors polivalents. (Treball, salaris i cost de la vida, Mallorca, 1860-1936)*. Palma: Conselleria d'Economia, Comerç i Indústria, 2003.

³⁰⁸ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Op. Cit.* (1980), p. 55. Ver también MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere. <<El segle XIX a Mallorca: cultura i compromís polític (1800-1900)>> a SERRA BUSQUETS, Sebastià (ed.). *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània. Els intel·lectuals a l'àmbit cultural català*. Palma: Fundació Emili Darder, 1995, p. 37. Per aprofundir vid. GABRIEL SIRVENT, Pere. *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial-Lavínia, 1973.

³⁰⁹ *El Iris del Pueblo* (12 de mayo de 1870).

³¹⁰ *Ibid.* (23 de febrer de 1872).

republicans defensen un sistema progressiu i gradual exemplificat en la forma republicana federal, que segons l'autor pot satisfer les aspiracions dels obrers³¹¹. Finalment, a la tercera part es fa una advertència sobre les conseqüències de l'explotació dels obrers, que no és altra que la revolució:

<<Si los gobiernos no ponen especial cuidado en ir modificando paulatinamente la propiedad (de derecho civil) en sentido favorable al obrero, el pueblo en su día tendrá que ocuparse de ello de un modo revolucionario, y con notable detrimento de las clases privilegiadas>>³¹².

A nivell nacional es dóna notícia del dictamen que presenta a l'Assemblea Republicana Federal la comissió que ha de proposar les reformes per millorar les condicions de les classes jornaleres³¹³. S'ha escoltat als treballadors de la Internacional i es rebutja la idea de la col·lectivització. Respecte a aquest tema es diu:

<<El colectivismo [...] es una teoría vaga cuando no una idea indefinida; y en el estado que hoy tiene, o mucho nos engañamos, o es del todo punto impracticable, choca abiertamente con el espíritu individualista de la época en satisfacer la tendencia comunista>>.

Recordem que el nucli ideològic del republicanisme està format per mitjans propietaris o professionals, per als quals renunciar a la propietat privada és impensable. Tot i això es que reconeix la necessitat de:

<<poner dique al desenfrenado egoísmo de nuestros días>>.

Així, es reconeix que hi ha una greu problemàtica social i que els treballadors pateixen una explotació, però les solucions del republicanisme federal no coincideixen del tot amb les idees de la Internacional. D'aquesta manera es proposa:

³¹¹ *Ibíd.* (9 de març de 1872).

³¹² *Ibíd.* (5 d'abril de 1872).

³¹³ *Ibíd.* (21 de març de 1872).

- Reduïr hores de feina
- Prohibir l'entrada en els tallers a menors de nou anys.
- Allunyar de la fàbrica a la dona, sobretot si és mare de família.
- Escoles gratuïtes per al primer i segon ensenyament i escoles professionals.
- Fomentar caixes de socors mutus i emparar als invàlids del treball.
- Suavitzar la guerra entre el treball i el capital.
- Organitzar jurats mixtes de jornalers i capitalistes, elegits per ells mateixos per tractar temes de salaris.
- Llibertat de vaga.
- Procurar que els jornalers siguin els empresaris del seu propi treball (emancipació obrera).
- Serveis públics.

Finalment, parlant d'internacionals hem trobat interessant l'article titulat "Guerra a las Internacionales", el qual es fa ressó d'un article del diputat francès Locroy sobre una associació internacional a la qual els governs permeten obrar lliurement contra els principis fonamentals de les societats civils modernes, el catolicisme. Tot això arrel de la causa que s'instrueix a un jutjat de Palma contra el consell local de l'associació internacional de treballadors de Palma, amb motiu de la publicació d'un anunci referent a les eleccions³¹⁴.

6.7. Situació de les dones

La situació de les dones en el segle XIX estava molt condicionada pels patrons socials i morals que marcava l'Església catòlica, conservadora i reaccionària. Així, la principal característica seria la submissió a l'home, ja fos el pare o el marit. Això feia que l'espai de la dona fos la llar i la seva missió educar els fills, per la qual cosa restava allunyada de l'espai públic, propi de l'home³¹⁵.

Dins l'ideari republicà trobam la idea que les dones han de formar-se de la mateixa manera que els homes i així assolir la llibertat que dona tenir un criteri propi.

³¹⁴ *Ibid.* (12 d'abril de 1872).

³¹⁵ ESCARTÍN, Joana M./SERRANO, Aina R. *La dona en la Mallorca contemporània*. Palma: Documenta Balear, 1997, pàg. 8.

Però l'accés a l'educació era minoritari, tant per homes com per dones, tot i que aquestes ho tenien encara més difícil. Així, la taxa d'analfabetisme femení l'any 1860 era a les illes d'un 92,92 %, mentre que per als homes era de 78,11 %. El problema a les Balears era si cap més preocupant si pensam que a Espanya la taxa femenina era del 85,90%³¹⁶.

Hem comprovat com en les escoles republicanes estudiaven també dones. Així, el Casino Republicano obrí una escola per a dones el 1868 amb cent vint alumnes aquell any³¹⁷. Com ja hem apuntat, el republicanisme defensava la formació de les dones per a la seva emancipació, tot i que amb els matisos que més endavant comentarem. D'altra banda, si l'accés a l'ensenyament elemental era difícil, més ho era l'ensenyament superior. Tot i així, a les illes hi havia l'Escola Normal de Mestres de Balears, fundada el 1872 a la seu del Col·legi de la Puresa i dirigida per Gaietana Alberta Giménez³¹⁸. La difícil situació de la dona en aquest àmbit es constata en aquestes paraules de *El Iris del Pueblo* on es fa una comparativa amb Suïssa:

<<Dice un periódico de “Ciencias Médicas” que en la escuela politécnica de Zurich, cursan en la actualidad la carrera de medicina veinticuatro mujeres, y siete la de filosofía. Añade al mismo tiempo la citada publicación que una señora ha sido admitida en el curso de mecánica después de un examen brillante, y hace poco tiempo otra, de la misma ciudad, ha sufrido también con brillantez, el examen necesario, para ser admitida en la Universidad, obteniendo el número primero, en oposición con doce candidatos, en lenguas antiguas. ¿Sucede esto en España?...>>³¹⁹.

Pel que fa a la presència laboral de la dona, aquesta era més important al camp, on la diferència entre vida familiar i treball no estava tan ben definida. Les dones feien les feines del camp però també tasques de transformació i manufactures com filatures o brodats³²⁰. A finals del segle XIX també es pot constatar la incorporació de la dona a la

³¹⁶ *Ibid.*, pàg. 30.

³¹⁷ *Ibid.*, pàg. 31.

³¹⁸ *Ibid.*, pàg. 31.

³¹⁹ *El Iris del Pueblo* (20 de febrer de 1872).

³²⁰ ESCARTÍN, Joana M/Serrano, Aina R. (1997). *Op. Cit.*, pàgs. 17-18.

fàbrica. Segons dades de 1860, el 87% de les dones del sector secundari treballaven a l'artesania mentre que el 13% eren jornaleres de fàbrica³²¹. Altra característica és l'adscripció a sectors tradicionalment femenins com el tèxtil, la indústria agroalimentària, el calçat, etc. D'altra banda, era un treball amb una remuneració molt baixa³²². En quant al sector serveis i professions liberals, trobam que només a tres ocupacions trobam dones, són les institucions religioses, el primer ensenyament i el servei domèstic, on s'adscrivia la majoria³²³.

Davant d'aquestes desigualtats els republicans defensen la igualtat de drets entre ambdós sexes pel que fa al treball. Enmarcat en aquest discurs trobam les paraules de Magdalena Bonet el primer de maig de 1870 al Casino Republicano –reproduïdes dies més tard a *El Iris del Pueblo*–, on repeteix el que diu Modesta Periu³²⁴, una republicana de Saragossa:

<<El hombre y la muger (*sic*) forman la humanidad, los dos han nacido con iguales derechos para el trabajo y para emanciparse>>³²⁵.

Al llarg de l'any 1870 podem trobar una sèrie d'articles d'una jove Magdalena Bonet a *El Iris del Pueblo*, concretament sis: l'esmentat discurs de l'u de maig (9 de maig), “Imposibilidad de la monarquía en España” (2 d'agost), “La República vive” (10 d'agost), “Despierta España y mira tu porvenir” (16 d'agost), “Al pueblo español” (15 d'octubre), i el discurs pronunciat a l'Escuela Democrática (30 de desembre)³²⁶. De fortes idees revolucionàries i republicanes, M. Bonet seria un exemple de com les dones varen cercar un lloc per a les seves reivindicacions als locals de reunió republicans i als seus mitjans de comunicació.

³²¹ *Ibid.*, pàg. 18-19.

³²² *Ibid.*, pàg. 20.

³²³ *Ibid.*, pàg. 24-25.

³²⁴ Obrera lliurepensadora que tengué contactes amb l'internacionalisme i el republicanisme. *Vid.* PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Entre la ploma i la tribuna. El orígens del primer feminisme a Mallorca (1869-1890)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006, pàgs. 70-71.

³²⁵ *El Iris del Pueblo* (9 de mayo de 1870).

³²⁶ PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Op. Cit.* (2006), pàgs. 101. Veure també l'anàlisi que en fa FERRER FLÓREZ, Miquel. <<Aspectos del feminismo en Mallorca>> a *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics* (2003), núm. 13, pàgs. 77-92.

Continuant amb la nostra reflexió sobre la dona, aquesta està tan subordinada a l'home que s'arriba a dir que és no molt més que una esclava. Aquesta situació és considerada com un dels principals problemes socials de l'actualitat. Exemple de la preocupació de grans personatges del XIX, i dels republicans, per aquest tema el tenim en una carta de Victor Hugo remesa a Leon Richer, director d'*El Porvenir de las Mujeres*, i que es reproduïx a *El Iris del Pueblo* amb la següent introducció de qui envia la carta:

<<De todos los problemas-parciales que constituyen el total problema-social cuya solución está impuesta a nuestras sociedades, por la ley del desarrollo de la humanidad; las más complejas y las más fecundas quizás, es la de la muger (sic). Los más profundos pensadores la sienten o lo presienten, con una claridad mayor cada día>>³²⁷.

Diu Victor Hugo:

<<Cuarenta años hace que defiando la gran causa social a la cual se ha consagrado notablemente. Doloroso es decirlo: en la civilización actual hay un esclavo. La ley tiene eufemismos; lo que llama una menor, lo llamo una esclava; esa menor según la ley, esa esclava en realidad, es la mujer. [...] el hombre ha roto el equilibrio poniendo todos los derechos en su platillo y todos los deberes en el de la mujer. [...] de aquí la servidumbre de la mujer. [...]

El hombre por sí solo, no es el hombre, el hombre, más la mujer, más el niño, esa criatura triple constituye la verdadera unidad humana.

Toda organización social debe arrancar de aquí>>³²⁸.

Trobam més exemples de la preocupació sobre la dona, per a la qual es reivindiquen iguals drets polítics que per a l'home. Així, sota el pseudònim d'Hortensia X es publica un article titulat "La muger" (sic) que diu³²⁹:

³²⁷ *El Iris del Pueblo* (19 de juny de 1872).

³²⁸ *Ídem*.

<<La emancipación civil de la muger es una de las cuestiones que empiezan a preocupar seriamente los más eminentes espíritus (sic), pensadores, filósofos, y hasta los mismos políticos. [...]

Ha llegado ya el momento de reivindicar para la muger (sic) la emancipación absoluta de una dirección moral, sin la cual el mayor número no sabría vivir, de reivindicar para ella derechos iguales a los del hombre en el dominio político>>.

Tot i aquestes demandes d'igualtat, no deixa d'haver-hi una certa actitud paternalista en el sentit de que les dones potser no estan preparades per a l'assoliment ple de drets. D'aquesta manera es diu però que seria perillós per a la família i la societat l'emancipació civil de la dona mentre que aquesta sigui esclava de la moda i de l'Església:

<<Insensato es pensar en elevar a la muger (sic) a la altura del hombre mientras aguante con paciencia ese doble yugo, de la moda y el cura>>.

La idea és que les dones estan subordinades a la religió i a un curiós corrent popular anomenat "la moda". Aquestes paraules recorden al que passarà amb els debats sobre el sufragi femení un cop proclamada la Segona República. En tot cas es defensa que la dona sí que s'ha de poder emancipar, tot passa per que rebi l'educació adient per poder tenir un criteri lliure:

<<Instruyámosla pues. La instrucción desarrollará en ella el gusto por el estudio. [...] Alcanzado ese desarrollo, la muger (sic), consciente de sus deberes, orgullosa de los derechos que será llamada a ejercitar no rebajará ya su dignidad ante la doble tiranía del sacerdote y de la moda>>.

³²⁹ *Ibíd.* (10 de juliol de 1872).

En aquest sentit, en l'article titulat "La educación de las niñas en Rusia" es diu que allà reben una millor educació en comparació amb l'Europa occidental, sobretot meridional, que curiosament coincideix amb els països majoritàriament catòlics³³⁰.

6.8. Les quintes i el paper de l'exèrcit

Les quintes

L'abolició de quintes va ser sempre una de les principals demandes dels revolucionaris de la *Gloriosa* en general i dels republicans en particular, però les especials circumstàncies del moment faran que sigui un problema al qual resultava difícil donar-li solució³³¹. Per fer-nos una idea del trauma que podia suposar per als joves i les seves famílies quan hi havia una convocatòria de reemplaç podem llegir les següents paraules:

<<[...] aliviar en lo posible, a las corporaciones y mozos concurrentes al presente reemplazo, de los disgustos que son consiguientes con la ida al servicio de muchos jóvenes que separados de su familia, priva a ellas de su ayuda y del consiguiente óbulo que con su jornal contribuyen al sustento de la misma>>³³².

En la mateixa línia trobam la reproducció del següent article de *La Igualdad* on es diu que:

<<Existen en España muchos millares de ciudadanos arrancados violentamente de sus hogares y del trabajo por una odiosa ley que convierte en máquinas de guerra y de opresión a hombres libres y honrados hijos del pueblo>>³³³.

³³⁰ *Ibid.* (29 de març de 1873).

³³¹ FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando. <<La cuestión de las quintas en el sexenio revolucionario>> a *Revista de Historia Militar* [Madrid], núm. 43 (1977), pàg. 7.

³³² *El Iris del Pueblo* (11 de març de 1872).

³³³ *Ídem.*

Atacant també al govern monàrquic i emfatitzant l'angustiosa situació de les famílies podem llegir:

<<Para el primer domingo del próximo mayo deberá verificarse, según parece, el sorteo de la quinta del año actual.

Muy cercano está el día designado por el gobierno monárquico para arrancar del seno de sus familias a millares de jóvenes que al sacar el número fatal llenan de desconsuelo y angustia a sus amantes familias>>³³⁴.

El sentir popular també el podem mesurar amb cartes com la de dia 28 d'abril de Luciano Alzina, jove i correligionari de Capdepera on titula “¡No más quintas! ¡No más contribución de sangre!”³³⁵. I a propòsit d'una sèrie de successos a Badajoz pel sorteig de quintes es copia un article de Nicolás Díaz y Pérez de La Igualdad on diu:

<<Las quintas, esa odiosa contribución de sangre, tan inmoral, que aún se repite todos los años contra la voluntad del país y contra el sentimiento unánime de las clases productoras, tiene que ser necesariamente objeto de graves disturbios y de muy funestos acontecimientos para el país>>³³⁶.

Els republicans tornen a recordar que els revolucionaris ja varen demanar l'abolició de quintes i un cop destronada Isabel II no es varen atendre les seves demandes. Aquesta situació es qualificacada de vergonyosa:

<<Nada menos que a 40.000 hombres se hace ascender la cifra que el gobierno pedirá a las Cortes, para el reemplazo del año actual. Es vergonzosísimo lo que está pasando en España. Todas las juntas revolucionarias pidieron la abolición de quintas>>³³⁷.

³³⁴ *Ibíd.* (24 d'abril de 1872).

³³⁵ *Ibíd.* (3 de maig de 1872).

³³⁶ *Ibíd.* (15 de maig de 1872).

³³⁷ *Ibíd.* (15 de maig de 1872).

L'arribada dels radicals al poder suposà una esperança per als partidaris d'abolir les quintes. Així, llegim un part telegràfic que diu:

<<La circular de Ruíz Zorrilla anunciarà la abolición de las quintas>>³³⁸.

Sobre això, es reproduïx el projecte de llei del 27 de setembre de 1872 per al reemplaç de l'exèrcit abolint les quintes. A continuació podem llegir alguns articles:

<<Artículo 1º. Queda abolido el sistema de quintas para el reemplazo del ejército.

Art. 2º. El servicio militar es personalmente obligatorio para todo español, desde la edad de veinte a veintisiete años cumplidos.

Ningún extranjero podrá ingresar en el ejército.

Art. 3º. Ningún empleo del Estado, cargo público ni posición social eximen de la obligación del servicio militar, impuesto por la ley a todos los españoles.

Art. 4º. Queda abolida la redención a metálico, así como la sustitución en el servicio>>³³⁹.

El cert és que la discussió del projecte es va allargar fins al final de la monarquia sense una conclusió satisfactòria i amb la constant crítica de l'oposició republicana³⁴⁰. Amb l'arribada de la República el tema de les quintes semblava arribar a una solució amb la promulgació de la llei de 17 de febrer de 1873 per la qual s'establia que hi hagués un exèrcit actiu i una reserva, el primer format per soldats voluntaris i la reserva nodrida pels mossos que a dia 1 de gener de cada any haguessin complit vint anys. El problema era que les necessitats bèl·liques durant la República no es varen poder suplir amb un exèrcit de voluntaris ja que no n'hi havien suficients i s'havia de mobilitzar la reserva. La realitat va fer als republicans reconèixer el fracàs de la seva política d'abolició de quintes³⁴¹.

³³⁸ *Ibid.* (20 de juny de 1872).

³³⁹ *Ibid.* (5 d'octubre de 1872).

³⁴⁰ FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando. *Op. Cit.*, pàg. 15.

³⁴¹ *Ibid.*, pàgs. 15-16.

L'exèrcit i la seva necessària regeneració

Un dels problemes de l'Espanya del segle XIX era el militarisme, concretat aquest en una classe militar que des dels inicis del liberalisme havia intervingut en la política, però que a més sembla que només en règimens poc democràtics és capaç de trobar el seu lloc. En contra d'aquesta idea, i a favor d'una regeneració de l'exèrcit, avançant-se al regeneracionisme que criticarà els mals del 98, trobam diverses referències a *El Iris del Pueblo*. Així, a l'article "El ejército y la república" es diu que:

<<Es un error grave, gravísimo y, por desgracia, muy general en nuestro ejército, el pensar que sólo dentro de las monarquías y bajo situaciones políticas como la actual encuentra la clase militar la seguridad de los derechos adquiridos y la esperanza de un brillante porvenir. [...]

En los comicios, en las corporaciones populares, en la administración pública no puede ni debe haber más que ciudadanos, hombres civiles, de trabajo, de industria, contribuyentes, productores y no consumidores parásitos; no deben mandar los servidores; el militar debe ser el brazo que ejecute y no la cabeza que ordene.

Necesario es dar al ejército otra organización más en armonía con principios constitutivos de la civilización moderna, de tal modo, que no pueda servir de instrumento en manos de generales ambiciosos que, hoy con una bandera, mañana con otra, lo llevan a derramar sangre de los ciudadanos para defender gobiernos odiosos y levantar otros peores sobre sus ruinas.

La transformación del ejército es una de las primeras condiciones de la regeneración de España. [...]

Es preciso concluir con el militarismo. [...]

España que necesita arados y no fusiles, émulos de Washington y no de los O'Donnell y Narváez>>>³⁴².

Més endavant es parla també de regeneració econòmica, política, social i moral, fet que ens reafirma en la idea que el regeneracionisme endinsa les seves arrels amb anterioritat a la decadència de la Restauració.

El concepte de l'exèrcit que tenen els republicans és el d'una milícia nacional, la qual sempre havia lluitat per la causa liberal. Es planteja la idea del ciutadà-soldat, a la manera que els ciutadans grecs defensaven les polis, ara els espanyols com a ciutadans, no com a súbdits, han de defensar la pàtria. A l'article "Fuerza Pública" es demana al nou govern radical que regeneri l'exèrcit en aquest sentit:

<<[...] de un ejército real o gubernamental, es preciso hacer un ejército nacional. Además, os preciáis de liberales, de enemigos de privilegios; convendréis pues en que el derecho o el deber (como queráis) de servir a la patria debe ser universal. Todos los ciudadanos deben su sangre a su madre pátria, afuera pues redenciones y quintas, todos soldados todos armados, si todos han de ser libres, ¿cómo ha de ser libre aquel que no está siempre en estado de defender con la fuerza su libertad? Quién dice ciudadano dice soldado>>>³⁴³.

Un dels aspectes susceptibles de regeneració seria la indisciplina de l'exèrcit, fet relacionat amb una àmplia trajectòria de pronunciaments militars. Els republicans diran que quan s'eliminin les quintes i les ordres es guïïn per la llibertat, això s'evitarà³⁴⁴. Per tant aquest no seria més que un altre argument a favor de l'abolició de quintes.

Finalment, la reforma i reorganització de l'exèrcit passa per que tots han de defensar la pàtria, tant els que estan en actiu com en la reserva. L'exèrcit no ha d'esser permanent, sinó que només s'ha de mobilitzar en cas necessari. Però no hi ha manera

³⁴² *El Iris del Pueblo* (17 d'abril de 1872).

³⁴³ *Ibid.* (20 de juny de 1872).

³⁴⁴ *Ibid.* (17 d'abril de 1873).

d'eximir-se, ja que ha d'esser un exèrcit de ciutadans i tots hi han de contribuir³⁴⁵. En aquest sentit es fa un elogi a la milícia nacional com a defensora de la llibertat i la justícia i es recorden les Comunitats i les Germanies com un precedent del poble defensant els seus drets:

<<Desde hoy, el artesano y el comerciante, el jornalero y el hacendado, tienen la misión de velar por los intereses generales, y dando con esto a la institución de la milicia nacional el carácter que debe tener, hará que pierda el que ciertos exagerados tratan de darla, cual es, el de revolucionaria. La fuerza popular es conservadora de las conquistas de la revolución, no va a buscarlas en la calle; es la garantía del orden no va a alterarlo>>³⁴⁶.

6.9. El paper de l'Església

La llibertat de cultes

La qüestió de la llibertat de cultes resulta recurrent en la ideologia liberal en general, i en la republicana en particular. El republicanisme creu fermament en la tolerància religiosa i com a conseqüència proclama la llibertat de cultes. Podem trobar exemples d'això, com la manifestació pacífica d'artesans que es va produir el 2 de febrer de 1869 a favor de la llibertat de cultes. Convocada per *El Iris del Pueblo*, s'organitzà a les 11 del matí al moll i la crònica dels fets ens parla de cinc banderes del Casino Republicano amb els següents lemes: “*Viva la libertad de cultos*”, “*viva la religión con honra*”, “*viva la iglesia libre en el estado libre*”, “*viva la iglesia independiente*”³⁴⁷.

Sobre aquest tema també cal esmentar la polèmica personal entre Miquel Quetglas i Tomàs Fortesa, director de *La Dulzaina*. El primer té diversos articles al respecte a *El Iris del Pueblo* –fins i tot en va publicar un opuscle³⁴⁸, on defensa la llibertat de cultes, mentre que Fortesa defensava la unitat de culte i a l'Església com a

³⁴⁵ *Ibid.* (20 de maig de 1873).

³⁴⁶ *Ibid.* (6 de desembre de 1873).

³⁴⁷ LLABRÉS BERNAL, Juan. *Op. Cit.* Tom IV, pàgs. 623-624.

³⁴⁸ *Ibid.*, pàg. 632.

institució³⁴⁹. Això en porta a la relació que tenia el republicanisme amb l'Església "oficial", tema que tractarem a continuació.

L'anticlericalisme

Després de l'anàlisi del discurs republicà es pot dir que era anticlerical, que no anticristià. El que era criticat pels republicans era l'aparell jeràrquic, l'Església, que segons ells havia d'alguna manera pervertit el veritable missatge de Jesucrist. Així, a propòsit del divendres sant podem llegir el següent:

<<¡Oh Jesús! Tú, fuiste el más grande, el más osado, el más puro de los regeneradores, de los revolucionarios>>³⁵⁰.

És interessant també la crítica que es fa a certs sectors de l'Església que perpetuen la idea de la monarquia absoluta. Vegem a l'article "La monarquia ante la religión cristiana" que els republicans tenen una concepció molt diferent del cristianisme³⁵¹, el qual segons ells és incompatible amb la monarquia. Així, s'acusa als jesuïtes i es reivindica als que volen practicar:

<<la verdadera moral y la pura Religión de Jesucristo>>.

S'argumenta com hem dit que el cristianisme vertader condemna la monarquia, en aquest sentit es recorda que:

<<"Adorarás al señor tu Dios, y a él sólo servirás", no queremos doblar la rodilla ante un pobre gusano como nosotros>>.

Referint-se és clar a un monarca que és un home com tots els altres. Finalment, els ideals republicans queden units al veritable cristianisme amb aquestes paraules:

³⁴⁹ MUNAR i MUNAR, Felip. <<La Dulzaina (1868-1869): els inicis del costumisme mallorquí>> a *Randa* [Barcelona], núm. 30 (1991), pàg. 103.

³⁵⁰ *El Iris del Pueblo* (29 de març de 1872).

³⁵¹ *Ibid.* (17 de setembre de 1872).

<<Por esto el que sienta arder en su pecho la pura antorcha de la caridad cristiana, clamará a todas horas: guerra a muerte a las monarquías, viva el reinado de la Libertad, de la Igualdad y de la Fraternidad>>.

Un altre exemple de com la jerarquia eclesiàstica desprecia la llibertat el tenim a l'article de J. Quetglas titulat "La libertad es incompatible con el catolicismo" on diu:

<<Esta secta, que tiene su jefe y cabeza visible en Roma, de cada día más opuesta al movimiento progresivo de las sociedades, apesar (sic) de las derrotas que viene sufriendo en el mundo entero, desde a principios del presente siglo, de cada día más reaccionaria e intolerante, al ver que el dominio de las conciencias se le escapa, encárase con la revolución y declara, por boca de su farsante de Roma: "Que la libertad es incompatible con el catolicismo">>³⁵².

El carlisme, que té la religió com a bandera, també és criticat a l'article "El carlismo es anticristiano" per anar en contra del veritable cristianisme que proclama la llibertat, la pau i la fraternitat³⁵³.

Les conspiracions eclesiàstiques i la relació Església/Estat

Ja hem vist com un dels principals enemics dels republicans era el carlisme. En aquest sentit, l'Església és constantment acusada pels republicans de connivència amb els carlistes. Així, trobam crítiques al silenci de l'episcopat espanyol davant la insurrecció carlista³⁵⁴, però també es donen proves de la seva participació activa en la rebel·lió:

<<Una correspondencia de Roma, asegura que en el colegio de jesuitas españoles, establecido en la via Frattina de dicha ciudad, es en donde se ha urdido la trama de la presente insurrección carlista. El urdidor principal añade, es el señor Martínez director de dicho colegio, quien ha

³⁵² *Ibíd.* (4 de juliol de 1873).

³⁵³ *Ibíd.* (12 de setembre de 1873).

³⁵⁴ *Ibíd.* (22 d'abril de 1873).

reunido fondos y organizado fuerzas nombrando hasta los generales que las habían de mandar.

Siga pues el gobierno pagando a los curas y D. Julián Vega protejiendo (sic) en Mallorca sus absurdas y fanáticas pretensioens. Una conspiración trás otra conspiración será el pago de su agradecimiento>>³⁵⁵.

Altra prova de la implicació d'eclesiàstics dins el moviment carlista la trobam en una notícia que parla d'uns presoners carlistes que desembarquen del vapor de guerra Lepanto i són portats al Castell de Bellver. Sembla ser que procedeixen de la batalla d'Oroquieta i es diu que entre ells hi ha cinc sacerdots³⁵⁶:

<<Los insurrectos más culpables son los CURAS, porque además de ser empleados del gobierno, se separan escandalosamente de su misión de paz y caridad, engañando vilmente a los infelices que creen en sus palabras y promesas>>³⁵⁷.

Una altra vegada tornam a trobar la idea que els eclesiàstics s'han allunyat de la seva tasca pacífica per participar en conspiracions violentes. És interessant també l'article "La Clerigalla"³⁵⁸, on es fa una dura crítica general a l'Església, la qual sembla restar al marge de la legalitat vigent i atempta clarament contra les llibertats:

<<Escandalosa a lo sumo, es la conducta observada por la clerigalla española, no tan solo en la presente insurrección carlista, sino también en los pasados, y aún más, con su actitud hostil y facciosa, a cuantas leyes han emanado de los poderes legislativos desde la revolución acá. [...] El cura párroco, a pesar de la libertad religiosa, créese en el derecho de introducirse en el seno de las familias. [...] Aún más, cuando ayuntamientos como el de Palma, en cumplimiento de reales órdenes debidamente espedidas (sic), señala un puesto con sombra de decencia,

³⁵⁵ *Ibid.* (25 de maig de 1872).

³⁵⁶ GARMENDIA, Vicente. *Op. Cit.*, pàgs. 10-11.

³⁵⁷ *El Iris del Pueblo* (6 de juny de 1872).

³⁵⁸ *Ibid.* (8 de juny de 1872).

para en él dar sepultura a los que pusieron fuera del venal rezo de la clerigalla católica; apenas uno u otro cadáver en él es enterrado, desde luego la clerigalla mitrada, más facciosa que la levantada en armas en los campos de batalla, alza una y otra protesta en nombre de derechos caducados, en nombre de privilegios odiosos por el derecho revolucionario abolidos. [...] ¿Qué hace sin embargo el gobierno para poner coto a los desmanes de la clerigalla? Nada, absolutamente nada. [...] cuando gobiernan hombres doctrinarios, que así se inspiran en Voltaire, como cojen (sic) el cirio de San Pascual>>.

El tema de les conspiracions eclesiàstiques com hem vist és recurrent, i més greu si cap a ulls del republicanisme quan és una institució pagada per l'Estat. En aquest sentit, el republicanisme té una concepció laica de l'Estat, en la qual no hi cap ni la confessionalitat ni la sustentació econòmica de cap religió. Es vol donar la idea de l'Església com un ens reaccionari, oposat a la llibertat i a tot allò considerat un progrés per al poble:

<<A medida que avanza el pueblo español por el camino de la revolución, más tenaz y terco se muestra el clero en su conducta nefanda de resistencia a cuanto la civilización ha planteado en el seno de nuestra patria. Guerra a muerte tiene declarada la clerigalla a la Constitución de 1869, por haber establecido la libertad de cultos y la institución del matrimonio civil.

El clero, no tan solo hace una propaganda constante desde el púlpito que el Estado paga y sostiene, sino que en esos antros o madrigueras de la reacción llamadas iglesias, existe una conspiración latente contra la libertad y el progreso>>³⁵⁹.

El govern radical també rep les crítiques republicanes per no acometre les reformes necessàries per separar Església i Estat. Així queda reflexat a l'article de J. Quetglas "El arreglo y presupuesto del Clero I"³⁶⁰:

³⁵⁹ *Ibíd.* (18 de setembre de 1872).

³⁶⁰ *Ibíd.* (18 de novembre de 1872).

<<El ministro radical (Montero Ríos), lejos de realizar la reforma conforme al criterio democrático, sin variar en nada las condiciones actuales del poder teocrático de la Iglesia, deja subsistentes todas esas inmunidades y privilegios, haciendo obligatorios hasta los mismos derechos de “estola y pie de altar”. El clero español, es cierto, ha preferido en todas ocasiones ser un miserable asalariado del presupuesto, que una corporación libre>>.

Els convents

Altra reivindicació republicana pel que fa a l'Església és la supressió de convents. Així s'exposa a l'article "Supresión de conventos de monjas"³⁶¹:

<<Hay una cuestión pendiente en esta provincia, que quedó sin resolver a raíz de la misma revolución de setiembre (sic). Esta cuestión de mucha trascendencia para las Baleares, y en especial para Palma, es la que se refiere a la supresión de la mitad, lo menos, de los conventos de monjas. [...]

El Ayuntamiento de Palma dio el primer ejemplo, retirando la subvención que a la Iglesia pagaba para fiestas religiosas, dejando de asistir a ellas como corporación. El pueblo aplaudió la medida, ratificándola una y otra vez, dando la inmensa mayoría de sus sufragios en favor de los candidatos republicanos>>.

És interessant aquest article perquè a més ens dóna informació sobre el nombre de convents. Es diu que a les Balears hi ha dotze convents de religioses, set a Palma, un a Inca, un a Sineu, dos a Menorca i un a Eivissa. L'argument per a la seva supressió és que se n'obtenrien amplis terrenys i grans beneficis per la venda de solars. També es diu que allà es podien construir edificis públics –estacions, escoles, oficines governamentals, etc. En aquest sentit es fa la següent crida al govern radical:

³⁶¹ *Ibid.* (18 de juny de 1872).

<<Radicales, guerra a la reacci3n; y suprimanse los conventos de monjas>>³⁶².

Ja hem mencionat que els republicans acusen a l'Esgl3sia de fer cas om3s a certes lleis i normatives, segons el diari la influ3ncia dels sectors m3s reaccionaris a les illes 3s massa forta. Aix3, a l'article "Algo sobre conventos de monjas" es diu que:

<<¿Existe o no un decreto del gobierno provisional, ordenando se supriman en todas las provincias la mitad de los conventos de monjas? ¿No fue elevado a ley dicho decreto? Creemos que s3 y hasta abrigamos la seguridad de su certitud. ¿Por qu3 no se dio cumplimiento a dicha ley? Lo diremos con franqueza, porque las influencias reaccionarias de esta provincia se sobrepusieron a lo que la ley preceptuaba>>³⁶³.

6.10. Higienisme

El moviment higienista neix al segle XVIII, per3 ser3 al XIX qual es desenvolupar3 i entrar3 a formar part de l'ideari republic3³⁶⁴. Ser3 arrel dels postulats liberals de base il·lustrada que el republicanisme recollir3 aquestes idees, en les quals la higiene abarcava tots els 3mbits de relaci3 entre societat i malalties. Aix3, els republicans denunciaren moltes situacions i pr3ctiques que anaven en contra de l'higienisme i per tant del que es considerava salut p3blica³⁶⁵.

Entre les principals demandes republicanes en aquest sentit estava l'esbucament de les murades, enteses com una causa d'insalubritat que no deixava cr3ixer i respirar a la ciutat. D'aquesta manera, el 1870 ja es proclamava:

³⁶² *Ídem*.

³⁶³ *Ib3d*. (27 de juny de 1872).

³⁶⁴ Sobre l'higienisme al segle XIX veure ALCAIDE GONZÁLEZ, Rafael. Sobre l'higienisme al segle XIX *vid*. ALCAIDE GONZÁLEZ, Rafael. <<La introducci3n y el desarrollo del higienismo en Espa3a durante el siglo XIX. Precursores, continuadores y marco legal de un proyecto cient3fico y social>> a *Scripta Nova. Revista Electr3nica de Geograf3a y Ciencias Sociales* [Barcelona], núm. 50 (octubre de 1999).

³⁶⁵ Per ampliar la qüestió de la creixent preocupaci3 de l'Estat Liberal per la salut p3blica al segle XIX *vid*. SALES VIVES, Pere. <<Sanitat i Estat Liberal>> a *Mayurqa* [Palma], núm. 25, 1999, p3gs.197-215.

<<En nombre del salus populi: ¡¡¡ABAJO LAS MURALLAS!!!>>³⁶⁶.

Tot i així, no serà fins a la República que trobarem notícies sobre la inauguració de la seva demolició. Els inicis d'aquesta varen ser festius i reivindicatius; així, una comitiva va sortir de l'Ajuntament fins a la murada compresa entre la porta del Moll i la de les Drassanes a la vegada que a Cort hi hagué discursos d'Oliver, A. Marroig i J. Quetglas i proclames per la recentment instaurada República³⁶⁷.

La insalubritat de certs espais era criticada de tal manera que podem llegir un article de J. Quetglas titulat "Salud pública" on denuncia l'estat del tros de platja entre les portes del Moll i les Drassanes, descrit com un focus d'infecció, sobretot a l'estiu. Recorda l'autor les tres grans epidèmies de febre groga³⁶⁸ del present segle i reclama a la Junta de Sanitat Municipal una solució³⁶⁹.

És interessant també l'article "Los baños" d'Arturo Saborit on es parla d'aquests des d'un punt de vista higiènic. Així, es tracten els banys generals de pila d'aigua comú corrent i d'aigua de mar. Pren la divisió que fa l'eminent higienista doctor Monlau en freds, calents i temperats³⁷⁰.

El Iris del Pueblo també procurava estar al dia dels avanços mèdics i científics, entre ells el tema de la vacunació dels infants. Així, a un article titulat "Salud pública", A. Taltavull critica a qui no vacuna als fills i a l'administració que podria posar més mitjans³⁷¹.

6.11. Societat

Des de fa temps la premsa ha estat valorada com una font molt important per estudiar la vida quotidiana i els aspectes menys a la vista d'una societat. Sense oblidar que ens dóna una visió parcial, a través d'*El Iris del Pueblo* es poden reconstruir alguns aspectes de la societat mallorquina del moment, i més concretament dels interessos i

³⁶⁶ *El Iris del Pueblo* (18 d'octubre de 1870).

³⁶⁷ *Ibid.* (15 de febrer de 1873).

³⁶⁸ La darrera anunciada a *Ibid.* (20 d'octubre de 1870).

³⁶⁹ *Ibid.* (24 de juny de 1872).

³⁷⁰ *Ibid.* (27 de juliol de 1872).

³⁷¹ *Ibid.* (15 de novembre de 1873).

inquietuds dels lectors del diari, tenint en compte que ja hem comentat la seva extracció social.

Un dels aspecte que ens crida l'atenció és l'interès pels temes culturals. Així, podem trobar per exemple un insert d'*El Eco de Mallorca* on des del Teatre es demanen subscripcions per finançar les funcions d'òpera a Ciutat³⁷². En la mateixa línia musical trobam l'obertura d'una "Revista musical"³⁷³, on podem trobar ressenyes d'interpretacions musicals així com biogràfiques³⁷⁴. En la seva vocació d'oferir una informació global, en aquest cas també relacionada amb Mallorca, trobam al diari una ressenya d'E. Rodríguez Solio sobre el drama històric *Juan Crespí* estrenat a Madrid³⁷⁵. La literatura també tenia el seu lloc al diari de manera que es comenta que seria bo que els Jocs Florals es fessin cada any a un lloc diferent –Palma, València, Tarragona, Lleida i Girona³⁷⁶. Respecte a l'activitat literària local, crida l'atenció la publicació d'una carta per a la formació d'una societat literària juvenil a Palma titulada "A la juventud de Palma de Mallorca". Es presenten les bases amb la finalitat d'organitzar el "Círculo científico-literario de la juventud", fet que ve a confirmar aquesta inquietud cultural³⁷⁷.

A part d'aquests aspectes de l'oci més elevat, també trobam referències a entreteniments més populars com són les curses de toros o els jocs d'atzar. Sobre les primeres trobam anuncis de la seva celebració en diverses ocasions, i és curiós com fins i tot els nins hi participaven com trobam en aquesta notícia "Toretas de muerte"³⁷⁸:

<<La Empresa que tiene a su cargo dichas corridas, atendiendo al buen gusto y a los deseos de este respetable vecindario, no ha vacilado en lo más mínimo en su afán de presentar dos espectáculos dignos del público mallorquín y a este objeto ha contratado la CELEBRE CUADRILLA DE NIÑOS, en competencia con la otra de su clase de 8 a 15 años de edad que tantos aplausos y simpatías viene alcanzando en las principales

³⁷² *Ibid.* (7 de maig de 1872).

³⁷³ *Ibid.* (20 d'agost de 1872).

³⁷⁴ Breu ressenya biogràfica de Beethoven a *Ibid.* (22 d'octubre de 1873).

³⁷⁵ *Ibid.* (6 de febrer de 1873).

³⁷⁶ *Ibid.* (26 de març de 1873).

³⁷⁷ *Ibid.* (14 d'agost de 1873).

³⁷⁸ *Ibid.* (17 de juliol de 1872).

plazas de España por el aplomo, serenidad, precisión y arte con que ejecutan las difíciles y arriesgadas suertes del toreo>>.

En quant als jocs d'atzar, aquests no tenen tan bona premsa i podem llegir la següent denuncia contra les cases de joc:

<<Cáncer que corroe las entrañas de la sociedad palmesana>>³⁷⁹.

Més endavant el governador civil de la província i el batle prenen mesures contra els jocs d'atzar, ja que, segons la seva opinió i del diari, atempten contra la moralitat³⁸⁰.

En consonància amb el laïcisme que mostren freqüentment els republicans trobam l'article "Matrimonio civil", el qual defensa aquest com a únic legal i a més es denuncia que molts de pares ni tan sols incriuen als seus fills al registre civil sinó que només els bategen³⁸¹.

A la secció *Varietades* ens trobam amb interessants articles científics sobre la Via Làctia, la prehistòria o els somnis. També en aquesta secció es parla d'aplicacions pràctiques d'invents com la dinamita. Així, trobam l'article "Aplicación de la dinamita a la pesca" on es dóna notícia d'aquesta pràctica a Santander. Tot i l'èxit es dubta si això seria negatiu en cas de generalitzar-se, ja que es sumaria a l'abús en l'utilització de xarxes molt estretes³⁸², comentari aquest que ens mostra un cert esperit conservacionista en ple segle XIX.

Finalment ens trobam també amb notícies curioses com l'anunci de la fi del món per dia 12 d'agost a causa del xoc d'un cometa³⁸³. No sabem si algú s'ho va creure o no, el cert és que evidentment el món no es va acabar.

³⁷⁹ *Ibid.* (24 de juny de 1872).

³⁸⁰ *Ibid.* (20 de març de 1873).

³⁸¹ *Ibid.* (28 de juny de 1872).

³⁸² *Ibid.* (10 d'octubre de 1872).

³⁸³ *Ibid.* (7, 8 i 9 d'agost de 1872).

Conclusions

El Sexenni Democràtic resulta per a l'investigador un període apassionant. És potser una oportunitat perduda, o una revolució que no va ser, un miratge. En tot cas, hi trobam tots els mals que una i altra vegada es plantegen a la nostra història i als quals no s'ha sabut o no s'ha pogut donar solució. El republicanisme tenia la voluntat d'esser part de la solució, amb la seva proposta d'un Estat Federal pretenia acabar amb aquells problemes recurrents: la manca de democràcia, el retard econòmic, la vertebració de l'Estat... Tal vegada val la pena qüestionar-se fins a quin punt els revolucionaris del 68 tenien veritables pretensions de canvi, de qualsevol manera els republicans sí que les tenien. El fracàs de l'experiència republicana s'ha de veure amb la perspectiva d'un país al qual potser els grans avanços encara li venien grans, en el que les forces conservadores i reaccionàries encara tenien un pes important. Així s'entén el triomf final dels borbònics quan durant el Sexenni els radicalismes d'un i altre costat es disputaven el triomf –cantonalistes i carlins. Finalment, el grup que representava als cercles de poder tradicionals del liberalisme doctrinari es va imposar.

En el cas de Mallorca, ens interessa especialment el fet que una illa tradicionalment conservadora i agrària acollís amb tant d'entusiasme el republicanisme, si bé la seva hegemonia es circumscriu a Ciutat i altres viles importants com Santanyí, Felanitx, Lluçmajor, Manacor, Porreres, Campos, Pollença, Sóller o Andratx. És remarcable la tasca de propaganda d'*El Iris del Pueblo* i l'alçada literària i intel·lectual dels seus escrits, circumstància que difícilment trobam avui en dia i que dóna idea del moment excepcional del periodisme polític i d'opinió al darrer terç del segle XIX.

En quant a les expectatives que tenia la nostra investigació, la caracterització ideològica del republicanisme federal mallorquí ha quedat retratada a través dels diferents debats plantejats al diari. Així, *El Iris del Pueblo* subscriu el republicanisme federal de tendència benèvola, fet que el farà entrar en confrontació amb els intransigents. Aquesta presència de radicalismes dins el federalisme ens sembla un factor determinant en el posterior fracàs de la I República i aventuram a fer paral·lelismes amb posteriors experiències de poder republicà. Així, els enfrontaments interns no varen més que debilitar un fràgil Estat Republicà que recordem va sorgir

d'unes Corts monàrquiques desencantades. El debat ideològic ens porta a la discussió sobre l'organització de l'Estat. En aquest sentit, tot i que està clara la vocació federal dels republicans, cal aclarir el seu concepte de federalisme. Així, hem vist com no deixaven de considerar Espanya com la seva pàtria, alhora que demandaven major autonomia i una descentralització de l'Estat. El que volem plantejar és que la concepció nacional del republicanisme federal era molt diferent de l'espanyolisme més conservador ja que anava més per la via del que avui considerariem un Estat plurinacional.

En un altre ordre de coses, la política econòmica i fiscal dels republicans també ha quedat clarament retratada. Es defensa el proteccionisme per poder fer competitiu els productes mallorquins, no hem d'oblidar que molts dels republicans es dedicaven a la indústria o el comerç. En quant a fiscalitat, és clara la defensa d'un sistema impositiu directe i més just que tenguí en compte les possibilitats de cadascú en clara al·lusió a la injustícia dels consums. El sistema de quintes també era considerat una injustícia, de tal manera que el republicanisme sempre defensà la seva abolició i la creació d'un veritable exèrcit ciutadà.

També valoram especialment la postura anticlerical del republicanisme amb uns atacs ferotges a la jerarquia eclesiàstica, a la qual s'acusà directament de conspirar amb el carlisme, altre blanc de les crítiques republicanes. En aquest sentit, no podem parlar d'ateisme sinó de la defensa del veritable cristianisme, pervertit, segons *El Iris del Pueblo*, per l'estament clerical. Així, s'exalten els valors cristians i se'ls conjuga amb els principis democràtics, al temps que s'exposa la contradicció d'aquests amb els privilegis que suposa un Estat monàrquic. Al fil d'aquest atac a l'Església com a institució, volem resaltar la superació que proposen els republicans dels vells esquemes socials i morals que marginaven la dona i l'obrer. Així, es vol instruir als dos sexes, i especialment a una classe treballadora condemnada fins ara a la incultura i que necessita del coneixement per al seu alliberament. Queden confirmats els forts lligams amb el primer moviment obrer a Mallorca, fet que resulta fascinant si tenim en compte l'extracció social dels dirigents republicans: comerciants, industrials, professionals liberals i fins i tot nobles –com era el cas d'Antoni Villalonga. L'estudi més a fons de la composició social del republicanisme mallorquí és una tasca encara per fer.

Pel que fa a la influència periodística en la política, els resultats electorals durant el Sexenni ens donen la prova de l'ascens dels republicans, que sense dubte degueren d'agraïr la propaganda diària que tenien. Som conscients que el tema electoral requereix d'una major profunditat que en aquest cas s'ha deixat a un costat per incidir més en altres aspectes. De qualsevol manera, l'estudi del comportament electoral republicà vol ser objecte de futurs estudis.

El Iris del Pueblo també fou un portaveu excepcional per a totes aquelles associacions republicanes que proliferaren aquells dies i que ajudaren, no només a la difusió d'uns ideals polítics, sinó a la construcció d'una nova mentalitat moderna i urbana, l'avantguarda d'una societat que durant els dos darrers segles poques vegades ha tengut l'oportunitat d'expressar-se, tot i que quan ho ha fet ha estat amb contundència. Ens queda així trencat el mite d'una illa fortament conservadora, on els elements tradicionals, que no deixaven d'existir, havien de competir amb una forta tendència progressista.

Ens queda molt per fer, queden encara molts interrogants però hem vislumbrat la important aportació del republicanisme en una convulsa època de canvis; canvi en les polítiques, en les mentalitats i en els sentiments, en creure que l'alternativa era possible.

Apèndix

Fitxa descriptiva

Títol: *El Iris del Pueblo* (1869-1873), 2ª època

Subtítol: “Periódico Republicano Federal” i “Eco del Partido Republicano Federal de Mallorca” (des del 16 de març de 1872)

Èpoques/Anys: 2ª època (1869-1873)

Númers publicats: 2ª època (1.422 números)

Periodicitat: diària (excepte festius)

Població: Palma de Mallorca

Llengua: Castellà majoritàriament, qualque escrit en català de manera esporàdica

Preu: ½ ral (número solt)

Subscripció: 7 rals/mes (subscripció per a tota Espanya). Es podia realitzar a la pròpia administració, a les llibreries de Gil (Costa d’Ambrós) i de Montaner (front Sant Nicolau)). A partir del 29 de novembre de 1871 les subscripcions es realitzaran a la plaça de Santa Eulàlia, 1, 3è, a la llibreria J. Colomer (carrer de Fideus, 2), i al taller d’enquadracions de Nicolau Mulet (carrer Plateria, 25 i carrer Perejil, 21 i 23).

Formato: Normalment era de 460x310 mm

Número de pàgines: 4

Número de columnes: 4

Administració: Plaça de Santa Eulàlia, 1, 2n (després 3r)

Redacció: Carrer Palacio, 4 (a partir del 27 de desembre de 1872)

Propietari: Juan Ricardo Gilet

Director: Miquel Quetglas i Bauçà

Editor: Pau Mut i Ripoll

Redactors: J. Valls, Félix Mateu, Roque Bárcia, Ubaldo R. Quiñones, Andrés Pastor i Oliver, Joaquin Quetgles.

Contingut: Política i notícies d’actualitat

Ideologia: Republicana federal

Publicitat: Sí. Inserció d’anuncis per subscriptors: un anunci de quinze línies cada setmana. Comunicats a cinc cèntims la línia.

Col·leccions conservades: Biblioteca Pública de l’Estat a Palma - Ca’n Sales (anys 1869-1873, núms. solts) i Biblioteca Lluís Alemany (anys 1872, des de febrer, i 1873 sencer).

EL IRIS DEL PUEBLO.

PERIÓDICO REPUBLICANO FEDERAL.

PUNTOS DE SUSCRICION.
En la administracion y redaccion de esta publicacion...
Núm. 11 y 21.

CONSEJOS DE SUSCRICION.
Esta publicacion se publica...
de la imprenta de esta oficina.

PALMA.

El partido republicano se arrojó anoche á las nueve y medio una pérdida sensible con la herta del ciudadano Miguel Quetglas y Bauzá redactor de este periódico y jefe de nuestro partido, recogido por todas desde la revolucion de Setiembre.

Arrebatado en lo mas florido de su edad y en ocasion de coger pronto los laureles de su continua propaganda é incansable en el pró de sus doctrinas ha dejado á la tumba como hoy los héroes mártires de una idea. Con la conciencia tranquila por haber cumplido con su deber y con el corazón amante invocando el ideal que acarió toda su vida.

No podemos contar entre sus ascendientes ningún pomposo título aristocrático ni mucho menos ninguna dignidad odiosa que le enalteciera significando al pueblo Noble hijo del trabajo al cual la dedicación toda su vida dejó todo un reguero de bendiciones y regios que le tributaban todos los buenos republicanos.

Nació el día 25 de marzo de 1826 y desde su mas tierna infancia acarió las ideas de libertad y progreso que su padre profesaba la revolucion francesa de 1848 le hizo presentar algo mas grande, mas dilatado, mas perfecto, que lo que hasta entonces conociera en materia política y económica y á su estudio se dedicó sin tregua ni descanso. En 1852 reunido con un pequeño número de amigos hijos tambien del Pueblo promovió la fundacion de la Academia Instructiva de Artesanos de la que fué su primer presidente, de aquella pequeña sociedad, de aquel oscuro rincón, de aquel átomo microscópico otróido ó visto con prevención, salieron los primeros y mejores germenes del gran partido republicano mallorquin. La revolucion de Julio de 1848 dió un poco de expansion á nuestra idea y del seno de una pequenísima agrupacion salió el primer Iris del Pueblo que no pudo entonces llamarse republicano y que murió á var que esperaba la revolucion que le dió origen.

Después del golpe de estado y reaccion Narraiza que le siguió, con linio Quetglas con los pocos amigos que le seguian la propaganda y estudio de los principios democráticos

y cuando por causas que no es ocasion de reseñar, fué precisa la disolucion de la Academia Instructiva de Artesanos no tardó mucha nuestro desgraciado amigo en procurar y obtener la creacion de un club que al paso que instruía á los ignorantes y desheredados de la fortuna, era una conspiracion continua, en lo que sus fuerzas alcanzaban, contra la dominacion borbónica que por tanto tiempo fué el indubio y vergüenza de nuestra desgraciada patria. Forzado este círculo á vivir casi siempre en la oscuridad á causa de las instituciones políticas que nos gobernaban fué sostenido hasta la revolucion de setiembre por un puñado de jóvenes, aunque pocos, entusiastas por su idea.

Desde la revolucion de Setiembre acá son demasiado conocidos los actos públicos de Quetglas para que no los conozca todo republicano federal. Inútil es el relatarlos.

Su carácter dulce y transigente, su modestia que rayaba en humildad y su sincera franqueza, hacian que fuese tan respetado de sus enemigos políticos como querido y admirado de sus correligionarios.

Estas cualidades le valieron ser en 1854 miembro del Ayuntamiento de aquel entonces y desde la revolucion de setiembre de 1868 nuestro partido le señaló el primer puesto de honor entre los mejores. Desde entonces figura en la Diputacion provincial, en cuya corporacion ha prestado á nuestro partido inmensos servicios. Era presidente del Comité provincial de esta localidad y sólo de las sociedades Escuela Democrática y Casaca Republicana. Figuró en la candidatura republicana para diputados constituyentes. El partido de Manacor le elegia desde un año por su representante en las Cortes ordinarias que poco tiempo hace han sido disueltas; y en fin, nuestro partido la ha demostrado siempre y en todas ocasiones lo mucho que apreciaba su consecuencia, su fé, su honradéz y su saber.

¡Muere mártir porque no ha tenido la dicha de gozar el bello ideal que su mente siempre acarió! ¡Muere tambien porque á su tumba ha dejado con sus creencias! ¡Sálate la tierra ligera!

A las cuatro de esta tarde serán conducidos á su última morada los restos mortales de nuestro amigo Quetglas, y esperamos que todos

nuestros correligionarios le honrarán con su asistencia.

A causa de estar ya cerrado el colegio que comunica con los pueblos de esta isla: á la hora en que salía nuestro ilustrado compañero de redaccion Miguel Quetglas, no ha sido posible transmitir la triste noticia á los numerosos correligionarios de los pueblos que lo habian solicitado.

Hay dias corren siniestros rumbos dice *El Iris* respecto á hechos que han tenido lugar á bordo de la fragata *Alfonso*, segun unos y *Narcisca* segun otros, lo cual ha llevado la intranquilidad al seno de muchas familias. Deseariamos que la autoridad competente desmintiese lo que nosotros juzgamos patrañas, y así quedarían tranquilas muchas personas.

Antayer salió para Madrid el Excmo. Sr. Capitán general de estas islas. Despidiéronle las autoridades y muchos de sus amigos.

El Navarro y Rodrigo, ex-diputado canero por esta provincia y por Jávea ha escrito una carta circular á varios muñidores de Mallorca haciéndolos presente que su hermano, piensa presentarse candidato ministerial por el partido de Inca.

Piene en buen hora el ex zapatero deportado. Aqui la hierba está crecida además ha oído decir que en el caso de que escasee el pasto no faltarán patatas, rábanos, zanahorias, pepinos, tomates; sencilla aunque expresiva muestra de simpatía que los payeses mallorquines proyectan tributar á los morrocotudos hermanos Navarro, en su excursion por el distrito.

Un tiempo fué en que los bandidos de Sierra Morena asaltaban las diligencias gritando *el dinero ó la vida*. Dijo el loro á la cotorra que las buenas costumbres se pierden, y en efecto aquel sistema de piratería que en medio de olo tenía su grandeza ha desaparecido. Solo se conserva la fórmula de *¡dinero ó la vida!* que los aspirantes á diputados caneros hacen resonarle uno á otro extremo del país cuyos sufragos pretenden asaltar. Greo ó obstante que esta vez, no habrá *pr que* para el Navarro. Los *alcaides* tienen amarrados sus mastines y dispuestas están á saltarlos á la primera señal. Es verdad que el perro del Regente de esta Audiencia tiene buenos dientes, como

todos los individuos de la raza, pero tambien es cierto que tanto nosotros como los radicales, nos hallamos dispuestos á pagarle el correspondiente local si se le demanda. ¡No, eyen Vds? El perro del Regente no tiene inmunidad: es un perro como cualquier otro y con mas hambre que un charran de la Serranía de Ronda.

¡Hemos pido asegurar con insistencia en la plaza de las verduras, que desde hace algunos dias permanese sobre las copas de los árboles de la Hambra un avechueho negro. Parece que solo se le vé á las altas horas de la noche, mostrándose unicamente á las peranas que están en gracia de Dios.

Si esto es así, de seguro que solo un redactor de *La Constancia* puede ser el licio de que se trata. A los escritores del macedonio papel no se les vé de dia desde que D. Bruno Miguel les hizo cantar la palinodia. Seguramente durante el sueño se desprende el alma del cuerpo para purgar sus yerros entre las hojas de los árboles y sobre las azoteas de las casas.

Brillantes y un tanto animado han sido las funciones que estos últimos dias hemos presenciado en el circo ecuestre de la plaza de San Francisco. Celebramos un estreno que los palenestras asistan con frecuencia á aquel local donde no sabemos que admirar más: si la galantería de los individuos de la compañía en vez del público ó la sublimidad del arte de la que todos hallan poseibles.

Para esta noche se anuncia un función extraordinaria. Recomendamos la asistencia.

El próximo sábado tendrá lugar en este teatro principal la primera presentación del drama sacro *Los dolores de Maria*, de cuya ejecución empezaron ayer mismo los ensayos.

Segun hemos podido vislumbrar dicha producción será puesta en escena con todo el aparato que requiere su interés y solemnidad: al efecto salieron hacia el mundo pedre contigüos á las efectos que son dispuestos para mayor lucidez, espe...

Dice un periódico de *«Cien médicos que en la escuela pública de Zurich, carecen en la actualidad la carrera de medicina en cuatro meses, y siete la de filosofía. Añada al mismo tiempo la publicación que una sociedad de medicina en el curso de medicina después de un examen oral y hace poco tiempo otra, de la misma ciudad, ha sufrido tambien*

El Iris del Pueblo (20 de febrer de 1872). Número dedicat a la mort de Miquel Quetglas Bauçà. Font: Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.

EL IRIS DEL PUEBLO.

ECO DEL PARTIDO REPUBLICANO FEDERAL DE MALLORCA.

PALMA.

LA PROCLAMACION DE LA REPUBLICA.

El día de ayer, a la vez de un recuerdo para todos los buenos federales, para todos los buenos españoles. Ayer, en medio de la mayor tranquilidad, en medio de un orden admirabilísimo, se proclamó LA REPUBLICA en España, siendo votada en la Asamblea, por 256 votos contra 32. El suceso fué mas digno, fué mas solemne, por la sencillez que lo acompañó. Hasta la misma Bolea saludó, con un silbo notable en los cuartos públicos, a tan fausto acontecimiento.

¿Qué mas pruebas se quieren, de que el pueblo español es un pueblo dignísimo de gozar las mas amplias libertades? La España, es cierto, estaba preparada a esta forma de gobierno, única, que después de ser la mas nacional, la mas patriótica, puede abordar las hondas reformas así políticas, como administrativas y sociales, que deben transformar por completo a los señores vicios que continúan perturbando la virtud. De su ser, la potencia de su vida.

Necesario se hace, que los hombres que empujan las riendas del gobierno, inspirados en un elevado sentimiento de patriotismo, en un noble sentimiento democrático, en el amor hacia el pobre y el débil, inicien, cuanto mas pronto mejor, la serie de reformas, la serie de leyes, que han de desarraigat del campo de nuestra política la rizaña del privilegio que lo mata y empobrece. La República democrática así lo prometió. El pueblo lo reclama. La civilización lo exige.

No quisieron, no quisieron, no querían nunca los republicanos, la libertad de la bullanga, la libertad del ruido simbólico que nada es, nada significa; desearon, desearon y desea-

rán siempre la fecunda libertad que se traduce en benéficas leyes, en palpables adelantos, en mejoras positivas, ora sea en los intereses materiales, ora sea en los intereses espirituales. Así comprende el partido republicano a la revolución.

La sencillez que el pueblo demostró en el día de ayer, en el fausto día que se inauguraba en España, en nuestra querida patria, un cambio radicalísimo en sus instituciones, habla con indecible elocuencia, en favor de cuanto dejamos apuntado. La revolución que entró ayer en su verdadero cauce, debe seguir con paso seguro y majestuoso, regando los estériles campos de nuestro suelo, a fin de hacer brotar el germen que sembró la propaganda de las ideas democráticas, al objeto de que se desarrollen con toda su fecundidad y jocosidad.

El partido republicano es en España federal. Así lo ha demostrado en todos sus actos y en todas sus manifestaciones. La federación es congénita, es tradicional en nuestro país. La federación responde a las necesidades y a los intereses de la Nación. Aberración profunda y lamentable sería, intentar siquiera otra forma de república, que al hacer, a semejanza de la monarquía revolucionaria, naciera sin vigor, sin fuerza, arrastrando una existencia tan miserable, tan endeble, como la de la mencionada institución que acaba venturosamente de desaparecer.

Los hombres que constituyen la mitad del gobierno supremo, hombres como Figueras, Pi y Margall, Salmerón, y Castelar, nos merecen harta confianza, para que imaginemos siquiera, puedan abdicar en lo mas mínimo de los principios federales que fueron el aliento y sosten de su laboriosa vida. No, no pueden ser, ni será.

El partido federal ha dado a la estampa su proyecto de constitución;

proyecto que fué redactado por las elevadas inteligencias de Clavo y el actual ministro de Gracia y Justicia; proyecto que si bien tiene defecto, como toda obra humana, es bastante aceptable para que rij provisionalmente a la España, interin que una Asamblea nacional la depure de los defectos que pueda contener. Esta es la aspiración justa y ordenada de el partido federal; del partido que dentro el orden y la legalidad, aspira a la realización de la justicia en nuestro país; del partido que tanta cordura y sencillez acaba de demostrar en el día de imperecedera memoria, en que quedó proclamada LA REPUBLICA en España.

J. Quetglas.

Los señores de utopías, los demagogos, los enemigos del orden y de la propiedad, los descamisados, los impios y herjes, el populacho, la plebe, los incendiarios, y otros mil apodos con que nos bautiza la reacción, estamos de cubrebuzo.

Nuestro dorado sueño acaba de realizarse, cual nosotros con vivas ánimos deseábamos, en medio del mayor orden y mas completa armonía. El estandarte de la Libertad en todas sus manifestaciones, on la trífida triunfante en la cúpula del palacio de los tiranos y verdugos del pueblo español. — ¡Oh! sacra Enseña, que simbolizas la verdadera libertad de mis hermanos, del cuarto estado, del esclavo blanco y de color, que devolvies al hombre todos sus derechos que le usurpara una turba de hombres inhumanos y corrompidos que por largos años ha tenido este pueblo honrado, valiente y victuoso, bajo el omíoso yugo de la servidumbre, capitaneados por ese aborto del averno, por ese vampiro que se harta y solo vive con sangre del pueblo que produce, llamado rey, y bajo la salvaguarda de la monarquía, institución nefanda y maldita de Dios y

El Iris del Pueblo (13 de febrer de 1873). Número commemoratiu amb motiu de la proclamació de la República. Font: Biblioteca Lluís Alemany. Consell de Mallorca.

Monument a la memòria de Miquel Quetglas Bauçà al cementeri no-catòlic de Palma.

Font: Arxiu personal.

Fonts

Publicacions periòdiques

El Cantón Balear (1873-1874)

El Iris del Pueblo (1869-1873)

El Rayo (1869-1870)

La Trompeta (1872-1873)

Recursos electrònics

Constitució de 1869 (Congreso de los Diputados: www.congreso.es)

Constitució de 1873 (Estudios de jurisprudencia l gica: www.jurid.net)

Diario de Sesiones de Cortes (Fundación Centro de Estudios Constitucionales 1812: www.constitucion1812.org)

La Gaceta de Madrid (Boletín Oficial del Estado, Colección hist rica (Gazeta): www.boe.es)

Bibliografía

ALCAIDE GONZÁLEZ, Rafael. << La introducción y el desarrollo del higienismo en España durante el siglo XIX. Precursores, continuadores y marco legal de un proyecto científico y social>> a *Scripta Nova. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* [Barcelona], núm. 50 (octubre de 1999).

ALEMANY VICH, Lluís. *Notas históricas sobre la prensa balear*. Palma: 1948.

ALTABELLA, José. <<Notas urgentes para una historia de la prensa balear. De 1779 a nuestros días>> a *La Estafeta literaria* [Madrid], núms. 426-428 (setembre de 1969).

ALTADILL, Antonio. *La monarquía sin monarca. Grandezas y miserias de la Revolución de Setiembre*. Barcelona: Eduardo Gonzalez, editor, 1870.

ARIAS FERNÁNDEZ, Dionisio. *La clave sobre el pronunciamiento de la ciudad de Palma*. Palma: Miquel Font, 1993.

ARXIDUC D'ÀUSTRIA, Lluís Salvador. *Las Baleares descritas por la palabra y el grabado. La cultura*. Vol. 12. Palma: Imprenta Mossèn Alcover, 1965.

AYUNTAMIENTO DE PALMA. *Notas de Acuerdos Municipales desde 1851 a 1907*. Palma: 1907.

BARCELÓ PONS, Bartolomé. <<La vida económica de Mallorca en el siglo XIX>> a el *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca* [Palma], núm. 632 (juliol-setembre de 1961).

- *El segle XIX a Mallorca*. Palma: Obra Cultural Balear, 1964.

CAMINAL BADIA, Miquel. <<Francisco Pi y Margall>> a ANTÓN, J./CAMINAL, M. (coord.). *Pensamiento político en la España contemporánea (1800-1950)*. Barcelona: Teide, 1992.

CARRIÓ TRUJILLANO, Bartomeu. *El regionalisme a Mallorca: La Veu de Mallorca (1900-1931)*. Palma, 1985.

CATALINAS, José Luis/ ECHENAGUSÍA, Javier. *La primera República. Reformismo y revolución social*. Madrid: Comunicación, 1973

COLOM CAÑELLAS, Antoni J. *Assaig d'història de l'educació a la Mallorca contemporània*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1991.

COMPANY MATES, Arnau. <<La premsa d'opinió a Mallorca. Des dels inicis a la transició democràtica>> a *Lluc* [Palma], núm. 837 (gener-febrer de 2004), pàgs. 25-30.

- CUADRADO, Miguel M. *Elecciones y partidos políticos de España (1868-1931)*. Madrid: Taurus, 1969.
- DÍAZ DE CASTRO, Francesc J. <<Notes sobre premsa política a Mallorca: *El Cantón Balear* (1873-1874)>> a *Affar* [Palma], vol. 1 (1981), pàgs. 179-187.
- DOLÇ, Miquel (dir.). *Gran Enciclopèdia de Mallorca*. Inca: Promomallorca, 1989-1997.
- DUARTE MONTSERRAT, Àngel, *Història del republicanisme a Catalunya*. Lleida: Eumo Editorial, 2000.
- <<Historias de federales, historia republicana>> a *Historia y Política. Ideas, procesos y movimientos sociales*. Núm. 6, (2001), pàgs. 7-29.
- DUARTE MONTSERRAT, Àngel/GABRIEL SIRVENT, Pere. <<¿Una sola cultura política republicana ochocentista en España?>> a *Ayer* [Madrid], núm. 39 (2000), pàgs. 11-34.
- DURAN PASTOR, Miquel. *Repercusiones de la revolución de 1868 en Mallorca*. Palma: 1980.
- ESCARTÍN, Joana M./SERRANO, Aina R. *La dona en la Mallorca contemporània*. Palma: Documenta Balear, 1997.
- FARIAS GARCÍA, Pedro. *Libertades públicas e información*. Madrid: Eudema, 1988.
- FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando. <<La cuestión de las quintas en el sexenio revolucionario>> a *Revista de Historia Militar* [Madrid], núm. 43 (1977), pàgs. 7-18.
- FERRER FLÓREZ, Miquel. <<Corrientes políticas y actitudes religiosas en Mallorca durante el siglo XIX>> a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [Palma], núm 50 (1994), pàgs. 443-526.
- *Socialismo y utopía en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)*. Palma: Leonard Muntaner, 1996.
- <<Aspectos del feminismo en Mallorca>> a *Memòries de l'Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics* [Palma], núm. 13 (2003), pàgs. 77-92.
- FERRER MASSANET, Rafael. <<Historia del periodismo mallorquín>> a *La Última Hora* [Palma], 19 i 20 d'octubre de 1959.
- FIGUERES, Josep Maria. <<Valentí Almirall, la concreció del catalanisme polític>> a *El Temps* [València], núm. 1.069, (desembre 2004), pàgs. 16-20.
- FONTANA, Josep. <<Canvi econòmic i actituds polítiques. Reflexions sobre les causes de la revolució del 1868>> a *Recerques* [Barcelona], núm. 2, 1972, pàgs. 7-32.

- *Historia de España. La época del Liberalismo*. Vol. 6. Barcelona: Crítica-Marcial Pons, 2007.

FULLANA PUIGSERVER, Pere. *El catolicisme social a Mallorca (1877-1902)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990

- <<Els orígens del republicanisme a Mallorca>> a *Lluc* [Palma], núm. 794 (setembre-octubre de 1996), pàgs. 26-29.

- <<La primera cultura democràtica a Mallorca. Els demòcrates, els socialistes utòpics i els republicans a la Mallorca de mitjan segle XIX>> a *El Temps* [València], núm. 961 (novembre de 2002), pàgs. 67-69.

GABRIEL SIRVENT, Pere. *El moviment obrer a Mallorca*. Barcelona: Curial-Lavínia, 1973.

- <<Entorn al moviment obrer a Mallorca el segle XIX (I)>> a *Randa* [Barcelona], núm. 1, 1975, pàgs. 89-128.

GARGALLO ASTROM, Ana Isabel. <<El paper del republicanisme en el foment de l'alfabetització a Mallorca (1868-1936)>> a COMAS RUBÍ, Francesca/MOTILLA SALAS, Xavier (coords.). *Història/Històries de la lectura. Actes de les XXIV Jornades d'Estudis Històrics Locals. XVII Jornades d'Història de l'Educació dels Països de Llengua Catalana*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2005, pàgs. 151-160.

- <<Aproximació a la premsa republicana de Mallorca durant el Sexenni Democràtic (1868-1874)>> a SANTESMASES I OLLÉ, Josep (dir.). *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana. Actes del VI Congrés de la CCEPC*. Barcelona: Cossetània Edicions, 2008, pàgs. 395-408.

- << Notas sobre *El Iris del Pueblo*, órgano de los republicanos federales mallorquines (1869-1873)>> a MARTÍNEZ LÓPEZ, Fernando/RUÍZ GARCÍA, Maribel (eds.). *Congreso Internacional: El republicanismo ayer y hoy. A propósito del centenario de Nicolás Salmerón y Alonso*. Almería: Universidad de Almería, 2009.

GARMENDIA, Vicente. *La Segunda Guerra Carlista (1872-1876)*. Madrid: Siglo XXI, 1976.

LLABRÉS BERNAL, Juan. *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX*. Tom IV (1861-1870) i V (1871-1880), Palma: 1966.

LLORENS I VILA, Jordi. *El federalisme català*. Barcelona: Barcanova, 1993.

LÓPEZ-CORDÓN, Mª Victòria. *La revolución de 1868 y la I República*. Madrid: Siglo XXI, 1976.

MANERA, Carles. *La riquesa de Mallorca. Una història econòmica*. Palma: Leonard Muntaner, 2006.

MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a. <<El sector industrial en el creixement econòmic de Mallorca, 1780-1985>> a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a (coords.). *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma: Ajuntament de Palma, 1991, pàgs. 13-54.

MARIMON RIUTORT, Antoni. <<L'associacionisme republicà a Mallorca (1868-1936)>> a SERRA BUSQUETS, Sebastià (dir.)/COMPANY MATES, Arnau (coord.). *XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals. El moviment associatiu a les illes Balears*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 2001, pàgs. 75-104.

- MARIMON RIUTORT, Antoni. <<Miquel Quetgues Bauçà>> a TUR CATALÀ, Margalida (coord.). *Fills il·lustres de Palma*. Mallorca: Promomallorca, 2008, pàgs. 391-393.

MARIMON RIUTORT, Antoni/FULLANA PUIGSERVER, Pere. <<Característiques generals del republicanisme a Mallorca (1968-1923)>> a *Lluc*. [Palma], núm. 794 (setembre-octubre de 1996), pàgs. 18-25

- <<El segle XIX a Mallorca: cultura i compromís polític (1800-1900)>> a SERRA BUSQUETS, Sebastià (ed.). *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània. Els intel·lectuals a l'àmbit cultural català*. Palma: Fundació Emili Darder, 1995, pàgs. 11-53.

- <<Característiques generals del republicanisme a Mallorca (1868-1923)>> a *Lluc* [Palma], núm. 794 (septiembre-octubre de 1996), pàgs. 18-25.

MIR, Gregori. *El mallorquinisme polític: 1840-1936* (Vol. I). Palma: Ed. Moll, 1990

MOLINA DE DIOS, Ramon. <<Aproximació al procés de formació de la classe obrera mallorquina>> a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a (coords.). *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma: Ajuntament de Palma, 1991, pàgs. 73-86.

- *Treball intensiu, treballadors polivalents. (Treball, salaris i cost de la vida, Mallorca, 1860-1936)*. Palma: Conselleria d'Economia, Comerç i Indústria, 2003.

MORADIELLOS GARCÍA, Enrique. *Las caras de Clío: Una introducción a la historia*. Madrid: Siglo XXI, 2001.

MOREY TOUS, Antònia. <<Sobre la venda de la biblioteca Villalonga i la personalitat del seu compilador: Antoni Villalonga i Pérez (1821-1910)>> a ROSSELLÓ

- BORDOY, Guillem. *Actes del III Congrés el nostre patrimoni cultural: El patrimoni tdat (1836-1994)*. Palma: Societat Arqueològica Lul·liana, 1995, pàgs. 91-106.
- MUNAR I MUNAR, Felip. <<La Dulzaina (1868-1869): els inicis del costumisme mallorquí>> a *Randa* [Barcelona], núm. 30 (1991), p. 87-114.
- NADAL, Jordi. *El fracaso de la revolución industrial en España (1814-1913)*. Barcelona: Ariel, 1999.
- OLIVER, Miquel dels Sants. *La literatura en Mallorca (1840-1903)*. Palma: 1903.
- OLIVER, Jaume/ MATEU, Domènec. <<Les construccions escolars a les illes en el segle XX>> a *II Jornades d'Història de l'Educació en els Països Catalans*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 1978, pàgs. 118-123.
- PASCUAL SASTRE, Isabel M^a.<<La democràcia mallorquina del ochocientos y Garibaldi>> a *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* [Palma], núm. 55 (1999), pàgs. 281-300.
- PEDREIRA SOUTO, Elena. <<La prensa política en el Sexenio Democrático>> a *Aportes. Revista de Historia Contemporánea* [Madrid], núm. 48 (2002), pàgs. 14-28.
- PENYA BARCELÓ, Antoni. <<La ciutat i les manufactures: Aspectos de la indústria urbana al segle XIX>> a MANERA, Carles/PETRUS BEY, Joana M^a (coords.). *Del taller a la fàbrica. El procés d'industrialització a Mallorca*. Palma: Ajuntament de Palma, 1991, pàgs. 59-68.
- PEÑARRUBIA MARQUÈS, Isabel. *Mallorca davant el centralisme (1868-1910)*. Barcelona: Curial, 1980.
- <<L'alternativa modernitzadora dels republicans federals (1868-1900)>> a *Lluc* [Palma], núm. 794 (setembre-octubre de 1996), pàgs. 43-45.
 - *Carnaval, codolades i teatre popular : la dissidència a la Mallorca caciquista (1875-1923)*. Palma: Documenta Balear, 1999.
 - *L'origen de la Caixa de Balears. Els projectes d'una burgesia modernitzadora (1882)*. Palma: Documenta Balear, 2001.
 - *El Sexenni Democràtic: 1868-1874*. Palma: Documenta Balear, 2005.
 - *Entre la ploma i la tribuna. El orígens del primer feminisme a Mallorca (1869-1890)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
- PICH I MITJANA, Josep. *Federalisme i catalanisme: Valentí Almirall i Llozer (1841-1904)*. Vic: Eumo Editorial, 2004.
- POMAR, Jaume. *L'aventura de "Nova Palma"*. Palma: Ed. Moll, 1976.

- ROLANDI SÁNCHEZ-SOLÍS, Manuel. *El republicanismo y el federalismo español del siglo XIX*. Madrid: CIERE, 2009.
- SABINE, George H. *Historia de la teoría política*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 2006.
- SÁEZ ISERN, Francesc. *Les eleccions a Mallorca en el segle XIX*. Palma: Documenta Balear, 2003.
- SALAS VIVES, Pere. *Guillem Cifre de Colonya (1852-1908). Un sant que no anava a missa*. Pollença: El Gall, 1999.
- <<Sanitat i Estat Liberal>> a *Mayurqa* [Palma], núm. 25 (1999), pàgs.197-215.
- SANTANA MORRO, Manel. <<Els casinos i ateneus: esbarjo, política, educació i cultura a Mallorca a finals del segle XIX>> al *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*. [Palma], vol. 57, núm. 855 (2001), pàg. 221-236.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià. <<La Veu de Mallorca: una publicació nacionalista entre el 1900 i 1931>> a *Mayurqa* [Palma], núm. 20 (1981-84), pàgs. 293-318.
- <<La situació actual dels estudis sobre la premsa a les Illes Balears>> a *Estudis Baleàrics* [Palma], any V, núm. 18 (setembre 1985), pàgs. 107-127.
 - <<*Foch y Fum*: cap a la formació d'una mentalitat crítica a la Mallorca del primer terç del segle XX>> a MOLL, Isabel (ed.). *III Jornades d'Estudis Històrics Locals. La vida quotidiana dins la perspectiva històrica*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1985, pàgs. 219-229.
 - *Projectes modernitzadors a Mallorca*. Palma: Editorial El Far, 2003.
- SERRA BUSQUETS, Sebastià/COMPANY MATES, Arnau. <<Els estudis sobre premsa i ràdio a les illes Balears: realitat històrica i perspectives de futur>> a les *XII Jornades d'Estudis Històrics Locals. La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*. Palma: Institut d'Estudis Baleàrics, 1994, pàgs. 85-118.
- SANLLORENTE BARRAGÁN, Francesc. <<La maçoneria a l'illa de Mallorca (1800-1900)>> a *Randa* [Barcelona], núm. 30 (1991), pàgs. 7-31.
- *La maçoneria a les Balears (1836-1936)*. Palma: Documenta Balear, 1998.
- SUÁREZ CORTINA, Manuel. *El gorro frigio. Liberalismo, democracia y republicanismo en la Restauración*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2008.
- SUAU ALABERN, J. <<Palma decimonònica. La premsa mallorquina ochocentista (II)>> a *La Almudaina* [Palma], 24 de febrer de 1950.
- TOWNSON, Nigel (ed.). *El republicanismo en España (1830-1977)*. Alianza Universidad, 1994.

VALENCIANO, Valentí. *El primer liberalisme a Mallorca. Els debats polítics en el setmanari de la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País i a la premsa diària de Palma (1779-1814)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008.

- *Els inicis de la premsa a Mallorca (1779-1814)*. Palma: Documenta Balear, 2009.

VALLS, Josep Francesc. *Prensa y burguesía en el XIX español*. Barcelona: Ed. Del Hombre (Anthropos), 1988.

ZAVALA, Iris M. *Románticos y socialistas. Prensa española del XIX*. Madrid: Siglo XXI, 1972.